SAHITYA-RATNAKARA

EDITED BY

T. R. CHINTAMANI, M.A.

Lecturer, Sanskrit Department

University of Madras

Office of the
Director of Archae[illegible]
Madras

MADRAS

PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS, VEPERY

1932

ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
TAMIL NADU STATE DEPT. OF ARCHAEOLOGY
MADRAS - 28.

SAHITYA-RATNAKARA

EDITED BY

T. R. CHINTAMANI, M.A.
Lecturer, Sanskrit Department
University of Madras

OFFICE OF THE DIRECTOR OF ARCHAEOLOGY
15 MAR 1972
GOVT. OF MADRAS, MADRAS

MADRAS
PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS, VEPERY

1932

PREFACE

To the kindness of Brahmaśrī S. Subrahmaṇya Śāstrigal, Sanskrit Pandit, Kalyanasundaram High School, Tanjore, is due the present edition of Śrī Yajñanārāyaṇa Dīkṣita's 'Sāhityaratnākara,' a rare work dealing with the history of the Nāyaks of Tanjore in general, and that of Raghunātha Nāyaka in particular. Pandit Subrahmaṇya Śāstrigal was good enough to place at my disposal the press copy of the Sāhityaratnākara which he prepared with the help of two manuscripts of the work deposited in the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvati Mahal Palace Library. The two manuscripts have been described under numbers 4221 and 4222 of the Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library. No. 4221 contains Sargas 1 to 16 and No. 4222 comprises Sargas 1 to 10. The manuscripts do not present much variance in readings; the readings have not therefore been recorded. An introduction giving a short history of the Nāyak rule in Tanjore and a brief account of the Sanskrit writers of the period will be published in the next issue of this journal.

I am extremely grateful to Brahmaśrī Subrahmaṇya Śāstrigal for having placed the manuscript in my hands for publication. He was also kind enough to read through the proof-sheets, for which I take this opportunity to express my indebtedness to him.

To Dr. P. J. Thomas, M.A., B.LITT., Ph.D., Professor of Indian Economics in the Madras University and editor of the *Journal of the Madras University*, I am much obliged for having so kindly consented to publish this work as a supplement to that journal.

T. R. CHINTAMANI.

INTRODUCTION

HISTORICAL poems are few and far between in Sanskrit Literature. Among the few that have come down to us many remain unpublished. The most important of those that have been spared for us today are the *Gaṅgavaṁśānucarita*, dealing with the history of Orissa; the *Madhurāvijaya* or *Kamparāyacarita* of Gaṅgādevī, dealing with the exploits of Kamparāya; the *Acyutarāyābhyudaya* and *Sāluvābhyudaya* of Rājanātha dealing respectively with the histories of Acyutarāya and Sāluva Narasimha; the *Sāhityaratnākara* of Yajñanārāyaṇa Dīkṣita dealing with the achievements of Raghunātha Nāyaka; the *Varadāmbikāpariṇaya* of Tirumalāmbā celebrating the marriage of Varadāmbā with Acyutarāya; and the *Raghunāthābhyudaya* of Rāmabadhrāmbā glorifying the greatness of her lord Raghunātha Nāyaka of Tanjore.

Of these works, the *Madhurāvijaya* and a portion of the *Acyutarāyābhyudaya* alone are available in print. The *Sāhityaratnākara* is issued now for the first time. It is hoped that ere long the other works, i.e. the *Raghunāthābhyudaya* and the *Varadāmbikāpariṇaya* may be made available in print.

The *Sāhityaratnākara* was composed by Yajñanārāyaṇa Dīkṣita, the court-poet of Raghunātha Nāyaka, ruler of Tanjore during the first half of the seventeenth century. The following facts regarding the ancestry of the author are available.

GOVINDA DĪKṢITA.

Govinda Dīkṣita is the first noteworthy member of the family of Yajñanārāyaṇa. Govinda Dīkṣita belonged to the Upamanyu Vāsiṣṭha Gotra and followed the Āśvalāyana Śākhā. The names of his parents are not preserved to us. He was profoundly learned in palmistry, astrology and other śāstras. While he was barely of seventeen years of age he migrated to the then flourishing capital of the Emperor of Vijayanagar, whence we do not know, where he pursued the profession of an astrologer for some time. The occasion of the birth of the young Veṅkaṭācalapati, who was destined to

become famous later on, brought him into contact with the emperor Acyutarāya. The acquaintance developed into intimacy and very soon the emperor looked to Govinda Dīkṣita for advice in all matters concerning the empire.

It is stated that while Govinda Dīkṣita was still an astrologer it happened that a young orphan of the name of Cevva belonging to the Nāyaka community was stranded near his house while tending the cows and had to fast for a pretty long time. The boy called on Dīkṣita, the astrologer, to have his future read out to him. The Dīkṣita finding royal marks in his palm retained him in his service to tend cows. Tradition has it that one day the boy stayed out longer than usual and the Dīkṣita, getting alarmed at the absence of the boy, went out in search of him. He found the boy out sleeping in the fields and a cobra had spread its hood above the head of the young Cevva. The Dīkṣita was confirmed in his reading of the future of the boy, for it is regarded as a royal sign to have the hood of a serpent spread above one's head. When Dīkṣita found favour in the royal court, he introduced young Cevva to the emperor and the boy was immediately appointed *Tāmbūla-Karaṇḍavāhin* in the palace. On account of his tact, pleasing manners and courteous behaviour he became a favourite with the members of the harem. The fortunes of the boy rose by quick bounds. Mūrtimāmbā, the sister of the emperor's wife, a young girl at that time, took a fancy to the boy and developed some sort of friendship. It culminated in the marriage between them and the emperor bestowed on his brother-in-law the principality of Tanjore which then needed a tactful and powerful ruler. The emperor had to accede to the request of Cevva who wanted Govinda Dīkṣita to accompany him to Tanjore and advise him in the governance of his newly acquired territories and Govinda Dīkṣita and Cevvappa repaired to Tanjore about A.D. 1540.[1]

Govinda Dīkṣita remained a bachelor for a long time, concentrating his attention on the worship of Gāyatrī, whom he began to worship at Vāsiṣṭha Tīrtha on the banks of the Tuṅgabhadrā. It is

[1] This is the traditional account of the foundation of the Nāyak rule of Tanjore. How far this is authentic is yet to be proved. Sāhityaratnākara (III-i) suggests that Cevvappa acquired Tanjore by his own prowess. Inscriptional evidence points to the fact that before taking charge of Tanjore Cevvappa was a governor in the North Arcot District. These details will be discussed in my history of the Nāyaks of Tanjore.

stated that on one occasion he was rebuked by the deity herself for remaining a bachelor. Not without hesitation, he married Nāgamāmbā, the daughter of one Nārāyaṇa Makhin. He had eight sons and one daughter, the most famous of whom were Yajñanārāyaṇa Dīkṣita and Veṅkaṭeśvara Dīkṣita.

Govinda Dīkṣita was a profound scholar in all the śāstras including Astrology as was said before. He was an all-round genius. He seems to have composed an extensive commentary on the *Sūtras* of Jaimini. He was the founder of the so-called Karnāṭaka music. He has made his name immortal by the Saṅgīta Sudhā, which he dedicated to the young Raghunātha Nāyaka. He seems to have written a work on Astrology.

Govinda Dīkṣita was an elder contemporary of Appayya Dīkṣita and it is said that Appayya Dīkṣita wrote the *Parimaḷa* at the instance of Govinda Dīkṣita. Govinda Dīkṣita had the title Advaitavidyācārya and Appayya Dīkṣita refers to an Advaitavidyācārya in his *Siddhāntaleśasaṁgraha*. Perhaps Appayya Dīkṣita is referring to Govinda Dīkṣita.

The greatness and popularity of Govinda Dīkṣita is well testified to by the number of places that have been named after him and which still retain the name. To mention only a few, the village of Ayyampet on the S. I. Ry. near Tanjore derives its name from Govinda Dīkṣita. Govindapuri near Kumbhakonam owes its name to the Dīkṣita. The Ayyaṅkaḍai Street and the Ayyaṅkuḷam in Tanjore are called so after him. A tank in Tiruvaṇṇāmalai in the North Arcot District, over which Cevvappa was for some time governor is called after Govinda Dīkṣita. The village of Mahādānapura is named after the Mahādāna which the Dīkṣita performed. These and several other acts of munificence of this great and noble soul are still fresh in the minds of the people of the Tanjore District.[1]

At Paṭṭīśvaram he had his residence and it is said that he used to go to Tanjore every day to look to his duties as minister. The palace is still pointed out in the village. Images of Govinda Dīkṣita and his *dharmapatnī*, Nāgamāmbā are found enshrined in the Dhenupurīśvara temple of the village.

[1] Many of these details and a few others are referred to in the article on Govinda Dīkṣita in the *Q.J.A.H.S.* by Mr. N. K. Venkatesan.

Yajñanārāyaṇa.

Yajñanārāyaṇa Dīkṣita, son of Govinda Dīkṣita is the author of the work that is now edited for the first time. It is said that Yajñanārāyaṇa studied under his father and also under Raghunātha Nāyaka, his patron. When it was time for Yajñanārāyaṇa to offer *gurudakṣiṇā* to Raghunātha, the latter seems to have presented Yajñanārāyaṇa with several costly jewels instead. Yajñanārāyaṇa seems to have become proficient in all the śāstras, Vyākaraṇa, Mīmāṁsā, Tarka, Śrauta, Vedānta etc. In addition, he had a complete grasp of South Indian music as was prevalent in his days. His knowledge of polity was acute as is testified to in the *Sāhityaratnākara.* In fact there was very little that he did not know.

The following works of his have come down to us at present :—

1. *Sāhityaratnākara* or *Raghunāthabhūpavijaya.*
2. *Raghunāthavilāsa.*
3. *Alaṅkāraratnākara.*

The *Raghunāthavilāsa* is a drama, portraying the good and great deeds of Ragunātha Nāyaka. The *Alaṅkāraratnākara* is a work on Sanskrit rhetoric on the model of the *Pratāparudrīya* with Raghunātha Nāyaka as the hero. The *Raghunāthavilāsa* and a portion of the *Alaṅkāraratnākara* are available in the Sarasvatī Mahal Palace Library, Tanjore.

Veṅkaṭeśvara Makhin.

Veṅkaṭeśvara, the teacher of Nīlakaṇṭha Dīkṣita and Rājacūḍāmaṇi Dīkṣita was the younger brother of Yajñanārāyaṇa Dīkṣita. Like his father and brother, Veṅkaṭeśvara was an all-round scholar in several subjects. His *Vārtikābharaṇa,*[1] a commentary on the *Ṭupṭīkā* of Kumārilasvāmin holds a high place in the list of works on Mīmāṁsā. The *Karmāntavārtika* of the author is a commentary on the Karmānta portion of the Bodhāyana Śrauta Sūtra. The Śulba Mīmāṁsā[2] is a treatise on Vedic Trigonometry. The *Sāhitya-sāṁrājya* is known only through references and is not available at

[1] An edition of this work is under preparation under the patronage of the Kāmakoṭipīṭha of Kāñcīpuram.

[2] A copy of the Śulba Mīmāṁsā is deposited in the library of the Asiatic Society of Bengal, Calcutta.

present. The *Caturdaṇḍiprakāśikā* is a standard work on Karnāṭaka Music. It is regrettable that the work is not available in its entirety.

Liṅgādhvarin.

The names of the other brothers of Yajñanārāyaṇa Dīkṣita are not preserved for us. In the Sarasvati Mahal Palace Library, Tanjore, there is a work called *Śivasahasranāmabhāṣya* by one Liṅgādhvarin. The work is a model commentary, and Bhāskararāya, whose bhāṣya on the *Lalitāsahasranāma* is very famous today, seems to have modelled it on the *Śivasahasranāmabhāṣya* of Liṅgādhvarin. The same writer is the author of another work known as *Vedārthatattvanirṇaya*, a copy of which is found in the Government Oriental MSS. Library, Madras. The colophon and the prefatory verses in these works compared with the colophons found at the end of each of the sargas of the *Sāhityaratnākara* compel us to identify Liṅgādhvarin with a son of Govinda Dīkṣita's. In all likelihood Liṅgādhvarin is a son of Govinda Dīkṣita.

Raghunātha Nāyaka.

Raghunātha Nāyaka, the hero of the poem was a gifted ruler. Besides being a good ruler and an able statesman, he was a fine scholar in Telugu as well as Sanskrit. It is remarkable to find that from a very early age, he began to compose fine specimens of poetry in both the languages. The following Sanskrit works are attributed to his authorship :—

(1) *Pārijātaharaṇa* which was composed in one night.
(2) *Nalābhyudayanāṭaka.*
(3) *Vālmīkicarita.*
(4) *Acyutābhyudaya*, a biography of his father.
(5) *Rāmāyaṇa Sāra Saṅgraha.*
(6) *Mahābhārata Sāra Saṅgraha etc.*

The *Saṅgīta Sudhā* which was in fact written by Govinda Dīkṣita is attributed to Raghunātha Nāyaka.

Thus the literary fame of Raghunātha is great. Besides Govinda Dīkṣita and the members of his family, there seem to have been several Pandits of high merit in the court of Raghunātha and under his patronage. A few of them may be mentioned here.

Kṛṣṇa Dīkṣita, author of a work called *Raghunāthabhūpālīya*, a work on *alaṃkāra* on the model of the *Pratāparudrīya*, with this

difference that Raghunātha is eulogised in the illustrative stanzas in the place of Pratāparudra was one of the noteworthy contemporaries. The work has a commentary by name *Sāhityasāmrājya* by Sumatīndra.

Another writer of importance was Vyāsatīrtha. He enjoyed the patronage of Raghunātha to a large extent and has produced a large number of works on the Dvaita system of thought.

Tātācārya, another contemporary, was the author of works like the drama *Pārijātaharaṇa.*

There were ladies of the type of Rāmabhadrāmbā[1] in the court of the King. Madhuravāṇī, the most famous of the lot, has written a fine *Kāvya* dealing with the story of the *Rāmāyaṇa.*

Bhāskara Dīkṣita, son of Umāmaheśvara, was another important contemporary of Raghunātha Nāyaka. His *Ātmatattvaparīkṣā*, *Taptamudrāvidrāvaṇa* etc., are noteworthy contributions to philosophical and theological literature.

Thus several important writers flourished during the days of Raghunātha Nāyaka. The family of Rājacūḍāmaṇi Dīkṣita, the family of Appayya Dīkṣita, etc., produced noteworthy writers during the period when Raghunātha ruled. A complete account of the writers in the period between 1500 and 1800 will be furnished separately in the form of a brochure. A short account of Rājacūḍāmaṇi Dīkṣita and his family is appended as an introduction to my edition of the *Rukmiṇī Kalyāṇa Mahākāvya*, published by the Adyar Library.

CONTENTS OF THE SĀHITYARATNĀKARA.

The *Sāhityaratnākara* seems to have been otherwise known as *Raghunāthabhūpavijaya*. Rājacūḍāmaṇi says in his *Ānanda Rāghava Nāṭaka :*

यतः किल यज्ञनारायणाध्वरिणा रघुनाथभूपविजयनाम्नि महाकाव्ये तावदेवमभिहितम्—

"प्राचां प्रबन्धान् रसयन्तु भव्यान्
अस्मद्वचोऽप्यादरतो रसज्ञाः ।
आस्वादयन्तो मधुराणि वस्तू-
न्यम्लं न किं जम्भलमाद्रियन्ते ॥"

[1] The *Raghunāthābhyudaya* of Rāmabhadrāmbā is in the course of publication in the Journal of Indian History, Mylapore, Madras.

This verse is the 33rd verse in the first canto of the *Sāhityaratnākara*. It is therefore likely that the work had the other name RAGHUNĀTHABHŪPAVIJAYA.

Unlike many of the Kāvyas in Sanskrit, the work proper begins with a description of the Coladeśa, following the Tamilian tradition of opening a work with the Nāṭṭu and Nagara paṭalas. Yajñanārāyaṇa wrote from the Tamil country and hence probably adopted their methods.

Canto I.

The first canto consists of benedictory verses on several devatās. and eulogies on many poets of old. The devatās invoked are Gaṇeśa, Ardhanārīśvara, Pārvatī, Rāma, Kṛṣṇa, Viṣṇu, Lakṣmī and Sarasvatī. Some of the invocations are for the prosperity of the hero of the poem, king Raghunātha, the author's patron. Those maṅgala ślokas extend up to śl. 12.

Śl. 13 pays respect to the author's father, Govinda Makhin, who was also the author's preceptor.

Śl. 14 praises the 'grammar Sage-Trinity', Pāṇini, Kātyāyana and Patañjali.

Śl. 15 begins the eulogy on ancient poets. The poets praised by the author are Vālmīki, Agastya, Vyāsa, Kālidāsa, Bhavabhūti (with reference to the *Mālatīmādhava*), king Bhoja (with reference to his *Rāmāyaṇa Campū*) Bāṇa, and Śrī Harṣa (author of the *Naiṣadha*). This section closes with Śl. 24.

The next section praises the two Ālaṅkārikās, Ānandavardhana as author of Dhvani, and Daṇḍin. The author then specially mentions Kālidāsa, whom he says, he cannot afford to keep out of his eyes. The author's modesty and the greatness of the task of writing on king Raghunātha are expressed in Śl. 28.

The next section is on Kāvya, and contains general observations on the nature of poetry and literary criticism. There is a criticism of bad poets and bad critics. The author gives expression to his own insignificance, and the greatness of the theme undertaken. The poem is dedicated to Goddess Sarasvatī, and a prayer to help him in his task follows. The canto closes with two laudatory verses on Raghunātha. The second of these laudatory verses, along with another indicating the closing and the number of each canto, are

repeated at the end of all the cantos. Reference is always made in the last verse to Govinda Dīkṣita, the father of the author.

Canto II.

The second canto opens with a description of the Cola country and the River Cauvery. The waters of the Cauvery are a boon to agriculturists. Reference is made to Śrīraṅgam as an island, situated in the midst of the Cauvery and the Kolliḍam. The richness of the soil and the produce of the Cola land is described. Paddy, sugar-cane, arecanut, betel vines, plantains of many kinds, etc. are mentioned as the special produce of the Cauvery delta. Śls. 1–24.

The beauty of the women of the country, the watersheds on the summer roads, the pious Brahmins performing sacrifices, the temples scattered profusely, almost at every step, the Brahmin agrahāras resounding with Vedic incantations and beautiful with herds of cows, the characteristic excellence of the speech of women—these are then described in verses 25–39.

Verse 40 takes us to Tanjore or Tañjāpurī, capital of the Cola country. The ramparts of the fort here, the big and deep ditch and its water are described. Then the mansions of the city, the soldiers of the palace, the beauty of the damsels of Tanjore, the fragrant scent-bazar, the flower-bazar, the garden—these are then described. The canto closes like the previous one.

Canto III.

The third canto relates the story of the Nāyak kings who ruled at Tanjore. The account begins with Cevva (or Cevvappa). His qualities are praised in verses 2–8. King Cevvappa is said to have dug deep the tank and constructed to a great height the Gopura or tower of the Śiva temple at Tiruvaṇṇāmalai (Śoṇagiri). Śl. 9 gives the name of the queen of Cevvappa as Mūrtimāmbā. Śl. 10 says that she gave birth to a son called Acyuta. Śls. 11–14 describe Acyuta's boyhood and in Śl. 15 he attains youth when he was made Yuvarāja or Prince regent. Śls. 17–19 describe his marriage with some damsels of whom one Mūrtimāṁbikā was the chief and queen. The beauty of the queen is the subject of Śls. 21–38. From the 28th śl. we learn incidentally that Acyuta was also called Cinnacevva, (i.e.) little Cevva, meaning son of Cevvappa. Acyuta's good rule, his valour,

his literary patronage, his munificence to the learned Brahmins, his devotion, the establishment and gifts of Agrahāras—these are praised in Ślokas 39–50. One noteworthy point here is that Acyuta is said to have presented very valuable gems and jewels to God Raṅganātha at Śrīraṅgam in Śls. 47–49.

Śl. 51 opens a section on the private pleasures of King Acyuta, his going to the garden one day with his queen, Mūrtimāṁbikā. The beautiful flower trees, fruit trees and creepers of the big garden are described by Acyuta to his queen. A touching scene is here introduced. The royal pair see a pair of royal swans sporting with their young one. At once the king ruminates on his own family life which is not blessed with the birth of a child. He speaks some tender words to his queen on children and their beauty. Śls. 66–77 are of great sentiment and have high poetic value. A miracle of a heavenly voice forecasting the birth of a son is here introduced. The canto closes with the queen showing signs of pregnancy.

Canto IV.

The fourth canto devotes the first section to a description of the queen in the state of pregnancy. This extends up to the 33rd verse. In the next śloka we hear of the *puṁsavana* of the queen and immediately the young baby is born. The joy of the parents at the birth of the son is immense, and with great eclat the *jātakarma* and the *nāmakaraṇa* ceremonies are performed. The child is christened Raghunātha. The rest of the canto describes the boyhood of Raghunātha, his sports and his study.

Canto V.

The fifth canto begins by describing Raghunātha as proficient in learning as well as in arms. Śls. 1–8 describe him at school. From Śl. 9 we have an account of how he trained himself with the bow and mastered many feats with it. His ease on the horse and on the elephant is also then described. This extends up to Śl. 41. The rest of the canto is taken up by an incident on a particular day when king Acyuta called the scholars and warriors of his court, called his young son Raghunātha also and wanted the former to examine the proficiency of the latter, who was found to have attained superhuman mastery in all the branches of learning.

Canto VI.

Canto VI continues the test of Raghunātha in the assembly mentioned above. It was decided that Raghunātha must exhibit his mastery of the Vīṇā. Immediately a beautiful Vīṇā constructed by Raghunātha himself (Śl. 4) was brought, fully decked with gold, and he began to play reclining in a steady and beautiful pose, the Rāga called Nati. (Śl. 9). Then Yajñanārāyaṇa, the son of Govinda Dīkṣita, the author of *Saṅgīta Sudhā* and the brother of Venkaṭa Makhin who wrote the great music work called *Caturdaṇḍiprakāśa*, shows his own mastery of the Sangīta Śāstra, by elaborately describing in Śls. 10–20, the playing of Raghunātha, in the technique of the Śāstra. The assembly praises Raghunātha's adeptness at the Vīṇā. Acyuta then wanted him to be examined in Sāhitya which he says is a greater and a rarer gift than Saṅgīta. Śls. 23–27 contain Acyuta's eulogy on poetry. Then Acyuta asks Raghunātha to show his powers at poetry by composing a poem on the subject of Kṛṣṇa's Pārijāta Haraṇa, which Raghunātha did in such high speed that the learned scribes could not easily follow his poetising (Śl. 30). The poets and paṇḍitas of the court praise the prince and the king embraces him. Greatly pleased with his son, Acyuta presents him with some territories. Śl. 36 mentions Raghunātha's prolix literary productions, a hundred works beginning with the *Acyutābhyudaya*, a poem on his own father. Next Raghunātha attains full youth (Śl. 38) and Śls. 39–62 describe his physical beauty. In Śl. 63, many princesses are said to have married him.

From Śl. 65 onwards a historical event is described. Reference is made to the Muhammadans, whom Acyuta had already once vanquished in a battle at Nāgapaṭṭaṇa (Negapatam), on the sea-coast, to the east of Tanjore. (Śl. 68.)

The canto closes with the mention of the king biding his time and waiting for the Autumn, when alone kings begin their campaigns.

Canto VII.

This canto does not mention any interesting event, being given to the conventional description of the seasons, a necessary part of a Mahā-kāvya. Śls. 1–13 describe the passing away of the snows and the arrival of the beautiful Spring. The king goes to the garden

(Śl. 33). Śls. 34–51 contain a description of the garden. Then the inmates of the harem disport themselves by picking flowers, the sight being described to Raghunātha by one damsel, and being enjoyed by him. (Śl. 78.)

Canto VIII.

Canto VIII is devoted to a description of the summer and water sports of Raghunātha with his women, the party drenching each other with syringes.

Canto IX.

In Ślokas 1–44 there is a fine description of the rainy season. In Śls. 45–74 we have a beautiful representation of the Autumn which is the season for kings to start on war campaigns and this canto closes with King Acyuta calling an assembly with his son Raghunātha, in the court hall, Lakṣmīvilāsa, to plan the reinstatement of the Nepāla king in his place.

Canto X.

The canto opens with king Acyuta in counsel with the great minister of his, Govinda Dīkṣita, along with his son, Raghunātha sitting beside him. Govinda Dikṣita says that the Pārasīkas are being helped by a revolutionary called Colaka, who is setting at nought the sovereignty of King Acyuta. (Śl. 15.) Colaka's atrocities are then vividly and movingly described by him to the king. The mention of the name of Colaka was as much terror to the people as that of Rāvaṇa to the sages of old. Colaka catches travellers, packs them in gunny bags, beats them with pestles and throws them into the rivers. (Śl. 18.) He catches the thirsty at the watersheds and pours down their throat hot liquid metal. (Śl. 20.) So Govinda Dīkṣita exhorts the king first to destroy this vile Colaka, after whose destruction the Pārasīkas will be nowhere. (Śl. 21.)

The prince Raghunātha gave a bit of his mind. (Śl. 22.) He agreed that by putting an end to Colaka, the said Pārasīkas would be annihilated and the Nepāḷa king reinstated in his own place; but he pointed out that it was not proper for even such a powerful king to face many enemies single-handed. (Śl. 28.) For, the Pāṇḍya king, stupid and infatuated like a rut elephant was roving about and was, without any obvious reason, bearing great enmity to

King Acyuta. (Śl. 28.) Further, the king of the Tuṇḍīramaṇḍala was backing up Colaka. (Śl. 27.)

The minister seeing the wisdom of Raghunātha's view asks the king to consult the spy who was sent to evaluate the strength of the Pāṇḍya king and his allies. (Śl. 32.) Śls. 33–37 contain a praise of the spy and describe the necessity of a spy for a king. The spy then comes and informs the king of all the facts. The Pāṇḍya king and others who had been defeated by Acyuta have joined together to attack Acyuta. (Śl. 54.) One Jagga Rāja put an end to the king of Karnāṭa and the members of his family and with the remaining son of that Karnāṭa king, has joined hands with the Pāṇḍya to attack Acyuta. (Śls. 55 and 56.) Therefore, before the allies arrive, the spy presents to the king's consideration the policy of making friends with the son of the dead (Śl. 60) Karnāṭa king and then sending Raghunātha, crowned king at once in order to conquer the foes. (Śls. 63 and 64.) The king agrees and Raghunātha is crowned king. Śls. 67–101 contain Acyuta's coronation address on the duties etc., of a king, spoken to Raghunātha, on the eve of his becoming king. The king then turns to Govinda Dīkṣita, the minister and asks him to arrange for the coronation of Raghunātha, the very next day.

Canto XI.

Raghunātha's bed chamber, his rise (Śls. 1–10) and the morning greetings sung by his Court-bards on the morning of the coronation day are first described. (Śls. 11–20.) The king takes his bath and propitiates the Sun; and his prayer to the Sun is then set forth (Śls. 21–48.) The king then visits his palace temple; the temple is then described (Śls. 49–55); the King worships and sings in praise of God Viṣṇu in his ten Avatāras; this *Daśāvatāra stotra* extends from Śl. 55 to Śl. 102. Then follows the Stotra of Śiva 103–128. The Canto closes with Raghunātha leaving the temple for the Abhiṣeka Maṇṭapa.

Canto XII.

The description of the Coronation chariot, Puṣyaratha, and of Raghunātha seated in it begins the next canto. Descriptions of the festive streets, of Raghunātha coming along those streets in his Puṣyaratha, and of the crowds gathered along the streets to see the

king then follow. (Śls. 1–31.) King Acyuta receives Raghunātha along with his family minister, Govinda Makhin; the Abhiṣeka or coronation of Raghunātha with the holy waters is performed first by Govinda Makhin, then by two of the royal family's preceptors and then by King Acyuta himself. (Śls. 45–47.) Raghunātha receives due honours and gives away profusely to Brāhmins. (Śls. 32–64.)

Next day King Raghunātha mounts the scale pan, has the Tulābhāra performed and presents the gold equal to his weight to Brāhmins. (Śls. 65–68.) Description of his munificence and of the many kinds of great dānas he made then follow. (69–93.) The Canto ends with an eulogy of Raghunātha.

Canto XIII.

The spy sent by the king to gather news about enemy kings, arrives and hurries through the first court. The description of the fourfold army standing in this court consisting of Pārasīka warriors with guns follows. (Śls. 1–12.) He enters the second court and sees there Muhammadans standing; a graphic description of the Muhammadans, their faces shining like polished copper, their beards, unbored ears, wild looks, red turbans mounted with brown feathers, their mouths not addicted to betel leaves but always haughty with wine, swords hanging by the sides of some and bows and arrows with some others (Śls. 3–17) are all described. The spy then passes into the next interior court where vassals are engaged in counting the tribute (gold and gems) which they have brought. Such wealth is then described. (Śls. 18–24.) Then he comes to the door of the king's chamber. The gate and the Bhadraśālā leading to where the king is seated, are then described. (Śls. 25–43.) He is seen and is taken into the court hall called Lakṣmīvilāsa and a description of the Lakṣmīvilāsa and King Raghunātha seated there follows. (Śls. 44–68.) Raghunātha sees the spy and asks his minister sitting nearby, Govinda Dīkṣita, to enquire of the spy the news about the enemies to obtain which Govinda Dīkṣita had sent him. Accordingly asked by Govinda Dīkṣita, the spy narrates as follows:—Jagga Rāja, the enemy of King Raghunātha gathered a few kings as friends, went to the king of Karnāṭa and, feigning to serve him with his army, murdered him (the Karnāṭa king) along with his family one night when they were asleep. Then he allied

himself with the kings of Drāviḍa, Cera and Pāṇḍya regions and is over-running the land, doing mischief. When the Karnāṭa king was butchered with his family, one Yācamma Nāyaka however, escaped with one of the sons of the murdered king and was even at that very moment come there to seek Raghunātha's alliance and aid. Knowing of this escape of Yācamma with a son of the Karnāṭa king, the Pāṇḍya along with the Cera king, urged by Jagga has entered our parts and demolished in ire a great bridge over the Cauverī. (Śls. 74–78.) Raghunātha hears this and says that he would go to the city of Kumbhakonam nearby and crown the young son of the Karnāṭa king and then crush the Cola, the Cera, the Pāṇḍya and other allies along with the vile Jagga Rāja. (Śls. 79–83.) Having taken this resolve, he entrusts the kingdom to his minister Govinda Dīkṣita and gathers his forces in a moment. The army is then described as about to start. (Śls. 89–94.)

Canto XIV.

Preparations are quickly made to start on the projected campaign. Raghunātha dresses himself and equips himself for the fight. (Śls. 1–29.) Then he enters his palace temple, prostrates before his family deity, Rāma, and sings his praise. (Śls. 30–34). Surrounded by his vassals, he starts. The king of Nēpāla is seen by his side. (Śl. 40.) A description of the king marching out through the streets after crossing the court of his palace, is then described. (Śls. 71-73.)

Canto XV.

The whole canto is taken up with a description of the army marching through the streets of the city of Tanjore.

Canto XVI.

Raghunātha while marching in the midst of the army is seen by the damsels of the city. A description of the effects of his beauty and valour on the damsels is portrayed ; the ladies of the city are seen describing him. Here, mention is made of Raghunātha's poetic powers, of his Āndhra Rāmāyaṇa and of his Kāvya with the story of Kṛṣṇa's Pārijātaharaṇa. (Śls. 60–63.)

The king passes out of the city of Tanjore. (Śl. 74.)
Here, the work ends abruptly.

His Holiness Jagadguru Śrī Śrī Śaṅkarācārya Chandraśekharendra Sarasvatī Swāmigal of the Kāmakoṭi Pīṭham of Kāñcīpuram, graciously encouraged me in getting this work published. It may be interesting to note that his Holiness in his pūrvāśrama, was a scion of the family of the illustrious Govinda Dīkṣita. Without his blessings and advice I could not have published this work.

Brahmaśrī S. Subrahmanya Śāstrigal of Tanjore rendered all the aid he could to bring out this edition of the *Sāhityaratnākara* in spite of his multifarious duties, and I cannot adequately thank him. My friend Mr. Raghavan, Research student in Sanskrit in the University of Madras, helped me to prepare the contents of the *Sāhityaratnākara*, for which I take this opportunity to thank him.

ERRATA

Page	Line	For	Read
5	24	मत्स	मात्स
9	16	मभ्या	मभ्या
15	15	भ्रीर	भीर
21	11	वशदौ	विशदौ
41	7	दृत	द्रुत
57	10	सृद	सुद
62	22	णाम्भां	णाम्भसां
65	6	बुभूषि	बुभूषु
75	8	दिति प्र	दतिप्र
80	19	अधिष्ठ	अधिपृष्ठ
86	5	सव्यङ्गं	सव्याङ्गं
90	11	विवा	विशा
92	18	तजा	तेजो
94	8	मित्यस्ति वि	मित्यस्तवि
105	24	बिलाद्भा	बिलाध्वा
113	3	जानानां	जनानां

॥ श्रीः ॥

श्रीयज्ञनारायणदीक्षितविरचितं

साहित्यरत्नाकरकाव्यम् ।

प्रथमः सर्गः ।

वप्रक्रियायां वलयत्वमेत्य दन्तार्गले दीव्यति चक्रवाले ।
जगत्प्रकाशं जनयन्मनीषां वेतण्डवक्त्रो विशदीकरोतु ॥ १ ॥

मुदे सदा मोदकमादधाना भूयादमेया तव कापि माया ।
विदन्ति यां वेदविदः पुराणीं संचारिणीं संपदमम्बिकायाः ॥ २ ॥

सव्याङ्घ्रिसंचारसुहृन्मरालो भव्याय भूयाद्भवतां स भूमा ।
मञ्जीरशिञ्जारव एव यस्य मनोविमौखर्यविधानिधानम् ॥ ३ ॥

साहित्यसौहित्यभरं विधत्तां द्वन्द्वं तदिन्द्वङ्कुरशेखरं वः ।
अदत्तपैशुन्यवचोवकाशमज्ञातलीलाकलहोपलम्भम् ॥ ४ ॥

तन्वी तवेयं तरुणेन्दुमौलेस्तन्वीत सारस्वतसारधाराम् ।
नटज्जटाटीरजटाकुटीरतटीलुठद्द्योतटिनीसपत्नीम् ॥ ५ ॥

राज्याभिवृद्धिं रघुनाथनेतुः कुर्वीत गुर्वीं कुलशैलकन्या ।
नतो हरः पादनखेष्वलासीद्यस्याः स्फुटैकादशरूपभेदः ॥ ६ ॥

वीरोऽधिकं ते विभवं करोतु विरोचनीयाय वहन्विरोधम् ।
वितीर्य सुग्रीवविभीषणाभ्यां राज्यं ततः प्राप्तमवाप्तवान्यः ॥ ७ ॥

अभीप्सितादप्यधिकं तनोतु राज्यं स देवो रघुनाथनेतुः ।
प्रसूनमेकं प्रिययार्थितोऽदाद्यः पारिजातद्रुममेव तस्यै ॥ ८ ॥

अव्यात्तदव्याजकृपं महस्त्वामव्याहतव्याहरणावतंसः ।
बालोऽपि वाचां बत धूनमोचां यत्कम्बुसंबन्धवशादियाय ॥ ९ ॥

तन्यादवन्यां तत्र कौतुकानि कन्यामणी सा कलशाम्बुराशेः ।
उरोमणी या स्वमुदीक्ष्य विष्णोरासेतरामन्तरपीति हृष्टा ॥ १० ॥
वासं वितत्तां रघुनाथनेतुर्वक्त्राम्बुजे विश्वसृजः पुरंध्री ।
नाथस्य नारायणनाभिपद्मे निषेदुषो नीतिकलानुकर्त्री ॥ ११ ॥
वीणागुणास्रावणशोणपाणिनखाग्रलग्नस्फटिकाक्षमालाम् ।
मुहुर्लिहन्दाडिमबीजमोहान्मुग्धः शुकस्तेऽस्तु मुदे स देव्याः ॥ १२ ॥
अद्वैतविद्यात्रिभवावलम्बान्गोविन्दयज्वेन्द्रगुरूनुपासे ।
निर्मथ्य षड्दर्शननीरधीन्ये श्रियैव सारं ददते बुधेभ्यः ॥ १३ ॥
सेव्या मुनीनां त्रितयी त्रयीव त्रेतेव पुण्येन समप्रधानम् ।
व्यधत्त या शंभुवरेण शब्दानुशासनं विद्वदनुग्रहाय ॥ १४ ॥
चातुर्यमाद्यस्य कवेर्धरित्रीभ्रवोभुवः कस्य न विस्मयाय ।
स्वच्छन्दचाराय वचोधिदेव्याः सदाभवद्यत्कृतपादबन्धः ॥ १५ ॥
वल्मीकजन्मा कथमेव भूयात्स निर्ममः कर्म मम स्तुतीनाम् ।
यस्य प्रबन्धाद्दशकंधरारिरिन्द्रे जगत्यामितरावतारात् ॥ १६ ॥
अरुन्धतीजानिकुलावतंसः कथं नु वर्ण्यः स कविप्रवेकः ।
यदुक्तिगुम्भाद्यतयो यथावद्विदुः परं तत्त्वमतीतवेदम् ॥ १७ ॥
कवेः प्रतिष्ठा भुवि कापि तस्य विजृम्भते पञ्चमवेदकर्तुः ।
अज्ञातयत्सूत्रपदार्थतत्त्वा मनीषिणो नैकमता भवन्ति ॥ १८ ॥
पदारविन्दं परिहृत्य तस्य शिरःपदं केन परिष्करोमि ।
वाग्वैखरीं कार्मणमम्बिकाया वदन्ति वीटीरसमेव यस्य ॥ १९ ॥
कविः स कालीमुखगर्भमुक्तवीटीरसज्ञो विनतिं मदीयाम् ।
कृतार्थयेदेतदलं कृतं तैरन्यैरवाणीपुरुषावतारैः ॥ २० ॥
सा मालतीमाधवसंविधानकर्त्री मनीषा कविलोकवन्द्या ।
प्रपञ्चयन्ती भुवि शब्दवृष्टीः पद्मासनस्याप्यकृताद्भुतं या ॥ २१ ॥
जैवातृकः कीर्तिशरीरधारी जीयात्स यावत्क्षिति भोजराजः ।
अद्यापि यस्यासुलभाः कवीन्द्राः प्रबन्धशेषं परिपूरयन्तः ॥ २२ ॥

बाणेन तेनेव परेण केनाप्युपासिता चेदियमुक्तिदेवी ।
तस्यापि वाचां ग्रथनस्य भूयादुच्छेषणं सर्वजनोक्तिरीतिः ॥ २३ ॥
विभावनीयं भुवि विश्वरूपं देव्या गिरां किंचन देदिवीति ।
जिज्ञासितं तद्यदि शीलनीया श्रीहर्षवाणी सरसैः कवीन्द्रैः ॥ २४ ॥
ध्वनिः कवीन्द्राध्वनि कोऽप्यवेद्यः श्रोत्रेण वेद्यः स तु लोचनेन ।
येषामहीनास्त इमे सहस्रमुखं विपक्षान्मुहुराक्षिपन्ति ॥ २५ ॥
अशब्ददाम्पत्यमबन्धहृद्यमव्यङ्ग्यचातुर्यमरीतिपोषम् ।
काव्यं सदा ग्रन्थयितुं बिभेमि शिक्षाकरे दण्डिनि देशिकेन्द्रे ॥ २६ ॥
अन्ये प्रथन्तां कवयः सहस्रमकद्वदा वा भुवि कद्वदा वा ।
ते प्रस्तुता नेह परं तु कालिदासे कवौ नैव कदाप्युदासे ॥ २७ ॥
नयामि मामेव ततो नमस्याशतं महासाहसजन्मभूमिम् ।
यस्मादमुं वर्णयितुं यतिष्ये रमेशरूपं रघुनाथभूपम् ॥ २८ ॥
अलौकिकानां भुवि लौकिकानामपि प्रथन्तां वचसां विलासाः ।
तथापि यस्य व्ययितो न लेशः शब्दार्थयोर्दीव्यति स प्रपञ्चः ॥ २९ ॥
सा काचिदन्या सरसा कवीनां सरस्वती दीव्यति जीवनाडी ।
या सत्कवेरेव हृदानुभाव्या वक्तुं न शक्या बत वेधसापि ॥ ३० ॥
ज्ञाता ह्यनेकेषु बुधेषु कोऽपि ज्ञातृष्वनेकेष्वपि कोऽपि वक्ता ।
वक्तृष्वनेकेष्वपि कोऽपि दिष्ट्या ध्वनिप्रधानो जयति प्रबन्द्धा ॥ ३१ ॥
अन्तःप्रबन्धं प्रतिभानुभावैः सूर्याहितैस्तु स्फुटनानि सन्तु ।
बहुक्षपान्ते बत सौरभं ते नवारविन्देषु न वारभन्ते ॥ ३२ ॥
प्राचां प्रबन्धान्रसयन्तु भव्यानस्मद्वचोऽप्याददतां रसज्ञाः ।
आस्वादयन्तो मधुराणि वस्तून्यम्लं न किं जम्भलमाद्रियन्ते ॥ ३३ ॥
काव्यस्य सद्भिः क्षतिराहितालंकाराय बाधाय खलैः कृता तु ।
जनस्य लोके जनकात्तकर्णवेधो यथा व्याधकृतक्षतं च ॥ ३४ ॥
मीमांसते सूक्ष्मतरा मनीषा काव्यं न तु स्थूलतरा कदापि ।
शलाकिका रन्ध्रयितुं समर्था मुक्ताफलं हन्त न जातु टङ्कः ॥ ३५ ॥

पर्याप्तमुक्तयर्थकुलं प्रवाचां प्राचां कृतिष्वेव परं यतिष्ये ।
सर्वं पयः सागरमेतु नद्यास्तथापि तु रा नो सिकताः खनन्ति ॥ ३६ ॥
कविप्रवेकाः कवयन्ति काव्यं काव्यस्य ये लक्षणमामनन्तः ।
लसन्त्यमी ते यदि लक्षणज्ञैरन्यैः स्थितैः किं फलमस्थितैर्वा ॥ ३७ ॥
माकर्णयन्तां मलिना नवीनाः प्रबन्धुरेतेन किमन्तरायः ।
उज्झन्ति भृङ्गाः परमिल्युपैति न चम्पकः कौसुमसंपदं किम् ॥ ३८ ॥
स कापथः कोऽपि सदर्थचोराश्चरन्ति यस्मिन्कविवेषभाजः ।
दृष्टे सयत्नं पथि लक्षणज्ञैर्दिष्ट्या विशङ्कं कवयश्चरन्तु ॥ ३९ ॥
सन्तो यथा सत्कविसूक्तिगुम्भैः संतोषणीया न तथा हताशाः ।
अपांनिधीनाममृतांशुदीप्तिभरेण पोषो न तु पल्वलानाम् ॥ ४० ॥
श्लाघा न चेदुक्तिषु सद्गुणासु श्रुतेन बोधेन सुमेधसां किम् ।
साध्यं विना तेन सभासु नीचैः साम्येन शास्त्रानवबोधकुड्यैः ॥ ४१ ॥
स्वादु त्यजन्सत्कविसूक्तिगुम्भं शुश्रूषते दुष्कवितां हताशः ।
क्रमेलकः कण्टकमेव लेढि मूढाशयो मुक्तनवप्रवालः ॥ ४२ ॥
क्रूरां मतिं प्राप्य बलाद्विना ये गुरूपदेशं कवयन्त्यसन्तः ।
पदे पदे ते पततां हयानामशिक्षितानां गतिमाक्षिपन्ति ॥ ४३ ॥
अमेधसामिष्टमसत्कवित्वमित्येव तत्रेन्दति किं कवीन्द्रः ।
खेटाः सतोषं करटा ग्रसन्तु तिक्तं न तत्वेन भवेद्रसालः ॥ ४४ ॥
जडाशयो जल्पतु दुर्विकल्पं प्रगल्भवन्न प्रतिघो मम स्यात् ।
वाचाटभेको वसतीति रूक्षमीक्षेत किं पल्वलमिल्वलारिः ॥ ४५ ॥
खलस्य निन्दा कृतिनां प्रबन्धानलंकरोतीति किमत्र चित्रम् ।
आसञ्जनं लोचनमञ्जनस्य शोभां न किं वा सुदृशां नयेत ॥ ४६ ॥
खलाः पुलाका इव लाघवेन कविव्रजेभ्यः कतिचिद्भ्रमन्तः ।
परीक्षकाणां पुरतः प्रभूणां भजन्ति न क्वापि बत प्रतिष्ठाम् ॥ ४७ ॥
मध्येसभं ये मनुजेश्वराणां मन्दा विनिन्दन्ति महाप्रबन्धान् ॥
अदभ्रसंदर्भरसानभिज्ञा बिभ्रतीं तामवनीं नमामः ॥ ४८ ॥

ग्राम्यार्थकन्थाघटनानुकूला खलस्य सूचीव गिरां प्रणाडी ।
क्रूरा प्रक्रुत्या भुवि कोविदानां कदापि मा विध्यतु कर्णरन्ध्रम् ॥ ४९ ॥

भजन्ति ये पञ्चषशब्दबोधात्प्रौढिं न तन्मोदकृते प्रबन्धः ।
फणीन्द्रवाणीसरणीप्रवीणीभवन्ति ये तत्प्रमदाय सोऽयम् ॥ ५० ॥

पातञ्जलं भट्टमतं च तर्कमद्वैतराद्धान्तमवैमि किं तैः ।
प्रबन्धसंदर्भभरैः कवित्वविद्यामिदानीं विशदीकरोमि ॥ ५१ ॥

अताडितातोद्यमशेषविद्याविद्योतनं वैद्यकुलानपेक्षम् ।
कीर्त्यङ्गपोषौषधमप्रसूनं गीर्देवताभ्यर्चनमेव काव्यम् ॥ ५२ ॥

उक्त्या कियत्याप्ययमुक्तिधाटीपुष्यत्प्रबन्धो रघुनाथभूपः ।
व्रजेन्मुदं व्योमधुनीवतंसः शंभुर्न किं हृष्यति शङ्खतोयैः ॥ ५३ ॥

कुतूहली वर्णयितुं कवियों गुणानशेषान्रघुनाथनेतुः ।
स साहसी सागरगर्भभाञ्जि रत्नान्ययत्नाद्गणयेद्वयेण ॥ ५४ ॥

अतो यतिष्ये न गुणानशेषानस्याभिधातुं रघुनाथनेतुः ।
किं तु स्थितां काव्यकृतिच्छलेन साहित्यविद्यां सफलीकरोमि ॥ ५५ ॥

देव्या गिरामवतरस्य दिशेन्मदुक्तिः
स्वल्पापि तस्य रघुनाथविभोः प्रमोदम् ।
भक्त्या सुधासवसुमाभरणस्य शंभो-
र्धत्तूरपुष्पमिव दीनजनोपनीतम् ॥ ५६ ॥

उपादेया भूयादुचितगुणहीनापि रचना
लसन्ती नाम्नासौ जगति रघुनाथावनिपतेः ।
मणीगर्भा शुक्तिर्मधुररसभागिक्षुलतिका
न केषामाधत्ते नवनवमुरीकारकुतुकम् ॥ ५७ ॥

श्राव्यं काव्यमतीतनव्यसरणि श्रुत्वा विदित्वाशयं
मात्सर्येण महीपुरंदरसभे मन्दा विनिन्दापराः ।
आपीतासवकीशवद्युतिहसन्त्यन्योन्यमालोक्य ये
चेष्टामादधतो हठादहह तत्कर्त्रे विधात्रे नमः ॥ ५८ ॥

वाचोयुक्तिसवित्रि देवि भव मे वाचोविधेया गुणा-
न्सुत्राम्णो रघुनाथनेतुरवनेः स्तोतुं यतिष्ये यतः ।
जिह्वा त्वत्प्रियकल्पिता फलवती जीयान्मदीया ततः
किं चासन्नृपवर्णनेन जनितः खेदस्त्वया त्यज्यताम् ॥ ५९ ॥

नित्यावर्तितनैकदान विनमन्नेपालसिंहासन-
प्रत्यापत्तिविधानशौण्ड मदवत्पाण्ड्यक्षितापण्डित ।
जिह्वास्पन्दनमात्रजृम्भितवचःसंदब्धनानाकृते
प्रज्ञाशेषनृप प्रजावनविधौ मूर्त्यम्बिकानन्दथो ॥ ६० ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ६१ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
गोविन्दाध्वरिसूनुरग्रिममिमं सर्गं मखिग्रामणीः
काव्ये पूरयति स्म विस्मयकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ६२ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्यासवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

रङ्गाधिभूमिरमानुनीतिशृङ्गारवीक्षामृतपूरितायाः ।
सह्यात्मजायाः सलिलैः सदैव स ह्यादृतो दीव्यति चोलदेशः ॥ १ ॥

सह्यात्मजाभ्यागमनं प्रियाय सरस्वते वक्तुमिवाशु धावन् ।
प्रभञ्जनो यत्र कृषीवलानां प्रपञ्चमुत्साहिनमातनोति ॥ २ ॥

नदीषु वारीण्यपरासु पीत्वा नभस्वता पश्चिमदिग्भवेन ।
मरुद्वृधायास्त्यजताधिपूरमहेतु यत्नादनुगृह्यते यः ॥ ३ ॥

द्वीपान्तराणां तरिभिः स्वभर्त्रा संभाव्यमानं बहुवस्तुभाग्भिः ।
सह्यात्मजा यं स्वयमप्यनन्यसाधारणं पुष्यति सस्यभेदैः ॥ ४ ॥

मरुद्वृधायाः कुतुकेन सह्यमहीभृतो येन पथा पतन्त्याः ।
संभेददेशागतनौभृतानि दत्ते नु वस्तूनि धवो धुनीनाम् ॥ ५ ॥

महाप्रवाहेयमितीव मध्येमरुद्वृधं रङ्गपतिः शयानः ।
यस्योपयोगक्षममेव पूरं विभज्य चान्यं नयते पयोधिम् ॥ ६ ॥

तनूभवे वत्सलतानुरागो धवे समं तद्द्वितयं ममेति ।
द्वेधा विभक्तेव कवेरजा यं पुष्णाति सिन्धुं च भजत्यजस्रम् ॥ ७ ॥

सरित्पतिं दक्षिणमेत्य रन्तुं सद्यो वियोगातिशयेन विघ्ना ।
सह्यात्मजा यत्र सहस्रधेव निजप्रवाहान्नियतं विधत्ते ॥ ८ ॥

सह्यात्मजां यत्तरुसूनपालीधूली तदात्वे चुलुकेऽकरिष्यत् ।
चिक्रीडकच्छिन्नरसालसारनदी तदन्तर्यदि नापतिष्यत् ॥ ९ ॥

पक्वेक्षुपर्वच्युतशालिगोपीगीतिद्रवन्मौक्तिककॢप्तसेके ।
कैदारके यत्र कवेरकन्या स्नानाज्जनानां सफलत्वमेति ॥ १० ॥

कैदारके यस्य भवाः कवेरकन्यामधोऽधः कलमप्ररोहाः ।
ततोऽप्युदग्राः स्वविवृद्धिहेतोरुद्ग्रीवयन्ते किमुदीक्षणाय ॥ ११ ॥

पतंगपारावतबालकादीन्कैदारके स्तम्बकरीनशेषान् ।
फलत्यशम्बाकृति भामिनीभिः क्रीडन्ति यस्मिन्कृषकाः सुखेन ॥ १२ ॥

त्रैहेयतिल्योपवनादिभूमेरन्यत्र खल्याखवनीबिलान्तः ।
पूर्णे परारिक्तपरुत्तधान्यैर्यत्रैषमस्त्यं बहिरेव धान्यम् ॥ १३ ॥
सदा रसाला नवशालिगोपीसंगीतिमाधुर्यमुषोऽधियन्त्रम् ।
संपीडिता यत्र रसापदेशात्तदेव माधुर्यमहो त्यजन्ति ॥ १४ ॥
संपीडिते यन्त्रमुखैर्निजान्तःसारापलापेन रसालजाले ।
पक्वानि यस्मिन्पनसा विदार्य फलानि वर्षन्ति मधून्यजस्रम् ॥ १५ ॥
नतभ्रुवां स्वप्रसवैर्हरन्ति नासाश्रियं हन्त तिलास्तदेषु ।
स्नेहोऽस्तु भग्नः सपदीति यन्त्रैस्तिलान्यदन्ते किमु पीडयन्ते ॥ १६ ॥
आश्लेषवत्यामहिवल्लिकायां गाढानुरक्तिं क्रमुकाः स्वकीयाम् ।
पाकारुणानां फलमण्डलीनां दम्भेन यस्मिन्किमु दर्शयन्ति ॥ १७ ॥
पदे पदे पन्नगवल्लरीभिर्गाढोपगूढान्क्रमुकान्सदैव ।
आलोक्य रम्भाः फलभारदम्भादानम्रचूडास्त्रपयेव यत्र ॥ १८ ॥
सदैव माधुर्यममी वहन्ति सर्वत्र पुण्ड्राः फलितादशायाम् ।
वयं तु कुत्रापि बतेति रम्भा ह्रियेव नम्राः फलिना यदीयाः ॥ १९ ॥
त्रोटीपुटीभिस्त्रुटितानवेक्ष्य पुण्ड्रान्विभीताः पुरतः शुकानाम् ।
रम्भा यदीया रचितप्रणामाः फलानि किं प्राभृतयन्ति तेषाम् ॥ २० ॥
पचेलिमानां कदलीफलानां पातेन यस्याध्वनि पङ्कभाजि ।
पाकेन पान्थाश्च्युतनालिकेरफलेषु विन्यस्य पदं प्रयान्ति ॥ २१ ॥
निष्कञ्चुकैर्यत्सुदृशामुरोजैर्निष्कासितानेव गिरीनवेक्ष्य ।
पयोदगर्भेषु वसन्ति केरफलानि तत्साम्यभयेन नूनम् ॥ २२ ॥
रजस्वलाभिर्मधुपा रसेन साकं रमन्ते गणिकाच्छटाभिः ।
पार्श्वे सतीनामपि पद्मिनीनामिति स्फुटं यत्पुरुषा हसन्ति ॥ २३ ॥
अम्भोजिनीष्वाहितपक्षपातं हंसा रमन्ते परमा बतेति ।
सदालिभिर्विश्रुतजातिभाग्भिर्हसन्ति यत्राभिहिताः कुमाराः ॥ २४ ॥
अनावृतानां द्रमिडाम्बुजाक्षीपयोधराणां प्रथिमानमेक्ष्य ।
प्रायेण मन्दाक्षभरेण वासं शिलोच्चया यत्र न शीलयन्ते ॥ २५ ॥

संगीतिभिः संततशालिपालिविलासिनीनां किमु विद्रुतायाः ।
स्थानानि पङ्केरुवनीचराणां तडागरूपेण लसन्ति यस्मिन् ॥ २६ ॥
एलालतावीरणपाटलानां वेलागतानां फलमूलपुष्पैः ।
यत्नाद्दते यत्र सुवासितानि श्रयन्ति पान्थाः सरसीजलानि ॥ २७ ॥
प्रपा प्रतिग्रामपथं निजाङ्के निधाय मातेव निदाघतप्तान् ।
सद्यस्तनस्वादुपयो दिशन्ती पुष्णाति यस्मिन्पथिकानजस्रम् ॥ २८ ॥
क्रतूञ्शतं कामनया विनैव यत्राहरन्तो मखिनो यथावत् ।
ऐन्द्रं पदं हव्यमपि प्रदाय सदानुगृह्णन्ति शचीपरिण्यम् ॥ २९ ॥
क्रतुप्रयोगक्रमशीलनेषु द्विजात्मजा यत्र दिवोऽवतार्य ।
आह्वानतो देवगणानथान्यं सर्वं नयन्ते सहजं हसन्तः ॥ ३० ॥
यस्मिन्महावीरमवेक्ष्य मन्युभवानलं पार्थिवमुद्गिरन्तम् ।
महाहवे शस्त्रभयेन वासं जहात्यधर्मोक्तिरस्य शत्रुः ॥ ३१ ॥
यस्मिन्महेन्द्रे यजमानहव्यस्वीकारभूम्ना स्थितवत्यजस्रम् ।
एतत्प्रियां बाधितुमेव कामो गृह्णात्यहो नन्दनकोरकाणि ॥ ३२ ॥
यज्ञोपयुक्तामिव यच्छ वाचं ब्रह्मन्निति प्रैषगिरं प्रयुज्य ।
यद्याजका यज्वहविर्ग्रहीतुं ब्रह्माणमध्यागतमाक्षिपन्ति ॥ ३३ ॥
महीसुरैर्यत्र मखेषु हूताः प्रकाशयन्तः प्रतिभाममीषाम् ।
मखाशनास्तन्मतितत्त्वविज्ञाः कुर्वन्ति सर्वेऽपि गुरोरवज्ञाम् ॥ ३४ ॥
पदे पदे यत्र भवस्य विष्णोरप्यास्पदान्यायतनेषु वीक्ष्य ।
सदाग्रहारेषु सतां द्विजानां व्याजेन धाता वहति प्रतिष्ठाम् ॥ ३५ ॥
प्रत्यग्रहारं प्रतिगोष्ठमेव विप्रैस्त्रिवेदीविधिवावदूकैः ।
गोभिश्च तृण्याकबलांसलाभिर्महीयते यत्र मनुर्हविश्च ॥ ३६ ॥
मज्जन्त्यपि स्वादुमधुद्रवेषु द्राक्षाफलानि द्रमिडीवचोभिः ।
धूतानि यस्मिन्पदताडिता तु दूरे सिता तत्समताकथायाः ॥ ३७ ॥
रसालसारो रमणीवचोभिः साम्यस्य हेतोः स्वयमर्थितस्तः ।
जन्मान्यदप्येत्य सितात्मना यज्जनैर्भजत्येव पदा हतानि ॥ ३८ ॥

यदीयविप्राहृतयागवह्निवह्निध्वजा एव बलाहकत्वम् ।
अवाप्य यागीयहवींषि नानाधान्यानि पुष्णन्ति सदाभिवृष्य ॥ ३९ ॥
तत्तादृशे काचन चोलदेशे रमानटीनर्तनरङ्गशाला ।
तञ्जापुरी नाम दरी हरीणां धराभुजां राजति राजधानी ॥ ४० ॥
तमांसि पश्चार्धततान्यनर्कभेद्यानि मेऽसौ महसा भिनत्ति ।
इति न्ययुङ्क्त प्रभुमीक्षितुं यत्सालं खसूनुं किल चक्रवालः ॥ ४१ ॥
आशङ्क्य सौधाश्रययोषिदाभाहरं सविद्युल्लतमम्बुदं या ।
सालाग्रशृङ्गक्रकचैस्तदन्तः श्लथं लुनाति स्तनितार्तनादम् ॥ ४२ ॥
अगाधखेयाम्बुभिरुन्नता यत्प्राकाररेखा परितः परीता ।
श्रियं विधत्ते जगदण्डभित्तेरवस्थितायाः बहिरम्बुमध्ये ॥ ४३ ॥
प्राकाररेखाशिखराभिघाताद्ब्रह्माण्डभाण्डे स्फुटितोर्ध्वभागे ।
अमुष्य रन्ध्रादभितः स्रुतानि पयांसि यस्याः परिखेति शङ्के ॥ ४४ ॥
उत्तीर्णमप्यर्णवपूरमुर्वीभृतश्च धूतान्प्लवगैर्हसन्ति ।
सहस्रतालं वरणैस्तरङ्गफेनच्छलाद्यत्परिखाजलौघाः ॥ ४५ ॥
आशङ्क्य मैत्रावरुणेरमर्षमुद्रां पुनर्मुक्तसमुद्रवासाः ।
प्राकाररेखाप्रतिबिम्बदम्भात्खेयेषु यस्यां गिरयोऽवगाढाः ॥ ४६ ॥
प्रतिक्षपं स्वप्रमदानिवासं समेत्य लक्ष्येण शशस्य विष्णुः ।
हर्म्येषु वक्त्रांशुहरं वधूभिरिन्दुं हृतं मोचयतीव यस्याम् ॥ ४७ ॥
आक्रीडवृक्षाग्रमयूरभीतिश्लथानशीतांशुरथाहिरश्मीन् ।
स्तब्धान्पुनर्गारुडसौधभासा यस्यामयत्नं द्रढयत्यनूरुः । ४८ ॥
आस्वाद्य हर्म्येष्वमृतांशुबिम्बं योषामुखभ्रान्तिजुषो युवानः ।
धिगेतदस्वादु वधूमुखं नेत्यह्नाय यस्यामवधीरयन्ति ॥ ४९ ॥
यत्सौधसिंहप्रतिमानुबिम्बमेक्ष्याभ्रगङ्गापयसीन्द्रहस्ती ।
त्रस्तोऽपि गृह्णाति तदेव यन्तुः सृणीप्रहाराकुलताविलोलम् ॥ ५० ॥
यदीयसौधोन्नतिमेव वीक्ष्य विन्ध्याचलेन्द्रस्त्रपया विनम्रः ।
वाचंयमेन्द्रेण कृताभिषङ्गो वातापिजेतेति मृषा वदन्ति ॥ ५१ ॥

पाकारिनीलोपलपद्मराग-
च्छायाजुषि द्योसरिति त्रिवेण्याम् ।
मङ्क्त्वेव सन्मार्गगता भवन्ति
चन्द्रावतंसाः किल यत्र सौधाः ॥ ५२ ॥

हर्म्येषु यत्रेन्दुवधूकपोलावन्योन्यजन्यप्रतिबिम्बदम्भात् ।
स्पर्धावशेनेव परस्परस्य परम्परामादधतौ विभातः ॥ ५३ ॥

पङ्क्षभ्रमाद्यन्मणिसौधभासि
सादी हरेः सैन्धवमभ्रसिन्धौ ।
प्रक्षाल्य तस्मिन्विशदे तु पौरी-
सांहासिनैः शंसति नैपुणीं स्वाम् ॥ ५४ ॥

जालागतः सौधतलेषु यस्यां लीलारविन्दैर्ललनाभिरिन्दुः ।
मुखांशुचोरः प्रहतो मुधा तैस्तादादि मुग्धस्तनुते विरोधम् ॥ ५५ ॥

भूमीपतौ यत्र भुजाबलेन वहत्ययत्नं वसुधामशेषाम् ।
कुलाचलानां कुलमेति दन्तिभावं किमु प्रत्युपकर्तुकामम् ॥ ५६ ॥

वीथीषु वीथीषु विलासिनीषु विद्युन्महश्चौर्यविचारणाय ।
घनाघना एव चरन्ति क्लृप्तघण्टारवा यत्र करिच्छलेन ॥ ५७ ॥

स्यदाभिभूतस्य दधाति सोऽयं सदागतेः स्यन्दनमित्यवेत्य ।
तुरंगमा यत्र रुषा तुषारकरं ग्रसन्ते घनफेनदम्भात् ॥ ५८ ॥

अतिस्यदेष्वस्मदपाकृतस्य महोन्नतोऽसौ मनसः कुमारः ।
इत्येव संदश्य किमिन्दुमश्वा वमन्ति फेनं व्यपदिश्य यस्याम् ॥ ५९ ॥

रामौ च भीमौ च नरं च हित्वा भूमौ भटा योद्धुमिहाजिहोध्वम् ।
इत्युद्धुतैर्यत्र सपत्नवर्णैर्विभान्ति वीरा बिरुदाङ्कपट्टैः ॥ ६० ॥

धाराधरा नः सरसं धरन्ति सदेति यस्यां चपलाश्चरन्त्यः ।
किमम्बुजाक्षीनिभतः कृतज्ञाः केशात्मना ताञ्शिरसा वहन्ते ॥ ६१ ॥

चलाचलाक्षीश्चपलाभिरेव विधाय यत्नेन विधिर्यदीयाः ।
कुत्रापि दक्षवेव गुणं तदीयं कुर्वन्स्वशिल्पं प्रकटीकरोति ॥ ६२ ॥

अनङ्गतां प्राप्तमपि स्वदृष्ट्या सुमायुधं यत्सुदृशामपाङ्गः ।
अङ्गीकरोतीति हरस्तदादि भजत्यहो पौरुषमर्धमेव ॥ ६३ ॥

विमोहितो यत्र विलासिनीनां लावण्यलेशेन रतेरधीशः ।
स्वस्मिन्नहाति स्वमिषुं विधेयमन्यन्न जानन्नपरं किमास्ते ॥ ६४ ॥

गन्धापणेषु भ्रमतामलीनां कलः स्वनो योषिदधिष्ठितेषु ।
मौर्वीनिनादो मदनस्य यस्यां पान्थान्ध्रुवं पाटयते विपाठैः ॥ ६५ ॥

सुमेषुबन्धं गुणयोगभव्यं सुगात्रि मामद्य नयेति यस्याम् ।
नर्मोक्तिमूल्यैर्न परं विलासी क्रीणाति पुष्पाणि कृशोदरीश्च ॥ ६६ ॥

केलीवने यत्र घृतानि माध्वीर्हुत्वा स्थलाम्भोजहुताशनेषु ।
शश्वन्निरुन्धन्ति नु शाखिनोऽपि महीगता एव पदं मघोनः ॥ ६७ ॥

पद्मं दिनेशदलितं हरिबाहुमध्यं
पादाहतं भृगुमुनेः शशिनं नभोगम् ।
ऐभं शिरोऽपि करधूलिभृतं विहाय
पद्मा चिरं वसति यत्र परं प्रहृष्टा ॥ ६८ ॥

केशांशुर्यदि कालिका कलयतामद्धा विषास्वादनं
नेत्रश्रीर्यदि नित्यमेणनिवहाश्चर्वन्तु सर्वं तृणम् ।
वक्त्रेन्दुर्यदि तिग्महेतिदलनं वाञ्छेत्सुखं वारिजं
यस्याः किं परमेणशावकदृशामङ्गं जगन्मोहनम् ॥ ६९ ॥

गाम्भीर्यं परिखाम्भसां प्रभवति स्तोतुं फणिग्रामणीः
प्राकारोच्छ्रयसंपदं च नलिनीप्राणेश्वरो बुध्यते ।
यस्या विस्तृतिवैभवं च ककुभामीशाः परं जानते
तादृक्षां नगरीं गिरा कलयितुं दक्षा न हि क्ष्मातले ॥ ७० ॥

कर्णाटकप्रभुसुखप्रद शौर्यधुर्य
सन्नाटकप्रथित माथितशत्रुलोक ।
साहित्यभोजसदृशान्वहदत्तविप्र-
सौहित्यभोजन जनप्रमदामृतांशो ॥ ७१ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥७२ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
द्वैतीयीकमपूरयत्कविवरः सर्गं मखिग्रामणी-
रत्नाकद्रुदविद्रुदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ७३ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
द्वितीयः सर्गः ।

तृतीयः सर्गः।

पुरीमथासाद्य भुजेन तादृशं भुजंगमेन्द्रप्रतिमेन मेदिनीम्।
मसारकेयूरसमं महायशा बभार चेऽत्रक्षितिपालशेखरः ॥ १ ॥

यदीयबाहार्गलमेत्य विद्विष द्विलासिनीवीजितचामरोदितैः।
समीरणैरादित शर्म मेदिनी बिलेशयाधीशविषानलाकुला ॥ २ ॥

गुणावलीमौक्तिककोशमन्दिरं जयेन्दिराजन्मतरङ्गमालिनम्।
प्रतापभानूदयपूर्वपर्वतं यशःप्रसूनोपवनं च यं विदुः ॥ ३ ॥

सजीवबन्धं जगतीसमीहितं विषादमासादितविग्रहं द्विषाम्।
कृतावतारं भुवि कल्पपादपं भणन्ति यं चारभटाग्रतःसरम् ॥ ४ ॥

नलस्य वीप्सा नहुषस्य नाटिका पृथोर्विभाषा प्रतिमा पृथाभुवः।
शरीरभेदः सगरस्य शंतनोर्निदर्शनं निर्वचनं नृगस्य यः ॥ ५ ॥

सरो गभीरं पुरि गोपुरं च यः समुन्नतं शोणगिरीशितुर्व्यधात्।
अशक्तयोरङ्घ्रिशिरो विलोकितुं महापथौ माधववेधसोरिव ॥ ६ ॥

महाप्रतीहारमनोज्ञमुन्नतं यदाहितं गोपुरमेधतेतराम्।
क्षतं कुमारेण कृतं तदन्तरे कपर्दिने क्रौञ्च इव प्रदर्शयन् ॥ ७ ॥

यदाहिते यामवतीशशेखरो वसत्यमुष्यां वरणे हिरण्मये।
पुरा पुराणामिव कुण्डलीभवत्सुराद्रिचापान्तरशोभितो युधि ॥ ८ ॥

सुधांशुचूडस्य यथा सुता गिरेः पयोजनाभेरिव पङ्कजालया।
विधेः सवित्रीव गिरां विशां विभोरमुष्य जायाजनि मूर्तिमाम्बिका ॥ ९ ॥

पतिव्रतानामनया पताकया व्यतप्त सोऽयं वसुधासुधाकरः।
सदक्षया दक्षिणया सवो यथा यथैव धर्मो दयया यथार्थया ॥ १० ॥

पुरंध्रिरस्मादवनीपुरंदरादसूत सा शूरमथाच्युताधिपम्।
कुलाचलाधीशकुमारिकामणी धरेन्द्रचापादिव तारकाहितम् ॥ ११ ॥

हुताशनेनोत्तरवेदिका यथा पयोधराणां पविनेव रेखिका।
दिवाकरेणेन्द्रदिशेव तेन सा सुतेन साध्वी शुशुभे महौजसा ॥ १२ ॥

करं स धात्र्याः शिशुराददे यदा करं व्यमुञ्चन्त तदैव ये द्विषः ।
पदानि विन्यस्यति तत्र पञ्चषाण्यमी पलायन्त किमेतदद्भुतम् ॥ १३ ॥
स्तनंधयस्तातदुरुद्धरानपि क्षितिक्षितः स क्षिपति स्म शात्रवान् ।
उदित्वरः शार्वरमुष्णदीधितिर्न किं हरेत्पूर्वनगोपरोधकम् ॥ १४ ॥
तनूभवस्तस्य धरापतेरधात्तनोरनाडिंधमशिल्पकल्पितम् ।
प्रसाधनं पञ्चशरोपजीवनं वधूमनःसंवननं स यौवनम् ॥ १५ ॥
अदिद्युतद्भावमथाभिरूपता तथाविधस्यास्य धराधिभूभुवः ।
पुलोमकन्याहृदयेशभूरुहः प्रसूनसंपत्प्रथमेव शाखिकाम् ॥ १६ ॥
युवानमेनं युवराजतापदं नयन्नयं नन्दनमात्मसंनिभम् ।
स निर्ववाराविनिवासवासवस्ततोऽनु विन्यस्तसमस्तभूभरः ॥ १७ ॥
भुजायुगेनाच्युतभूविभुस्ततः शशास भूमीवलयं स विद्विषाम् ।
मनोरथद्वारमहाकवाटिकाकठोरवक्षोघटितार्गलश्रिया ॥ १८ ॥
कुमारकण्ठीरव एव कोविदः प्रभोः प्रजापालनकर्मनर्मणि ।
स पर्यणैषीत्सममेव भूभुजां सुतामणीः काश्चन शोभने दिने ॥ १९ ॥
धुनीषु जह्नोर्दुहितेव नीरधेर्हरेरिवाभीरवधूषु राधिका ।
अमुष्य जायास्वनीबिडौजसो मुदे विशिष्याजनि मूर्तिमाम्बिका ॥ २० ॥
सुलोचना शीलवती शुभार्जने सुदक्षिणा सोमकलाधरार्चने ।
अरुन्धती सा दयितानुवर्तने तथानसूया परधामसंपदि ॥ २१ ॥
विना विलग्नेन विलोचनादृते कृशोदरी कौशिकमन्तरेण सा ।
परत्र नो नास्तिकभावमादधावधीरभूयं मलिनात्मतामपि ॥ २२ ॥
स्तनेन पृथ्वी रुचिरा तनुश्रिया मृगी दृशा मन्दहसेन चन्द्रिका ।
स्वयं च तन्वी वचसा प्रियंवदा व्यतत सद्वृत्तविनिर्मितेव सा ॥ २३ ॥
चलाचलाक्षीकुचभारचारुताविलासचौर्यापयशोविधूतये ।
स्पृशन्ति सत्यापयितुं फणाभृतां शिरांसि किं वा बहुधा शिखण्डिनः ॥
सुधाकरः सर्वसुखावहः कथं पयोरुहं चारु परं निरस्यति ।
इतीव धाता हरिणेक्षणामणेरयूयुजत्ते वदनाक्षिलक्ष्यतः ॥ २५ ॥

वधूमतल्लीवदनांशुलेशतः पयोरुहाणां पटलं पराजितम् ।
तदादि किं वा खरहेतिदारितस्वगर्भमास्ते कुहचिद्वनान्तरे ॥ २६ ॥

उपेत्य पश्चादुपगूहनेच्छया विलासिनो वक्रविधोः सविभ्रमम् ।
कचक्षपाया विहितौ कराविव व्यरोचिषातां वनितामणेर्भ्रुवौ ॥ २७ ॥

सचिल्लिकाञ्चन्मृगनाभिचित्रकां तदीयनासां धृतनासिकामणिम् ।
ततच्छदालिश्रयणानतं तिलप्रसूनमुद्यन्मधुबिन्दु भावये ॥ २८ ॥

सदानुरक्ताधरसंनिधानतो द्विजा विशुद्धाश्च भवन्तु तादृशाः ।
कुशेशयाक्ष्याः कुटिलत्वमापतुर्दृशौ कथं वा परिशीलितश्रुती ॥ २९ ॥

पयोरुहाक्ष्याः कुरुविन्दकुण्डलप्रभापरीतां हृदि गल्लपालिकाम् ।
अवैमि कौसुम्भपटीकृतावृतिं मणीमयं मान्मथमेव दर्पणम् ॥ ३० ॥

कुशेशयाक्ष्या विधिना कुलाचलावदर्दुरं तक्षणुवता स्तनात्मना ।
कचित्प्रमाणाधिगमाय कल्पितं तदुन्नतेर्लाञ्छनमत्र चूचुकम् ॥ ३१ ॥

सुलोचनायाः स तु शून्यवादिनां मतेन धाता विततान मध्यमम् ।
जयन्ति तेनैव जगन्ति हन्त ते भवेत्कथं माध्यमिकप्रथान्यथा ॥ ३२ ॥

विधाय तस्या विपुलं कुचद्वयं नितम्बबिम्बं च स नीरजासनः ।
अतः सृजन्नूर्ध्वमधस्ततोऽङ्गकान्युपेक्षया मध्यममुज्झति स्म किम् ॥ ३३ ॥

तदङ्गलेखां सृजता स्वयंभुवा प्रमाणलेखा प्रथमं व्यलेखि या ।
विलग्नतोऽन्यत्र विधेरसौ गता स्थितात्र रोमालिनिभादसर्गतः ॥ ३४ ॥

तदीयगुल्फद्वयमङ्घ्रिपल्लवाविमौ सरागाविति हा तिरोदधे ।
कुतः सुवृत्तः कुशलत्वमेयिवान्सहेत धूर्तैः सह वासमात्मनः ॥ ३५ ॥

प्रभानिभाम्भोधिनिमग्नपार्ष्णिभिन्मणीलसद्ध्वंसकमेदिनीधृतेः ।
अलोककूर्माधिपतेरवापतुः सरोरुहाक्ष्याः प्रपदे सरूपताम् ॥ ३६ ॥

सरोरुहाक्ष्याः समतातिगर्वितं पदे दृढं ताडयतः स्म पङ्कजम् ।
ततो मृदुत्वेन तदीयरेखिका तयोरभूत्पाटलिमा च सर्वतः ॥ ३७ ॥

उपेत्य तत्तादृशमुत्पलेक्षणाशिरोमणीमिन्दुरिवाथ रोहिणीम् ।
चिरेण रेजे चिनचेव्वयाच्युतप्रभुर्वितन्वन्प्रमदं स देहिनाम् ॥ ३८ ॥

वसुंधरामच्युतभूवलद्विषि प्रतापिनि स्वालयवत्प्रशासति ।
जनस्य कुत्रापि न शत्रवोऽभवन्भवेयुरेते यदि कामनादयः ॥ ३९ ॥

अमुष्य भूमेरसिपन्नगो विभोः पटुद्विषत्प्राणसमीरपारणे ।
दिगन्तरेषु त्यजति स्म कञ्चुकच्छटां समज्ञाच्छलतः किमन्वहम् ॥ ४० ॥

उदित्वरः प्रांशुभुजोदयाचलान्महीपतेस्तस्य महोविभावसुः ।
परावनोभृत्प्रसृतायशोभरच्छलापगाः शोषयति स्म सर्वतः ॥ ४१ ॥

प्रयाणनिस्साणपटुध्वनिस्फुटत्पितामहाण्डप्रभवं महान्तरम् ।
बहिर्जलक्लिन्नमदःपताकिनीरजोभरैरेव पुनस्तिरोहितम् ॥ ४२ ॥

प्रसृत्वरं प्रत्यभिषेणनं प्रभोश्चमूरजश्शूषितसप्तसागरम् ।
फणैः स्फुरत्फूत्कृतिभिः फणी विभौ स पर्यहार्षीच्छयिते बतात्मनि ॥

पराकृतास्तेन परे ह्रदन्तरे प्रयुक्तमङ्कं मकरं पुरंध्रिभिः ।
चिरेण पृष्टा मकरो कपोलतः श्रितेति तासां विदधुः प्रलोभनम् ॥ ४४ ॥

कवौ तुलामत्र नृपे कलाधरे समेयुषि स्वर्णसमृद्धिकारिणीम् ।
क्षणेन वृष्टिं सुमनःकदम्बकं समं समाश्चद्रुत सार्वलौकिकम् ॥ ४५ ॥

अनेन दानान्यकृतानि यानि तान्यलक्षितान्येव बत स्मृतिष्वपि ।
अतोषितास्तैरपि ये धरासुरा वसन्ति ते नैव वसुंधरातले ॥ ४६ ॥

अनर्घरत्नाङ्कितमेष भूषणं वितीर्य रङ्गाधिपतेर्विशां पतिः ।
अनुत्तमं रत्नममुष्य कौस्तुभात्परं न होति प्रणुनोद दुष्प्रथाम् ॥ ४७ ॥

तदर्पितान्याभरणानि सादरं शयद्वयेनेव चकास्ति दर्शयन् ।
किरीटमञ्जीरमुखानि भक्तयोः स रङ्गराण्नारदराक्षसेन्द्रयोः ॥ ४८ ॥

अलंक्रियाप्रेम यदब्धिकन्यकात्रिभोः प्रसिद्धं तदयं विशां पतिः ।
अमुष्य रङ्गाधिपतेः समर्पयन्नपूरयद्भूरि विभूषणानि सः ॥ ४९ ॥

महाग्रहारान्कलयन्महीतले नृपालमौलिर्निजनाममुद्रितान् ।
प्रकाशते स्म प्रतिशुक्रवासरप्रवर्तिताम्भोजमुखोपरिग्रहः ॥ ५० ॥

असावथासादयदच्युताधिपो मुदा कदाचित्स तु मूर्तिमाम्बया ।
निरन्तरस्यन्दिमरन्दनिर्वृतद्विरेफमन्तःपुरकेलिकावनम् ॥ ५१ ॥

इहागमौघैः सुमनोमनोहरैरुपासितं यत्कितवोपलालनम् ।
सदा विधूयापि सहत्यहो कथं मधुव्रतानां मधुपारणोत्सवम् ॥ ५२ ॥
मदुद्भवानां विततिर्महोरुहां फलान्यजस्रं फलतीति यन्महो ।
पदे पदे किं पनसाङ्घ्रिसंभवत्फलापदेशात्फलति स्वयं मुदा ॥ ५३ ॥
सुगन्धिभिः केऽपि सुमैः फलैः परे रसोत्तरैः केचन सौरभैर्निजैः ।
द्रुमा लसन्तीति यदिक्षवः स्वतो वहन्ति माधुर्यमदो विलक्षणाः ॥ ५४ ॥
फलप्रवालप्रसवैर्मनोहरो यदीयचूतः सुममेकमेव मे ।
सुगन्धि सर्वस्वमितीव तद्वहत्यनाप्तगन्धं मधुपेन चम्पकः ॥ ५५ ॥
रसामृताया वकुलस्य चोर्जितं
रसोत्तरत्वं समवाप्य सौरभम् ।
फलानि पुष्पाण्यपि किं तयोः सुमैः
फलैश्च यत्र स्थगयन्त्यचारुताम् ॥ ५६ ॥
अपुष्पभावो वरमस्तसौरभप्रसूनताया इति पुष्पवर्जितम् ।
फलैर्युतान्यत्पनसानवेक्ष्य किं फलन्ति रम्भाश्च तथैव काश्चन ॥ ५७ ॥
जलेन रत्नान्यपि रत्नगर्भया
समञ्चितान्यङ्घ्रिपतास्वभावतः ।
निपीय पक्वानि फलेषु तानि किं
निरन्तरं यत्र वहन्ति दाडिमाः ॥ ५८ ॥
स्वकान्तिचौर्येण महीगतां वधूस्तना हरिद्रां परिचूर्ण्य बिभ्रते ।
इतीव केरैरिदमाकृतिर्यतः फलावली मेघपथे निगूह्यते ॥ ५९ ॥
उदीच्यमूलानि कृशोदरीकचा यदुद्भवानि स्वसमाकृतीन्यपि ।
पिधाय रक्षन्त्यधिगर्भमत्र तन्निदानमेषां निजनामधारणम् ॥ ६० ॥
तमालतालीकृतमालमालतीमुकुन्दचिञ्चामुचुकुन्दचन्दनैः ।
महासहाकेसरनागकेसरध्रुवाद्रुमाश्वत्थकपित्थकंदलैः ॥ ६१ ॥
कुरण्डपुण्ड्रेक्षुजयेक्षुरक्षुमाजटाझटाब्रह्मजटाकुटन्नटैः ।
रसालसालप्रियसालसल्लकीरसामृतैलातिलकैर्यदेधते ॥ ६२ ॥

मणीचतुष्कोष्वधिनर्मभूधरं महीरुहश्रेणिषु वेदिकासु च ।
अमुष्य तस्मिन्वसतोऽभवत्प्रियं वने सजानेरवनेरधीशितुः ॥ ६३ ॥
दिशां दशानां युगपद्विलोकने धृतं धरण्यां नवहीरकल्पितम् ।
अनल्पमादर्शमिवात्र भूपतिः सरो निरैक्षिष्ट स किंचिदग्रतः ॥ ६४ ॥
त्वदीयनैकद्रुमपुष्पधूलिभिर्न शोषय व्योमनदीं प्रियामिति ।
अजस्रमुद्यानमदो निषेवितुं नियुक्तमम्भोनिधिनेव नन्दनम् ॥ ६५ ॥
तरङ्गडोलाम्बुजतल्पशायिनस्तनूभुवो लालनतत्पराशयौ ।
महीपतिस्तत्र मरालदम्पती विलोकयन्नाह विलोललोचनाम् ॥ ६६ ॥
तनूजभाग्यं सुतनो तदेनयोर्विहंगयोरत्र विलोकयाधुना ।
बिडौजसोऽपि स्पृहणीयमेधते विभुत्वमुर्व्यां न हि यद्विलम्बनात् ॥ ६७ ॥
विभुत्ववैदग्ध्यविवेकशालितामुखैर्गुणैर्विष्टपमोहनैरपि ।
न साधनीयो बत नन्दनोदयस्तपोभिरेवापि तु धन्यतावहैः ॥ ६८ ॥
अलोचनद्वन्द्वमिवाननं नृणामलब्धसत्पात्रमिवापवर्जनम् ।
उपेक्षितव्यङ्ग्यमिवोक्तिगौरवं सदप्यसत्कल्पमसत्सुतं कुलम् ॥ ६९ ॥
जराविशीर्णाः क्रमशः शरीरिणस्तपोभरैरेव रसायनैरिव ।
नवीभवन्तो भुवि नन्दनात्मना प्रवाहनित्याः प्रभवन्ति केचन ॥ ७० ॥
तनूभवैरेव दशा तनूमतां कुलेन येषां कुशलं विलोक्यते ।
हठादमर्त्याननपत्ययोग्यतान्दिवो धरित्रीमवतारयन्ति ते ॥ ७१ ॥
रुजाक्षुधास्वापजराद्यदूषितः स्थितिक्रमो यस्त्रिदशैकगोचरः ।
स भूतले नेति जनो न खिद्यते ततोऽपि मान्यैस्तनुजोपलालनैः ॥ ७२ ॥
दृशं चिरात्पित्र्यधमर्णतावधिं दृढं निमील्य प्रतिबन्धकास्तरे ।
स्वपन्तमुद्बोधयति स्वमन्वयं कदानुकूल्यं कलयन्विधिर्मयि ॥ ७३ ॥
प्रतिबिम्बितमात्मरूपमेक्ष्य प्रतिमाणिक्यतलं वयस्यबुद्ध्या ।
स्पृशति स्वसुते मुहुः कराभ्यां सुकृतः केऽपि जयन्ति मोदभाजः ॥ ७४ ॥
नर्मरजोधूसरितं नन्दनमङ्के वहन्ति धन्यतमाः ।
पतिरिव पयसामुदितं प्रतिदिनमुद्वासिलाञ्छनं शशिनम् ॥ ७५ ॥

क्रीडारजोधूसरितं किशोरमाश्लिष्यतां सादरमङ्कभाजाम् ।
काश्मीरसारैरपि गन्धसारैः कर्पूरपूरैरपि किं विधेयम् ॥ ७६ ॥

हासाङ्कुरं रोदनमध्यहेतु जातं मुखाब्जे सममावहन्तम् ।
जायापती जानुचरं कुमारं परामृशन्तौ खलु भाग्यवन्तौ ॥ ७७ ॥

एणीशाबदृशा सहेति विमृशन्क्षोणीपतिग्रामणी-
वीणीं द्रागशरीरिणीमकलयन्नाणीयसे श्रेयसे ।
मा भैषीरयि किं विषीदसि महीत्राणाभिलाषी रमा-
जानिस्त्वन्महिषीमणेर्यदुदयैषी त्वत्सुतः स्यादिति ॥ ७८ ॥

आकर्ण्य वाक्यमिदमद्भुतमच्युतेन्दुरानन्दतुन्दिलमविन्ददथान्तरङ्गम् ।
देवी च तस्य दिवसेष्वतिवाहितेषु द्वित्रेषु सा वपुषि दौहृदलक्षणानि ॥

ससंभ्रमं विरचितचम्पकाटवीसहस्रभूविबुधकुटुम्बसंभृते ।
भवस्थलप्रतिशरदप्रवर्तितस्फुरत्तुलापुरुषयशोविशोभित ॥ ८० ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ८१ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
तार्तीयीकमपूरयत्कविवरः सर्गं मखिग्रामणी-
रत्नाकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ८२ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेयाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

शशलक्ष्मणं दिगिव शातमन्यवी कलशाब्धिवीचिरिव कल्पपादपम् ।
अदधादथाच्युतधराधिभूमणेरधिगर्भमर्भकमधीरलोचना ॥ १ ॥

उपभोक्तुमैहत तलोदरी विभोर्मनसा न वस्तु मधुरं यथापुरम् ।
उपदेशनादुदरवासमेयुषस्तनुसंभवस्य किमु धैर्यशालिनः ॥ २ ॥

वसुधासुधाकिरणवंशमौक्तिकं धरतेऽधुना तनुतरः स मध्यमः ।
इति चिन्तया किमितरत्तदङ्गकं भजति स्म काश्यमथ पाण्डुतामपि ॥ ३ ॥

सुतधाम मध्यममवर्धयन्परेऽवयवाः प्रदाय पृथुतां न तु स्तनौ ।
तदमी यशोधवलिमानमावहन्सुदृशस्तु तावपयशोऽप्रनीलताम् ॥ ४ ॥

विमलं कपोलयुगलं निसर्गतो विभुसुभ्रुवः शरदिजाभ्रशुभ्रताम् ।
कलयद्दुकूलपटकल्पितावृतेर्मणिदर्पणस्य महिमानमानशे ॥ ५ ॥

विमले तदीयवपुषि व्यराजतां वशदौ कुचावतिविनीलचूचुकौ ।
अवगाढगाङ्गपयसोऽभ्रदन्तिनः कुवलावलीढमिव कुम्भयोर्युगम् ॥ ६ ॥

अवलग्नमेतदवनम्रमावयोः सविधे सदा किमधुना समेधते ।
इति सोढुमक्षमतयेव तत्कुचौ कठिनावतीव मुखकाष्ण्यमापतुः ॥ ७ ॥

उदरस्थभूपतिसुतोचितं पयः कुचकुम्भयोः स्म कुरुते चतुर्मुखः ।
परथा कथं रुचिपटीकृतावृती मुखमेचकत्वजतमुद्रितौ च तौ ॥ ८ ॥

नवगाधताविषयनाभिवापिकाविवरादिवादिमरसो विनिर्गतः ।
प्रवहन्बहिर्बहुतया मितोऽन्तरे रुरुचे तदीयघनरोमरेखिका ॥ ९ ॥

उदरस्थमेक्ष्य नृपचन्द्रमद्भुता चकितेव नाभिकुहरात्तमस्ततिः ।
स्तनशैलरुद्धसरणि स्थितान्तरे घनरोमराजिमिषतो नतभ्रुवः ॥ १० ॥

उपगूहने सुतमणेरुदेष्यतश्चिनचेऽव्ययाच्युतनृपालशेवधेः ।
प्रतिभन्त्स्यतीति परमाणुमध्यमा बिभराम्बभूव न विभूषणे स्पृहाम् ॥ ११ ॥

सुतदर्शनोत्सवसुखातिरेकतो वपुषो न गौरवपुषो विभूषणम् ।
अनुरूपभूयमयते पुरेति किं विरलादरात्र विललास भामिनी ॥ १२ ॥

दयिता नृपस्य गतदौहृदश्रमा दधती तनूमुपचितां ततः क्रमात् ।
व्यपनीतशैशिरदिनव्यथा यथा प्रसवोन्मुखा व्यतपत प्रतानिनी ॥ १३ ॥
अखिलेषु मामवयवेषु जानते बत षष्ठमानपदवीमुपाश्रितम् ।
इति मध्यमं नु हरिणेक्षणामणेः प्रथमप्रमाणपथमानशे क्रमात् ॥ १४ ॥
वयसाधिनाभिहृदतोरमर्पितं वलिजालमाहृतबलेन मध्यमः ।
अत एव कार्श्यमवधूय स क्षणाद्ववृधेऽधिकं क्षितिवलारिसुभ्रुवः ॥ १५ ॥
स्तनयोर्युगेन धरणीबिडौजसो ववृधे तथा वनजलोचनामणेः ।
जठरेशयस्य जलराशिमेखलाभरणे शिशोः परिचयो यथा भवेत् ॥ १६ ॥
वदनं श्रमेण विनतं वधूमणेः प्रतिबिम्बितं स्म कुचयोः प्रकाशते ।
स्थितमातपत्रयुगलं सितं शिशोरुपरीव नेतुरुदरान्तरस्थितेः ॥ १७ ॥
तरले नराधिपतलोदरीमणेरपटोः श्रमादरुचतां दृशौ मुहुः ।
अधिगर्भमर्भकममुं स्थितं कदा न्ववलोकयाव इति तृष्णजाविव ॥ १८ ॥
श्वसितं दृशोस्तरलता पदे पदे स्थितिरप्यभूद्यदतिदौहृदश्रमात् ।
तदिदं वधूजठरशायिनः शिशोर्धरतो भुवो वलयमस्य गौरवम् ॥ १९ ॥
अवलम्ब्य भूपशिशुमात्मदभ्रतामजहात्परं न बलिसेवितामपि ।
अवलग्नमायतदृशः स्वतः कृशोऽप्ययते न किं भुवि जनाधिपाश्रयात् ॥ २० ॥
तरलोभवल्लुलितताराकाञ्चिते वदनासिताम्बुरुहिणीकुटुम्बिनि ।
अभवद्रुरु श्वसितमक्षमाभवं हरिणीदृशः किमिदमद्भुतावहम् ॥ २१ ॥
प्रमदामणेरतिमृदोः स्वभावतः प्रमदाय दौहृदकृता व्यथाप्यभूत् ।
फलमायतौ सुचिरवर्ति कल्पयन्भवति श्रमोऽपि हि सुखाय देहिनाम् ॥
वहते पुरा वलयवाहमर्भको जठरेशयो झटिति दोष्णि मामिति ।
अमुमन्तरीक्षितुमगाहत क्षितिर्ललनोपयुक्तनिजमृद्वोपधेः ॥ २३ ॥
जठरेशयस्य जगतीवलासुहृत्कुलभूषणस्य गुणवैभवोचितान् ।
स्वदमानचापशरसोदरेक्षणामणिरासमाद विविधान्मनोरथान् ॥ २४ ॥
प्रमदा नृपस्य भवनाङ्गणद्रुमप्रसवग्रहासहनपाणिपल्लवा ।
समितिक्षितौ दृढशरासकुण्डलीकरणे मुहुः कलयति स्म कौतुकम् ॥ २५ ॥

तरितुं विहारवनसालमञ्जरीमधुसारणीमनिपुणा मनागपि ।
उदकण्ठत द्विपमुदन्वदन्तरश्रयिणं नियन्तुमबला धरापतेः ॥ २६ ॥

मणिशृङ्खलाविधृतहेममञ्चिकामधिरोढुमीषदपि योषिदक्षमा ।
हरिदन्तराणि विजयाय घोटिकामधिरुह्य शश्वदटितुं मनो दधे ॥ २७ ॥

उपदीकृते निजसखीभिरुत्पले श्रवसोर्विधातुमपि चञ्चलेक्षणा ।
अपटीयसी निखिलमब्धिमेखलावलयं भुजाशिरसि वोढुमैहत ॥ २८ ॥

अतिकोमलप्रसवकन्दुकाहतिस्मरणेऽपि पाटलशयाङ्गुलीदला ।
अभिहन्तुमैच्छदबला कठोरयोः करपल्लवेन करिकुम्भयोर्युगम् ॥ २९ ॥

बलिनिग्रहं कृतवतोऽपि वञ्चनात्कुहनावटोः परमरालकुन्तला ।
अभिनन्दति स्म दरहासतो द्विषन्नगरप्लुषं प्रमथनाथमेव सा ॥ ३० ॥

सवयोनियोगवचनेऽपि सालसा धरणीवलाहिततलोदरीमणी ।
निमिषादचीकमत निर्भरोद्भवद्रसगर्भिता रचयितुं शतं कृतीः ॥ ३१ ॥

मृगलोचना मृदुलमुत्तरीयकं दधती कथंचन धराबिडौजसः ।
विनिधाय बाहुशिखरे विपञ्चिकामतनिष्ट वादयितुमादरं मुहुः ॥ ३२ ॥

महिलामणी भृतमरालसंसदे वितरीतुमप्यकुशला बिसाङ्कुरम् ।
कनकाचलं करतलेन गृह्णती विदुषामभूद्वितरितुं स्पृहावती ॥ ३३ ॥

समये ततः समुचिते मुदावनेः कमनेन पुंसवनकर्म निर्ममे ।
प्रमदा च तेन परिपोषिता यथा वरदोहदेन सहकारवल्लरी ॥ ३४ ॥

तनुयानधर्मपतयोऽधिमध्यमं तदधोश्वरेण सह संगता यदा ।
असविष्ट नन्दनमसौ तदा वधूरवनीशितुर्विधुमिवाब्धिवीचिका ॥ ३५ ॥

अविनीतभूभृदपकीर्तिकल्पितं मलिनत्वमेष महिपालनन्दनः ।
अपनेष्यति स्वयशसेत्यवेत्य किं हरितः प्रसेदुरखिलाः कुतूहलात् ॥ ३६ ॥

परिपन्थिभूपतनुबन्धनालयात्स्वजनानसून्सपदि मोचयेत नः ।
अवनीन्द्रभूरयमितीव कौतुकादवलन्त मन्दमनिलस्तनंधयाः ॥ ३७ ॥

अमुना नृपात्मजनिना सनाथतामवनी दधाति तददीरजःकणान् ।
अपहृत्य नो गतिरनौचितीति किं व्यवलन्त वीतरजसः समीरणाः ॥ ३८ ॥

वितरिष्यति क्षितिविभोरसौ सुतः सतताश्रिकां हृदि सपत्नभूभुजाम् ।
इति कौतुकादिव ववल्ग यज्वनां भवनान्तरे हुतवहः प्रदक्षिणम् ॥ ३९ ॥
अवनीवलारितनुजः समाश्रितानयमध्वरान्सपदि कारयिष्यति ।
भविता हविर्बहु ममेति कौतुकादधिवेदि हव्यभुगधत्त नर्तनम् ॥ ४० ॥
जठरं मदीयमवलम्ब्य दुर्मतीञ्जगतीकदर्थनकृतो महीपतीन् ।
विनिवारयेदयमितीव निम्नगाविभुराततान कुतुकेन गर्जनम् ॥ ४१ ॥
सुतजन्मनामनि शुभे तदा स्फुरत्पणवाद्यवाद्यरटितेन पाटितम् ।
जलजासनाण्डमिषभाण्डमत्रवीज्जगतः कलिग्रहपलायनोद्यमम् ॥ ४२ ॥
जयशङ्खदुन्दुभिमृदङ्गनिस्वनो जगतीश्वरस्य तनयोदयोत्सवम् ।
अवदत्तदा निखिलमन्तरं दिशां प्रददावमुष्य स च पारितोषिकम् ॥ ४३ ॥
अभिधाय जातमहमात्मजं विभोः पुरतो लभेय वसु पूर्णपात्रितम् ।
इति ये शशंसुरिममुत्सवं ततो वसु तैरवापि बहु वाञ्छितादपि ॥ ४४ ॥
धनमात्मलब्धमखिलं धरापतेर्वितरीतुरस्य विभुलाञ्छनं परम् ।
सितचामरादिकमदेयतां गतं तनुभूरयं तदपि चादित स्वयम् ॥ ४५ ॥
अयमर्भको जलधिगर्भमेयुषः प्रसभाद्विजित्य परिपन्थिनो हरेत् ।
अधिकेषु तेष्वलममीभिरित्यरीन्स मुमोच बन्धनगृहेषु संदितान् ॥ ४६ ॥
महिकाजलेन कृतमज्जनस्ततो महिकामुकः स धृतवान्नवांशुकम् ।
पुरतोवलन्निजपुरोहितः सुतं पुरतोषणोदयमियेष वीक्षितुम् ॥ ४७ ॥
सुतदर्शनादरणसूतचोदिते महति स्थितोऽपि कुहचिन्मनोरथे ।
प्रययौ कथं स तु पदैव सूतिकाभवनं तनूभवमहःकरम्बितम् ॥ ४८ ॥
शयितं प्रसूशयकुशेशयद्वये तनयं तमक्षिविषयं नयन्नयम् ।
मनुजाधिपः स मनुते स्म विस्मितो वटुमाद्यमेव वटपल्लवेशयम् ॥ ४९ ॥
निटिलावलम्बिकुटिलालकाङ्कुरं श्रुतिपारगाक्षमतिपाटलाधरम् ।
लसमानचम्पकसमाननासिकं परिपूर्णपङ्कजरिपूल्लसन्मुखम् ॥ ५० ॥
महिरक्षणाख्यमखदीक्षणोचितं करयोर्ध्रुवं कलितमुष्टिबन्धनम् ।
अभिषिञ्चमानमवलोकनामृतैरधिराजमात्मजवतां स्वमञ्जसा ॥ ५१ ॥

अनिमेषमीक्षितुरमुष्य बालकं प्रमदाश्रु यत्प्रतिरुरोध लोचने ।
पतितं तदास परभाग्यरोधिनः पतनं न किं परिणमेज्जलात्मनः ॥ ५२ ॥
अथ जातकर्म मनुजाधिभूरसावकरोत्स तेन शिशुरप्यरोचत ।
पवमानयागबहुमानितो यथा पवमानबन्धुररणीसमुद्भवः ॥ ५३ ॥
अमुमद्भुताकृतिमयं विलोकयन्नशरीरवाक्यमपि चानुचिन्तयन् ।
उचितं तयोरथ तनूजमुर्वरारमणश्चकार रघुनाथनामकम् ॥ ५४ ॥
अधिरोप्य बालमधिनर्मडोलिकामणिमञ्चसोममबला महीपतेः ।
ततचारुगीतिनिनदास्त्रपामगुः कलितादसीयकलकण्ठनिस्वनाः ॥ ५५ ॥
अधिमञ्चमस्य पुरतोऽवलम्बितो मणिगुच्छकः स्म महिमानमश्नुते ।
निजमण्डलान्मधुनिषूदनोऽवनीमयितोऽयमित्यवनिनंसतो रवेः ॥ ५६ ॥
अव्याजहासरुदिताञ्चितमीक्ष्यमाणदन्ताङ्कुरं तनुभुवो वदनारविन्दम् ।
आलम्बमानकुरुविन्दललन्तिकाकमाघ्राय शश्वदवनीन्द्रवधूरनन्दत् ॥ ५७ ॥
जगदञ्चति तेजसि स्वकीये किमयं वल्गति गेह इत्यमर्षीत् ।
अजिघृक्षदनुक्षणं क्षितिक्षित्तनयः पाणितलेन दीपलेखाम् ॥ ५८ ॥
भुजान्तरेणाच्युतभूभृतः सुतश्चरन्स्वबिम्बोपरि रत्नकुट्टिमे ।
निपात्य कामं निजरूपनिर्जितं हठादमुष्मिन्नधिरूढवानिव ॥ ५९ ॥
आत्मीयबिम्बमवलोक्य मणीचतुष्के व्यास्ते क एष इति जानुचरः कुमारः ।
संताडयन्करतलेन तथैव तस्मिन्सद्योऽनुकुर्वति स रोषकषायितोऽभूत् ॥
अभिवृद्धिमुपेत्य बालकोऽसाववनौ द्वित्रपदार्पणं वितन्वन् ।
बलिशात्रवभङ्गमाकलय्य स्फुरति स्म प्रथमो वटुः पुरेव ॥ ६१ ॥
अवलम्बयतीषदेव धात्र्याः करमस्मिन्नपरे करानगृह्णन् ।
पदमञ्चति ते पदान्यमुञ्चन्विपरीता हि गतिर्विरोधभाजाम् ॥ ६२ ॥
नर्माद्रिमुद्धतमनोनरपालदुर्गं कोलीसरस्तटवतीकमितारमेषः ।
बाहाङ्गदं मणिमयं वलयं च भूमेर्धीराग्रणीर्गणयति स्म धिया कुमारः ॥
प्रविकीर्णसिताभचूर्णरेणुः पदसंशीलितगन्धसारपङ्कः ।
परिणुन्नहिमोदपात्रजालो विभुसूनुः सदनाङ्गणे व्यहार्षीत् ॥ ६४ ॥

कटितटिकालुठत्कनकभूषणकिङ्किणिका-
घणघणितप्रतिध्वनिवहानवरोधगृहान् ।
इह विहरत्युतेत इति यात्युपमातृकुले
पितृमुदमातनोदथ कुतश्चिदितस्तनुभूः ॥ ६५ ॥
अधिगुरुसंनिधि क्षितिभृदक्षरबोधकृते
व्यधित तमायियासुविधिसंसृतिहंसमुदा ।
चरणविभूषणक्वणनसक्त्युपवेशपय
द्विहतिसरोमरालमनरालधियं तनयम् ॥ ६६ ॥
निजभुजबलयुद्धनिर्धूतवाराशिवासिद्विष
द्धरणिभृदवरोधदोधूयमानप्रकीर्णद्वय ।
प्रतिदिनरचितप्रबन्धप्रभावप्रशंसापर
प्रथितविबुधसंसदश्रान्तविश्राणनश्लाघित ॥ ६७ ॥
जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जयकरुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ६८ ॥
प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारोभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
तुर्यं मार्दवधुर्यमध्वरिवरः सर्गं समापूरय-
त्तत्राकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ६९ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
चतुर्थः सर्गः ।

पञ्चमः सर्गः ।

अथ देशिकसंनिधेरतीव प्रतिभा राजशिशोरगात्प्रसादम् ।
अवलोकनतो यथा हिमांशोः सहजा सौरभसंपदम्बुजानाम् ॥ १ ॥

लिखनाय लिपेः कृतः पुरस्तात्सिकतावत्सितरत्नराशिरस्य ।
वरणाय वसुंधरेन्द्रसूनोरखिलेवाङ्कुरिता कला व्यलासीत् ॥ २ ॥

महिचन्द्रमसः सुतो मणीषु व्यतनोदेष कथं सुवर्णरेखाम् ।
उचितं प्रभवः किमुर्वराया बहुमाने भुवि वस्तु नो विदन्ति ॥ ३ ॥

प्रणवं लिखति स्म पार्थिवेन्दोस्तनयो भूमितले सुवृत्तलेखम् ।
इयदेव ममेदमब्धिकाञ्चीवलयं वोढुरिति प्रदर्शयन्किम् ॥ ४ ॥

अखिलानपि पञ्चषैरहोभिर्धरतो वर्णचयान्धरेन्द्रसूनोः ।
स्तुतिमस्य परम्परासुसिद्धः क्व चतुर्वर्णभृतिक्रमः सहेत ॥ ५ ॥

अलिखत्तनुभूरथाच्युतेन्दोः कठिनीभिः फलके क्रमेण वर्णान् ।
रणनिर्जितशत्रुराजवक्षोजयलेखाभ्यसने नु जातहर्षः ॥ ६ ॥

सममेव चतुर्विधं कवित्वं मतिराप्नोति पुरा महीन्द्रसूनोः ।
अमृतांशुशिशोरभीशुरेखा निखिलं दिग्वलयं यथा निशायाम् ॥ ७ ॥

समितिप्रियतापसः स योद्धुर्व्यतनोदस्य विपञ्चिकासु शिक्षाम् ।
परथा महती विपञ्चिकायां पटुता किं प्रभवेन्नृपात्मजस्य ॥ ८ ॥

खुरलीभुवि भूभृतः कुमारः प्रचरन्रक्तपरागमेदुरायाम् ।
समदृश्यत शत्रुराजतेजःप्रकराधःकरणे दधत्पटुत्वम् ॥ ९ ॥

समदर्शि नृपात्मजः स शिक्षामहिधूलीमसृणं वपुर्दधानः ।
पतिरेष भविष्यतीति गाढं परिरब्धो धरयानुरक्तयेव ॥ १० ॥

महिजम्भविमाथिसंभवो द्राक्खुरलीस्तम्भतटाद्विजृम्भमाणः ।
प्रतिमल्लमसौ बलादगृह्णान्नरसिंहो दितिनन्दनं यथैव ॥ ११ ॥

स शिलावलयद्वयं भुजाभ्यामुपरिष्टादयमुद्धरन्कुमारः ।
व्यवृणोदिव वारिराशिकाञ्चीवलयद्वन्द्वभृतौ बलं ममेति ॥ १२ ॥

अधिरोहति सस्मितं हयानामवतंसायितमच्युतेन्द्रसूनुः ॥ २२ ॥

अधिहोरफलान्तरे कुमारः समदर्शि क्षितिपाकशासनस्य ।
तपनान्तरवासतापशान्त्यै शशिनो बिम्बमिव श्रयन्मुरारिः ॥ १३ ॥
अवलम्बनमात्मबिम्बमस्य द्विषतामुष्णरुचिर्विशङ्कमानः ।
करकल्पितरत्नखेटदम्भादसिपुत्र्या सुतमाश्रयन्महीन्दोः ॥ १४ ॥
अवरुद्धनुरात्मजेन भूमीकमितुः कुण्डलितं करावलेपात् ।
भुजसौधजयेन्दिरा पृषत्कच्छलवीक्षोचितजालकप्रभावम् ॥ १५ ॥
न परं धनुरेष नामयंस्तद्गुणमुर्वीपरिणीकुमारमौलिः ।
मुहुराप यदार्तिमुद्धतानामपि संदोहममित्रपार्थिवानाम् ॥ १६ ॥
करमुक्तममुक्तयन्नमुक्तं कलयन्नायुधमप्यमुक्तमुक्तम् ।
धरणीपरिणीतनूभवोऽसावधिकं चारभटैरथाभ्यनन्दि ॥ १७ ॥
रयधूतमरुद्रथाश्रयत्वप्रतिघात्फेननिभेन भक्ष्यमाणम् ।
प्रियमुञ्झयितुं नताभिरङ्घ्रीनुडुभिर्नूपुरमौक्तिकैरुपेतम् ॥ १८ ॥
सरितां सुहृदा समावृतासौ मम धाव्या वितता मही न हीति ।
पदलेखनतः प्रकाश्य भूमिं निजहेषामिषतो निवेदयन्तम् ॥ १९ ॥
चलतालुनिभेन चर्व्यमाणो
जवधूतः पवनः पुनः प्रयाति ।
श्वसितं व्यपदिश्य नासिकाग्रा-
दिति रोषादिव कम्पमानशीर्षम् ॥ २० ॥
अरुणाश्वजयार्थमुत्पतिष्णुं
युरिवाभीक्ष्णमुदञ्चिताग्रपादम् ।
सदृशा न हि ते तवेति वल्गा-
ग्रहिणा चाटुगिरेव वार्यमाणम् ॥ २१ ॥
अथ चामरतो हयोरसत्वोचितमग्रे चरतोपवीज्यमानम् ।
अधिरोहति सस्मितं हयानामवतंसायितमच्युतेन्द्रसूनुः ॥ २२ ॥
अयमाशु सरेति सूचयन्किं हयमास्फालयति स्म कंधरायाम् ।
स च सूचनमस्य बुध्यमानः सहसा यामि तथेति किं जिहेषे ॥ २३ ॥

तुरगो नृपसूनुचोदितो यत्खुरकोटीभिरजीजनद्रजांसि ।
गगनं स्थगयन्निव प्रयच्छद्गतिधूतस्य नभस्वतोऽवकाशम् ॥ २४ ॥
जननाथसुतेन चारितोऽश्वो जनयामास रजः पयोधिरोधि ।
गतिधूतमनोगृहायमाणक्षणदेशोदयकारणत्वकोपात् ॥ २५ ॥
जवनस्तदनुज्ञया स भूमेरधिकं व्योमनि किं हयश्चचार ।
निजनायकनित्यदानपाथःपरिपूर्णार्णवपांसुपातभीत्या ॥ २६ ॥
श्वसनः सह सैन्धवेन धावञ्जवहीनो न्यवृतन्नु तत्सकाशात् ।
चलता न पुरेव चामराणां जवनस्यास्य यतो जनेन दृष्टा ॥ २७ ॥
तुरगं किमधः सुराधिनेतुः स विधातुं दिवमुत्प्लुतः सवेगम् ।
पुनरेव ततो भुवं समागात्पदधूल्येव तदाहितं प्रतीक्ष्य ॥ २८ ॥
हृदयाभिमुखावनम्रवक्त्रः कविकाकर्षणतः स शश्वदश्वः ।
स्यदधूतमवेक्ष्य सौवचेतो हसितं व्याततहेषया किमेषः ॥ २९ ॥
जवने स जनेशसूनुरस्मिन्नधिरूढो दृढमानमय्य शार्ङ्गम् ।
चतुरं विनिवृत्य हन्त पश्चाच्चललक्ष्यं व्यभिनच्छरेण सूक्ष्मम् ॥ ३० ॥
प्रतिपादनकार्मणं पयोधिर्मम तस्यापि महीन्द्रनन्दनोऽसौ ।
परिपूरयिता प्रदानतोयैरिति तं द्रष्टुमिवागतं पयोदम् ॥ ३१ ॥
वसुधां ककुबन्तवारणेन्द्रैर्विधृतामङ्गदनिर्विशेषमस्य ।
वहतोऽवनिपाकवैरिसूनोर्भृतियोग्यं बिरुदानकैरुपेतम् ॥ ३२ ॥
कमलां मम कुम्भकल्प्यमानस्थितिमन्तः सितरोचिरेष धत्ते ।
इति तस्य जिघृक्षयेव शश्वत्कलयन्तं प्रतिघात्कराग्रमुच्चैः । ३३ ॥
कलशाब्धिसुता धृतेरमुष्याः कलयेत्कोपमियं महीसपत्नी ।
इति तामपि मस्तके दधानं करधूतावनिधूलिकैतवेन ॥ ३४ ॥
वियदङ्गणविस्तृतात्मशुण्डालतमुद्धूय धरारजांसि शश्वत् ।
समताभ्रमदृप्तमभ्रनागं समरायाह्वयमानमारवेण ॥ ३५ ॥
विधृतेयमिला विदारिता स्यात्कुलकूटस्थदिगन्तकुञ्जरेन्द्रैः ।
इति मन्थरमेव संदधानं पदमस्यां परिमृश्य किं कराग्रात् ॥ ३६ ॥

विरहेण समानविक्रमाणां करिणामात्मबलस्य का प्रथेति ।
श्वसितैरधिकैः स्वकुम्भमुक्ताः किमु मुक्ताः करशीकरान्किरन्तम् ॥ ३७ ॥
महसा स्वमहोमहेन्द्रसाम्यं भ्रमतां द्वेषिधराभृतां शिरःसु ।
न्यसितुं दधतं विनम्रिताग्रं पदमेकं त्रिपदीविलासदम्भात् ॥ ३८ ॥
रदनेऽभिमुखागतो लघिम्ना पदमाधाय महीपतेः कुमारः ।
अतिविक्रमिविक्रमक्रमोऽसाववतंसं करिणां समध्यरुक्षत् ॥ ३९ ॥
धरणीरमणाग्रणीतनूजो दृढमास्फालयत द्विपेन्द्रकुम्भम् ।
दुहितुर्वरणाय दुग्धसिन्धोः शयितायाः प्रतिबोधनं दधानः ॥ ४० ॥
विविधेषु महीविभोः कुमारो गतिभेदेषु स गन्धसिन्धुरस्य ।
पटुतां कलयन्प्रवीरवर्गैर्बहुधाश्लाघि महापराक्रमीति ॥ ४१ ॥
अथ जातु निजात्मजार्जितानां सकलानां स परीक्षिता कलानाम् ।
अयमासददच्युतावनीन्द्रो निजमास्थानपदं नृपावकीर्णम् ॥ ४२ ॥
कविवैणिकगायकायुधीयैर्महिपालैर्निजमन्त्रिभिश्च भूपः ।
स्वयमावसदासनं स तस्मिन्नयमावास्य यथार्हमासनानि ॥ ४३ ॥
विनयेन परान्विहाय सर्वानथ कैश्चित्सवयोभिरन्वितोऽयम् ।
रघुनाथविभू रयादयासीज्जनकास्थानमदो जनेन हूतः ॥ ४४ ॥
अमुमागतमच्युतावनीन्द्रादपरे तत्र कुमारमभ्यगच्छन् ।
तमवेक्ष्य स तेजसां निधानं जनकोऽपि स्थितिमात्मनो जगर्हे ॥ ४५ ॥
अखिलानभिगच्छतः सदस्यान्नृपसूनुः स यथापुरं निवेश्य ।
कृपणासुलभैः कृपावलोकैर्न्यवसत्तन्निकटे नृपालपीठे ॥ ४६ ॥
मुदितो विमृशन्मुहूर्तमन्तः सकलानेष सभासदो विलोक्य ।
अतिविस्मयहेतुमच्युतेन्द्रो वचनं किंचन वर्णयांचकार ॥ ४७ ॥
सकलासु कलासु दुर्निरीक्षाः समितावातनुतामिताः परीक्षाः ।
तनयस्य सभास्थिता ममाद्येत्यनयद्वाक्यमदःश्रवःपुटानि ॥ ४८ ॥
अथ तस्य वसुंधरामरेन्द्रोरवतंसस्य पदेऽभिषिच्य वाचम् ।
भयविस्मययोर्बभूव मध्ये सकलस्तत्र सभासदां समाजः ॥ ४९ ॥

अमुमद्भुतबालमत्यपूर्वप्रतिभानं कमलासखं प्रतीत्य ।
प्रति तं विबुधाः पतिं जनानां प्रतिवाचामवदन्नयप्रधानम् ॥ ९० ॥

भवतो वचनस्य पार्थिवेन्द्र प्रतिवाक्ये वयमाः कथं प्रगल्भाः ।
निगदाम तथापि नीतिपद्यापथिकाग्रेसर पक्षपातभूम्ना ॥ ९१ ॥

बुधजीवनिधान बोधसिन्धो न निवेद्यं तव विद्यते नवीनम् ।
अवधारय पूर्ववृत्तमन्तः सकलं तद्वसुधासुधाशनेन्द्र ॥ ९२ ॥

कैङ्कर्येणानेककैदार्यसीमाग्रामारामान्संप्रदातुः कदाचित् ।
भूपाहं ते पुत्रतामाश्रयामीत्युक्तं स्वप्ने कामुकस्येन्दिरायाः ॥ ९३ ॥

किं च भार्यासमेतस्त्वं संचरन्गृहकानने ।
अशरीरि वचोऽप्येवमश्रौषीः खलु जातुचित् ॥ ९४ ॥

आस्तां तदेतदवनीपरिणीरतीव
बालस्तवैष तनयः पटुतां कथं वा ।
धर्तुं क्षमेत सकलासु कलासु साक्षा-
द्देवो न चेत्स वसुदेवकुलेऽवतीर्णः ॥ ९५ ॥

सकलासु पटुस्तवात्मजातः स कलासु क्षितिमण्डले न चान्यः ।
प्रभवेत्तदिमं परीक्षितुं कः प्रभवे तुभ्यमिदं न रोचते किम् ॥ ९६ ॥

बुधैरिति क्षितिपतिरेष बोधितः
स्मरन्पुरा स्मरजनकेन भाषितम् ।
तनूभवे झटिति ततान वैष्णवीं
मतिं जहौ मनसि कृतां च मानुषीम् ॥ ९७ ॥

वीणानिक्वाणनाद्यां विविधरसभृतादभ्रसंदर्भरीत्या-
मध्यास्थानीमनल्पां प्रकटय पटुतामास्थितानां धुरीति ।
उत्तंसीकृत्य नेत्रा स हितमभिहितं तेन तत्रातिधृष्टः
प्रत्याचष्टातनोमि त्वदुदितमहमित्यात्मजोऽपि प्रहृष्टः ॥ ९८ ॥

सकलासु कलासु पटो कपटोपायादिरहित समरहित ।
अवनेरवने दक्षिण दक्षिणसिंहासनाध्यक्ष ॥ ९९ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ६० ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारोभवत्साहितो-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
सोऽयं पूरयति स्म पञ्चममिमं सर्गं मखिग्रामणो-
रत्नाकृद्दविद्वद्दद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ६१ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
पञ्चमः सर्गः ।

षष्ठः सर्गः ।

आज्ञाममुष्य शिरसा तरसा दधानः प्राज्ञाग्रणीः प्रसवदामसखीं सभायाम् ।
अत्राभिलाषमुपवीणयितुं धरित्रीवृत्राभियातितनयो वितनोति स स्म ॥ १ ॥
वीणानिनादनकृते विहितां तदानीमालोच्य तस्य धिषणामधिचेतसेन ।
आनेतुमेतदुपगूहनभाग्ययोग्यां प्रादुद्रुवन्परिजना जवना विपञ्चीम् ॥ २ ॥
गाङ्गेयक्लृप्तककुभां घटितोपनाहां स्निग्धप्रवालगतसिक्थकसक्तपर्वाम् ।
वीणां निचोलितविचित्रपटावलम्बकोलम्बकामदित कोऽपि नृपात्मजाय ॥
पाणावथो धरणिपाकभिदात्मजेन वीणामुना विरचिता सदसि व्यलासीत् ।
गम्भीरगानकपटाम्बुनिधिं तरीतुं तुम्बीफलाकलितहेलकयष्टिकेव ॥ ४ ॥
वीणां निचोलितपटाद्विभुनन्दनोऽसावादाय तन्त्रिगुणमभ्यमृशन्नखाभ्याम् ।
तुम्बीफलोदरकरण्डकशोभमानसौरभ्यशालिनवशङ्कुमदार्द्रिताभ्याम् ॥ ५ ॥
वीणां लब्धुं विविधरागततीमतीव शून्यान्तरामपि विदन्सुमना व्यधत्त ।
अङ्के किमेष रघुनाथविभुर्गुणाढ्यामिक्ष्वाकुवंशजनितां सहजेति मत्वा ॥

उच्छिष्टमञ्चितवतीं मधुनः सरागा-
मुर्वीन्द्रभूः कथमधात्परिवादिनीं सः ।
प्रायेण वस्तुषु गुणान्परिशीलयन्तः
सन्तः परं न गणयन्ति सतोऽपि दोषान् ॥ ७ ॥

आहत्य हस्तनखरैरवकर्ण्य वारं वारं श्रुतीरवनिवासवनन्दनोऽसौ ।
उत्पादयन्सुदृढतामुपनाहकीले तन्त्रीर्व्यधत्त सदृशक्कणनाःश्रुतीनाम् ॥ ८ ॥
अभ्रूविभङ्गमनरालसिरालकण्ठमस्पन्दगात्रमधितन्त्रि चिरेण नाटीम् ।
रागेषु नेतुरनुरागविधानहेतुमारब्ध वादयितुमद्भुतमर्मकोऽयम् ॥ ९ ॥
आरूढषट्छ्रुतिमसावृषभं तथैव संधाय धैवतमथान्तरसंज्ञकं च ।
गान्धारकं तदनु काकलिकानिषादमन्यानवैकृतगुणैरयितानतानीत् ॥
वीणागुणान्प्रथममेव विमृश्य सोऽयं षड्जेऽपुषत्तदनु मध्यमपञ्चमाभ्याम् ।
भूयांसि भूपतनुभूः स्फुरितानि ढक्काढात्कारडम्बरविडम्बनलम्पटानि ॥ ११ ॥

पृष्टं निशम्य सदसि स्फुरितं तथैव ये विस्मयं ययुरतीव सभासदस्ते ।
अस्यावलोक्य पटुतामहहा विपञ्च्यामग्रे भवन्तु कथमेतदहं न जाने ॥ १२ ॥

चाञ्चल्यमाश्रयत चामरधारिणीनां
बाहालता मुखरता वलयानि तासाम् ।
सामाजिकानहह निश्चलता तदानीं
तेषां मनांसि घनतानरसार्द्रता च ॥ १३ ॥

सद्यस्तनाग्रनखराहतिभिः सभायां
पुंसा परेण भुजमध्यकृता विपञ्ची ।
आक्रोशमावहदनिन्दितवंशभाजां
स्थाने हि तज्जगति सद्गुणशालिनीनाम् ॥ १४ ॥

आरभ्य तारगतषड्जमथावरुह्य
मध्यर्षभावधि तदादि पुनः कुमारः ।
आतारषड्जमधिरुह्य च वादयित्वा
तानान्यथेच्छमजहादधितारषड्जम् ॥ १५ ॥

आरभ्य मध्यगतपञ्चममुर्वरेन्दो-
रारुह्य तारगतपञ्चममात्मजोऽसौ ।
आमध्यषड्जमवरुह्य च वादयित्वा
तानान्यथेच्छमजहादधिमध्यषड्जम् ॥ १६ ॥

आरभ्य मध्यगतपञ्चममेव पश्चा-
त्तारर्षभान्तमधिरुह्य ततः क्रमेण ।
मध्यर्षभान्तमवरुह्य च वादयित्वा
षड्जेऽजहादवनिपालतनूभवोऽयम् ॥ १७ ॥

ढालाभिधानि लुठनान्यथ ढौकितेषु
तन्त्र्यां स्वरेष्वहह तत्समयोचितेषु ।
हारो लुठन्नुरसि किंचिदमुष्य नूनं
तल्लक्षणं क्षणमनक्षरमाचचक्षे ॥ १८ ॥

अङ्गानि कानिचिदयं किल पञ्चमस्था-
    य्यादीनि तावदधितन्त्रिगुणं पुरित्वा ।
सद्यस्तनानि नृपनामसमञ्चितानि
    गीतानि वादयति स स्म कृती कुमारः ॥ १९ ॥

गीत्वा पुरः किमपि वादनमादधान-
    स्तन्त्र्याममुष्य धरणीन्द्रसुतो व्यलासीत् ।
आहत्य हस्तनखराञ्चलतो विपञ्चीं
    किं कल्पयन्सरसगीतिकलासु शिक्षाम् ॥ २० ॥

मग्नेषु तस्य मनुजाधिपतेः सुतस्य गानामृताम्बुनिधिवीचिषु गायनेषु ।
आलम्बनात्कनदलाबुविपञ्चिकानामत्रोदजृम्भिषत केचिदतिप्रवीणाः ॥

ढालः कथं कथमहो स्फुरितं कथं वा
    कम्पः कथं हि तदमुष्य विशिष्य गानम् ।
त्वं पश्य पश्य तदिदं त्वमिति प्रवीणै-
    रस्तूयतायमवनीपरिणीकुमारः ॥ २२ ॥

अस्तोकमस्य निपुणत्वमिदं विपञ्चयां
    कः स्तोतुमर्हति विभो तव नन्दनस्य ।
इत्युक्तमेष कलयन्निति वैणिकेभ्यः
    प्रत्युत्तरं धरणिवृत्रभिदाबभाषे ॥ २३ ॥

निक्वाणनासु निपुणत्वमिदं विपञ्चया
    न क्वापि विस्मयकरं शिशुनापि वेद्यम् ।
साहित्यमेव दुरवापमहो यदस्य
    सौहित्यलेशमपि वेत्ति न वा महेशः ॥ २४ ॥

एतद्विभाति सुमहत्तरयन्त्रगात्र-
    चातुर्यमत्र शरदां शतमेव लोके ।
आकल्पकल्पसुषमां श्रवसोर्बुधाना-
    माकल्पमर्पयति किं तु कवेः प्रबन्धः ॥ २५ ॥

संदर्शय स्फुरदमन्दरसप्रबन्ध-
संदर्भमर्भक तदद्भुतभावगर्भम् ।
कीर्त्तिं बिभर्ति कृतिनायकयोर्यदस्य
कल्पावधि क्षितिरनल्पदुकूलकल्पाम् ॥ २६ ॥

विख्यातिमानपि विभुः स्वत एव लोके
काव्येन कीर्त्तिमहतां सुकवेरुपैति ।
रामो दशस्ववतरेष्वपि राजतेऽस्मा-
वद्यापि कीर्त्तिवपुरादिकवेर्निबन्धात् ॥ २७ ॥

तस्माद्विधेहि सविधे मम तात तावद्यत्नं विभोर्यदुपतेश्चरिते प्रबन्धम् ।
माकन्दकन्दलदमन्दमरन्दबन्धुं त्वं पारिजातहरणं त्वरया निबन्द्धुम् ॥ २८ ॥

उर्वीविलासुहृदसौ गिरमुज्जगार
ज्योत्स्नाभरैरिति सुतं प्रति दन्तपङ्क्तेः ।
तामस्य सूनुरपि तत्र वतंस्य सोऽयं
काव्यं तदारभत कर्तुमतित्वरावान् ॥ २९ ॥

यामद्वयेन यदुनेतरि पारिजात-
माजोहरत्सरसमच्युतभूपसूनुः ।
काव्यं तदत्र विबुधैस्तु कथं कथंचि-
दालेखि चित्रमवधाय फणीन्द्रकल्पैः ॥ ३० ॥

तादृक्षमेक्ष्य शतजन्मतपोविपाकं
पाकं स्वमप्रतिहतप्रतिभाकमेषः ।
भूमीविभुः कुतुकनामनदीभुजंगे
खेलन्मनाः सदसि केवलमेव तस्थौ ॥ ३१ ॥

स्मृत्वा मदुक्तमवनीस्मृतिभूरशेषं पश्याधुना प्रकटितस्वहरिस्वभावम् ।
एतादृशं सुतमिति स्फुरदेककण्ठ्यमुच्चैर्मनोज्ञिपरिषद्दुदपादि घोषः ॥ ३२ ॥

आरोपयन्नृपतिरात्मजमेनमङ्कमेणाङ्कमम्बुधिरिवात्तकलाकलापम् ।
स्वान्याननतिश्रमविदूरमुदूढहर्षो मूर्धानमस्य स मुहुर्मुहुरप्यजिघ्रत् ॥ ३३ ॥

जातोऽहमस्य सुकृती जननेन चेत्व-
सर्वंसहाशतमखो जनको मदीयः ।
मर्त्याम्बिका च जननी मम हन्त मोहा-
दत्यल्पमुक्तमिदमद्य मदन्वयोऽपि ॥ ३४ ॥

एवं वदंस्तनयमेष कृपारसौघै-
र्जाताभिषेकमपि तं जगतीबिडौजाः ।
तत्राभ्यषिञ्चत मणीभिरसौ सभाया-
मासीत्स एव वसुधेशपदाभिषेकः ॥ ३५ ॥

अस्याच्युताभ्युदयपूर्वशतप्रबन्ध-
कर्तुर्महीतलशतक्रतुरात्मजस्य ।
अश्वोरसानि गजतां स्वविभूषणानि
देशान्बहूंश्च दयमानमना व्यतारीत् ॥ ३६ ॥

प्रेम्णां भरेण पृथिवीतलमीनकेतो-
रानन्दनैश्च जगतां विबुधावलीनाम् ।
आशीर्वचोभिरपि चन्द्रमसः कलेव
गात्रं तदीयमभजत्क्रमशोऽभिवृद्धिम् ॥ ३७ ॥

अज्ञातशिल्पिकरणश्रमप्रसक्तभूयोवतारणमभूतशरीरभारम् ।
तत्तादृशस्य धरणीपरिणीसुतस्य तारुण्यमाभरणमेव विपर्यणंसीत् ॥ ३८ ॥

लेखास्तता धरणिलेखवरात्मजस्य
भान्ति स्म फालफलके परिणाहभाजि ।
भाग्याक्षराणि लिखता बहलानि पूर्वं
पद्मासनेन लिखिता इव पङ्क्तिशुद्धये ॥ ३९ ॥

नेतुः सदा परिचितश्रुति नेत्रयुग्म-
मस्यादधाति नितरामनुरागवत्ताम् ।
इत्येतदन्तिकमिता भ्रुकुटी न वा कि-
माटीकते स्म चटुलत्वमतीव भीता ॥ ४० ॥

स्पर्धावशादिव परस्परमायतत्व-
मा बिभ्रती व्यरुचतामदसीयनेत्रे ।
दृष्टं श्रुतं च सकृदप्यवधारयामः
सर्वं सदा वयमिति श्रवणे नियन्तुम् ॥ ४१ ॥

कान्तानुरागकलिताधरसंनिधानादच्छापि तस्य गुणमावहतु द्विजालिः ।
आलम्बितश्रुतिपथं कथमक्षियुग्ममस्यानुरागमधितावनिपालसूनोः ॥ ४२ ॥

नासात्मना किमपि तस्य नरेन्द्रसूनो-
र्मुग्धं सुवर्णसुममञ्चति मुख्यभावम् ।
इत्यस्य सह्यमिव कर्तुमितैर्द्विरेफैः
श्मश्रुच्छलेन वदनं चकितैः परीतम् ॥ ४३ ॥

आसज्ञि ामधिसुधाकरमात्मनाथे बाहुद्वयीं परिहसन्ति निशाकृशाङ्ग्याः ।
लावण्यसिन्धुरमणोचितशैवलानि श्मश्रूणि तस्य वदने सरलान्यभूवन् ॥

अत्युन्नतत्वमतिमांसलतां च बिभ्रदंसद्वयं श्रियममुष्य विभोरपुष्यत् ।
वीरेन्दिराविहृतिमन्दिरबाहुभर्महर्म्याग्रसंघटितहाटककूटरूढाम् ॥ ४५ ॥

बाहार्गलायुगलमस्य युगप्रमाणमाजानुलम्बितमराजत राजसूनोः ।
ऊरू यथोचितमुपाश्रयतोऽवधिं किमाज्ञापयत्समधिकांसलतागुणस्य ॥४६॥

बाहुद्वयीमभजत क्षितिपालसूनोरत्यायतत्वमतिमानुषमाः कथं वा ।
ब्रूमस्तदस्य हरिनामपुरावतारबाहाचतुष्टयमजायत बाहुयुग्मम् ॥ ४७ ॥

अध्यास्य यस्य दुरवापपयःप्रवाह-
मध्यावनौ परमहीपतयः प्रथन्ते ।
तन्निग्रहे स च पयोधिरियान्ममेति
शंसन्निवायमधिजानु भुजावधत्त ॥ ४८ ॥

प्रायः समुन्नमनकर्मणि पादनम्र-
नानान्तरोपनरनाथकिरीटघर्षम् ।
संचिन्त्य भाविनममुष्य शफद्वयेन
काठिन्यमाप्यत तदाहुरकर्मसिद्धम् ॥ ४९ ॥

क्षोणीभृतो विदलयन्कुलिशो पुराभिधं
प्राप्तान्नियन्तुमपटुर्भुवि यः स भूयः ।
तन्निग्रहाय धरणीशतनूभवोऽभू-
द्वज्रं करे स वहते शुभलक्षणं यत् ॥ ५० ॥

आकारतो न परमस्य कवाटिकायाः
साधर्म्यमाबिभृत चारु भुजान्तरालम् ।
मन्त्रं मनीषितफलोदयमात्रगम्यं
यत्संवृणोत्यनिशमन्तरितोऽपि हेतोः ॥ ५१ ॥

वक्षःस्थलान्निपतिता वनमालिनः स्या-
न्निद्राजुषो नियतमङ्गविवर्तनेषु ।
पर्यङ्कितं फणभृतीति रमा समागा-
द्भूमीपुरंदरसुतस्य भुजान्तरालम् ॥ ५२ ॥

अङ्गानि वृद्धिमभजन्नखिलानि तस्य
कार्श्यं पुनश्च वहति स्म कृशं वलग्नम् ।
अङ्गीकृतोऽपि विधिना विभुना सदैव
किं मध्यमो बत जहाति निजं कृशत्वम् ॥ ५३ ॥

ऊरुद्वयेन महतोपगतस्तनीया-
ञ्जानुप्रदेश इति तस्य कृशं वलग्नम् ।
स्फीतो रसाक्रमणभीतिवशादिवात्म-
सीमानमातनुत रोमलतात्तचिह्नाम् ॥ ५४ ॥

अङ्गादतीव गुरुणोऽप्यवलग्नमस्य
कार्श्यं महत्कलयदाश्रयत प्रशंसाम् ।
अस्मादपि स्वयमवाप्तुमिवाधिकं तां
गुल्फद्वयं नयनगोचरतामहासीत् ॥ ५५ ॥

पद्मं निजद्युतिमुषं पदयुग्ममस्य नाताडयिष्यत यदि क्षितिनाथसूनोः ।
तस्मिन्सुकोमलतले दृढघातजाता तद्रेखिकाप्यरुणिमा न तदालगिष्यत् ॥

आकर्णपूर्णदृशमंसलितांसदेशमापीनकंधरममन्दरसोक्तिपूरम् ।
आजानुलम्बिभुजमद्भुतरूपभाजमारूढयौवनमसेवत कन्तुरेनम् ॥ ५७ ॥

आजानरम्यमपि रूपममुष्य नेतु-
स्तेजितं तरुणिमोदयनेन भूयः ।
भङ्गं नयद्द्रुत रतेः पतिदेवतात्वं
कासां मनांसि हरति स्म न कामिनीनाम् ॥ ५८ ॥

तारुण्यदृप्तमवनीशतनूजरूपं
चेतो हठादपहरच्चपलेक्षणानाम् ।
आक्षिप्य नीतिपथमाश्रितमस्य बाहु-
श्रुत्यं व्यधत्त नितरां विषयव्यवस्थाम् ॥ ५९ ॥

शक्रादयो दिगधिपा महिचन्द्र सूनो-
रस्यांशभूयमवहन्त न सैष तेषाम् ।
एकैकदिक्परिवृढत्वमिहाखिलाशा-
नाथत्वमप्युदयति स्म न किं निदानम् ॥ ६० ॥

ऐक्यं विधाय हरमाधवयोः सयत्नमत्रापरेण वपुरर्धयुगेन धात्रा ।
दुर्गाश्रयो विभवदृप्तबलिप्रमाथी सृष्टो नु भूतलसितद्युतिसूनुरेषः ॥ ६१ ॥
वैदुष्ययौवनविभुत्ववराकृतित्वमुख्यैर्गुणैरविनयं मुहुरद्भिरद्भिः ।
अन्यत्र तैरवनिनेतुरमुं तु सूनुमासाद्य हन्त विनयः समदर्शि नित्यम् ॥
लग्ने शुभंयुनि रतीशसतीर्थ्यरूपधेयेन सज्जनविधेयधियाथ तेन ।
पाणावकारयदसौ परिणीरवन्याः पुत्रेण नैकधरणीपुरुहूतकन्याः ॥ ६३ ॥
पुत्रेण स स्वसदृशेन भुवं पयोधिवेलावधिं वितपते नृपतिः स्म शासत् ।
प्रालेयशैलतनयापतिरात्मभाग्ययोग्येन तारकयुधेव तनूभवेन ॥ ६४ ॥

जातु क्षमामथ विजापयितुं समस्तां
नानानरेन्द्रविधृतां निजनन्दनेन ।
संचिन्तयन्स नृपतिः श्रवसोरतानी-
त्कोलाहलं कमपि भूपकुलाङ्गनानाम् ॥ ६५ ॥

भो रक्ष रक्ष सहसा भुवनैकवीर विद्राविता निजपदाद्विमतैस्त्वमस्मान् ।
नेपालनेतुरवरोधनितम्बवत्यः पत्या वयं पदमिताः शरणं तवेति ॥ ६६ ॥

कार्पण्यगर्भमवकर्ण्य तु कर्णरन्ध्रनाराचकल्पमुदितं नतमध्यमानाम् ।
आधारमावहदपारकृपारसार्द्रं वाचां हृदेष निमिषं वसुधासुधांशुः ॥ ६७ ॥

ते नागपट्टणगतेन मया निरस्ताः पूर्वं समेत्य पुरमस्य समुद्रखेयम् ।
नेपालभूविभुमतो निरकासयन्किं भङ्क्ष्यामि तत्पुनरहं युधि पारसीकान् ॥

नेपालभूविभुमसौ निजभर्मगेहद्वारि स्थितं द्रुतमपेत्य तमित्युवाच ।
द्राक्पीतशेषरुधिरान्युधि पारसीकान्प्राणान्हरेयुरधुना तु त एव बाणाः ॥

हृीणस्य मे हृदि गतं यदनेन बुद्धं विज्ञापनोक्तिरचनेन विना तदद्य ।
द्वीपं हृतं जितमपि द्विषतामनीकं नेपालभूमिपरिणोरिति निश्चिकाय ॥ ७० ॥

स्नेहः परं मयि विभो तव कल्पनीय-
स्तेनैव सिध्यति समीहितमेतदास्ताम् ।
द्वेष्या न किं तु सुहृदो मम पारसीकाः
संदर्शनस्य भवतो यदमी निमित्तम् ॥ ७१ ॥

एवं वदन्तममुमेष महीमहेन्द्रो
नेपालभूपमबलासहितं निनाय ।
स्वावासगेहसदृशं सहसोपकार्यां
द्रव्याणि च स्वधृतरत्नविभूषणं च ॥ ७२ ॥

नेपालक्षोणिपालं सपदि निजपदभ्रंशितं पारसीकैः
प्रत्यापन्नं वितन्वन्प्रबलभुजमहो नर्तयित्वा समित्याम् ।
भूमीपालश्चिरायागमयत समयं भूभृतो जैत्रयात्रां
सर्वे कुर्वन्ति यस्मिञ्जलनिधिशयनस्वापमुद्रादरिद्रे ॥ ७३ ॥

द्वीपान्सप्त द्विजेभ्यो वितरसि रघुनाथेन्द्र ते सान्द्रतेजः
कुत्राप्यत्राश्रितान्न स्वधनमिति धिया कौतुकादाददीरन् ।
अन्यत्रास्माकमस्माद्वसतिमतिसृजेत्यन्तरीपान्तरस्थै-
र्नेपालक्षोणिपालप्रभृतिभिरभितः प्रार्थितद्वीपदान ॥ ७४ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ७५ ॥

काव्यालंकृतिनाटकादिकलनापाण्डित्यमत्यद्भुतं
सर्वज्ञो रघुनाथभूशतमखो यस्योपदिश्य स्वयम् ।
आदातुं गुरुदक्षिणामभिमतामर्होऽप्यहो दत्तवा-
न्कर्णालंकरणं निजं च पतत्कं पादाङ्गदं कङ्कणम् ॥ ७६ ॥

शास्त्रे श्रौते किं च साहित्यरीत्यां साम्यभ्रान्तिं बिभ्रतामुत्तमाङ्गे ।
पादं कुर्वन्भ्राजते कोविदेन्द्रो यज्वा सोऽयं यज्ञनारायणार्यः ॥ ७७ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहिती-
साम्राज्यस्तनयोऽतिविश्रुतनयो गोविन्दयज्वेशितुः ।
षष्ठं सर्गमपूरयत्स विविधैरर्थैर्गरिष्ठं नवै-
रत्नाकृद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ७८ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्यासवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
षष्ठः सर्गः ।

सप्तमः सर्गः ।

मुदा युधे चित्तभुवा वियोगिनामुदायुधेन प्रबलानि कानिचित् ।
दिनान्यथापारहिमापनोदनादिनान्यथाभावहराण्युपागमन् ॥ १ ॥

सरोषजायापतिमानवञ्चकैः सरोजिनीनां शिशिरज्वरौषधैः ।
समीरणाङ्कूरसखैर्मनोभुवः समोहितैः कैश्चिदभावि वासरैः ॥ २ ॥

पतत्पुराणच्छदनाः पलाशिनः क्रमोदयिष्यत्किसलाः कथंचन ।
ततैरसेव्यन्त तनूरुहै रविप्रभानभिज्ञप्रमदं मधुव्रतैः ॥ ३ ॥

अनोकहानस्तपुरातनच्छदानपि प्रवालैरभिवृद्धिमेष्यतः ।
पतत्रिणोऽध्यासत भाविवैभवान्सतो विदन्तः सहसा त्यजन्ति किम् ॥४॥

प्रवालचीटीरतनुप्रभोर्धृताः प्रदर्शयन्तः शिशिरेण पालिताम् ।
वनीभुवं वेल्लितभृङ्गतोरणां वसन्तवश्या व्यदधुर्वनप्रियाः ॥ ५ ॥

मरुत्कुमारं मलयावनीभृते निवेद्य जातं नियतं पिका रवैः ।
अतो वनीसंपदमाययुर्न किं प्रभोर्हितं वक्तृषु भाग्यमूर्जितम् ॥ ६ ॥

मरुत्कुमारं मलयावनीभृतः सरोजशय्यामधिशाय्य कोमलाम् ।
मधूपयुक्तं नु मरालयौवतं सपक्षपातं सपदि व्यवर्धयत् ॥ ७ ॥

मरुत्कुमारं मलयावनीभृतः प्रदाय वल्लयो निजपल्लवाङ्गुलेः ।
वनाङ्गणे नर्मवहेऽलिनां गणैः सकिङ्किणीकं शनकैरचारयत् ॥ ८ ॥

समीरणा ये स्म भजन्ति शैशिरा दिशामवाचीं मलयस्थितेन ते ।
फणिव्रजेनाहृतशेषिताभिया परापतन्तो मलयानिला बभुः ॥ ९ ॥

स्मरः समारुह्य सदागतिं हयं प्रचारयन्नञ्चितपाटवं वने ।
परागजालैः पदवीं सुधान्धसामरुन्द्ध किं पान्थदृगन्धतावहैः ॥ १० ॥

अधीत्य विद्यां मलयानिला गुरोश्चिरं नृशंसां किमु जीवितेश्वरात् ।
अमुष्य योग्यां गुरुदक्षिणां बलादपाहरन्दातुमयोगिनामसून् ॥ ११ ॥

समेतरेषु: शमनः समीरणं स्वकीयमग्रे प्रविचाल्य दीपकम् ।
अनक्षिलक्ष्याकृतिरापतन्वनेष्वपाहरन्नूनमसूनयोगिनाम् ॥ १२ ॥

पयोजिनी साधु परिष्कृता मधुश्रिया कमित्रा सह मानसौकसा ।
निरस्तनीहारनिचोलमाशया धृतं किमैक्षिष्ट दिनेशदर्पणम् ॥ १३ ॥
इनः स्वबाधां शिशिरे हिमैः कृतां तदा सहित्वा वसुभिस्ततो बली ।
क्रमादिमान्याक्षिपत क्षमावसु प्रतापवान्पातयति द्विषो न किम् ॥ १४ ॥
ममाब्जिनीनां च मयि स्पृहाजुषां हिमानि कृत्वा शिशिरे हितेतरत् ।
गतानि तत्कारणमाक्षिपेयमित्यगादुदीचीं दिशमब्जिनीपतिः ॥ १५ ॥
तनूभुवो दण्डधरस्य कुप्यता हरेण सौहार्दमदःसखेन किम् ।
दिवाकरः कारयितुं दिशामगात्कुबेरनाथां कुतुकी शनैः शनैः ॥ १६ ॥
वसुप्रभोः स्वागमनाभिलाषिणः स्ववैभवं दर्शयितुं तदन्तिकम् ।
पतिर्वसूनां प्रययौ मिथो न किं समानयोरेव समागमादरः ॥ १७ ॥
स्वसंनिधेः प्रस्थितमुत्तरां दिशामभीकमर्कं तुहिनान्यपोहितुम् ।
अचोदयद्वीक्षितुमात्मजान्हरित्समीरणान्सादरमेव दक्षिणा ॥ १८ ॥
हिमं निहत्यात्महितं वितन्वतो वने चिरं पश्यतु वैभवं जनः ।
मधोरमुष्येति नभोमणिर्न किं दिनानि गत्या नयति स्म दीर्घताम् ॥ १९ ॥
उदग्रचूतस्तबकोत्थितैः पदे पदे परागैर्नलिनीपतेर्हयाः ।
निमीलितोन्मीलितनेत्रमम्बरे विलम्ब्य यान्तो दिनवृद्धयेऽभवन् ॥ २० ॥
मधुव्रतानां मधुमत्तगीतिभिः श्लथैर्दिवि स्यन्दनसर्परश्मिभिः ।
दृढान्रवेस्तन्वति सारथौ हयान्पुनः पुनः किं नु पुपोष वासरः ॥ २१ ॥
वसन्तकन्तुप्रमुखा वियोगिनां वधे यतन्ते महती निशापि चेत् ।
स्थितिः कथं स्यादिति लोकबान्धवो दिनाभिवृद्ध्या विदधे कृशां निशाम् ॥
अयं सपत्नीमयते मधुश्रिया परिष्कृतामुत्पलिनीं पतिर्मम ।
सुधामरीचिः सुतमामिति क्रमात्कृशा निशा क्लेशवशादिवाभवत् ॥ २३ ॥
सिताम्बुजेन्दावलिसिंहिकाभुवा समावृते मन्त्रमयोगिशासकम् ।
क्वचित्पिकाः किं नु कुहूरवच्छलान्निषद्य जेपुर्नियता वनान्तरे ॥ २४ ॥
अनेकपे गन्धवहे रतिप्रभोरपास्य भृङ्गावलिशृङ्खलां वने ।
निरङ्कुशं प्रात्रति स्म किं पुरो निवारयन्ते पथिकान्पिका रवैः ॥ २५ ॥

मधुद्रवाश्चत्सुममध्यसंविशन्मधुव्रता मारुतलोलशाखिकाः ।
पलाशिनः सप्रमदाश्रु मौलिभिश्चलैर्मुदेवान्वभवन्पिकारवान् ॥ २६ ॥

अमी सुमेष्वस्मदधिष्ठितान्सदाप्यहो सुगन्धानपहृत्य मारुताः ।
अलक्षिताः क्वाप्यगमन्निति स्म किं भ्रमन्त्यमन्दध्वनि भृङ्गयामिकाः ॥

प्रवालमाध्वीपिकपञ्चमारवप्रसूनसौरभ्यसमीरणार्भकैः ।
विधाय पान्थान्विकलाखिलेन्द्रियान्स्मराय सख्यं स्वमदर्शयन्मधुः ॥ २८ ॥

अहो रतीशो मधुवैरिसंभवोऽप्यवाप मैत्रीमकुतोहतां मधोः ।
अमन्तुपान्थाहितजातिहीनयोस्तयोरनार्यं चरितं हि संमतम् ॥ २९ ॥

परागधूमः प्रसवासवो नवप्रवालतेजः पवमानबालकः ।
अमून्ययुक्तान्यभवन्वियोगिनामहो निमित्तान्यतिबाष्पवृष्टिषु ॥ ३० ॥

मनोभवेनानुवसन्तयाजिना मखे पशून्मारयता वियोगिनः ।
प्रवर्ग्यजन्मेव शिखी प्रवर्धितो बभौ रसालो बहुपल्लवोज्ज्वलः ॥ ३१ ॥

अलिव्रजेनातनुदेवतारथे विकृष्यमाणे विपिनेषु मारुते ।
लताः स्म नृत्यन्ति ललन्नवच्छदप्रकॢप्तहस्ताभिनयं पदे पदे ॥ ३२ ॥

अहोभिरुद्यानमथावकोकिलैरभूतपूर्वातिशयं सयौवतः ।
रतीशरूपो रघुनाथभूपतिः स नर्म निर्मातुमयं समासदत् ॥ ३३ ॥

मधुद्रवैः सिक्तमहीतलं नवप्रवालकौसुम्भपटीवितानकम् ।
प्रसूनजालैरपि बद्धतोरणं मधुर्यदायान्महिपागमोचितम् ॥ ३४ ॥

मरुत्किशोरैर्विरजीकृता पुनर्महीयमस्मत्सुमधूलिधूसरा ।
इतीव माध्वीमिदमुक्षणक्षमं भयेन यस्मिन्ववृषुः पलाशिनः ॥ ३५ ॥

दशाङ्गकालागरुदारुसंभवो व्यतस्त धूपो मधुना वियोगिनाम् ।
दिवान्धतां किं दिशता यदन्तरे निशो गृहीत्वावयवो विनाशितः ॥

तते समीरैस्तरुसूनसौरभे समत्र यस्मिन्सरणौ विसारिताः ।
अतिम्रदिम्ने परमङ्घ्रिचारिणः प्रभोरभूवन्पटवासपांसवः ॥ ३७ ॥

सुमोद्गमं दौहृदसौष्ठवार्जितं सदैव यस्मिन्समवाप्य जातयः ।
सगर्भ्यसर्वद्रुमसौख्यदायिनो मधोर्व्यधुः किं महनीयजातिताम् ॥ ३८ ॥

द्रुमैः समस्तैरपि दोहदोदयत्सुमैर्युतं यत्समुदायमन्दिरम् ।
अभूदतनामसहासिकागुणप्रयुक्तमंहो जहतां प्रयत्नतः ॥ ३९ ॥

सुमेषुराधत्त सुमेषु शाखिनां विषाणि माध्वीर्वियुजां वधोद्यतः ।
प्रमाणमस्मिन्प्रतिशाखिकं शुका विराविणो यत्र विषप्रकाशकाः ॥ ४० ॥

स्मरप्रभोर्यत्र समीक्ष्य पङ्क्तिशः प्रवालपत्रं पटुवर्णशोभितम् ।
सचिह्नमामौक्तिकबलं पृथक्पृथक्स्वनैः पिकाः किं गणका न्यवेदयन् ॥ ४१ ॥

वतंसयन्ते बहुशः स्म पल्लवान्मुदात्तगन्धं मधुपैर्मुहुर्मुहुः ।
व्यधुश्च यस्मिन्सुमनोव्रजं निजं महीरुहस्तन्मधुपानवैभवम् ॥ ४२ ॥

समागताःस्वाहितसौरतेजसो दरेण डिम्भास्तमसां मधुव्रताः ।
प्रदीपबुद्ध्या न पतन्ति चम्पकेष्विति स्फुटं यत्पुरुषैरहासि किम् ॥

वितर्क्य पुष्पाणि विलोलशाखिका मिथो विमर्दोन्मिषितैः परीमलः ।
अनीक्षमाणा बहिरन्तरादरादरन्ध्रयन्यद्भ्रमरा नु चन्दनान् ॥ ४४ ॥

अमुष्य तत्रापचिकीर्षुभिर्वने सुमानि नेतुः सुदतीभिरादरात् ।
ततोऽखिलानां धरणीरुहां तलान्यनस्तितापानि समावरीषत ॥ ४५ ॥

अवेक्ष्य हासांशुलवापहारतः सुमानि हर्तुं सुदृशः समागताः ।
तदुक्तिमाधुर्यहरास्तदा वने पिकाः पलायन्त भिया शुकैः समम् ॥ ४६ ॥

समागमन्संप्रति सादराः स्त्रियः सुमेषु तत्सौरभचोरका वयम् ।
इतीव साशङ्कमिदं समीपतः प्रयातमाशु भ्रमरैर्यथायथम् ॥ ४७ ॥

सितच्छदास्तत्र सितेतरेक्षणा विहारिणीरन्वसरन्विवर्धिताः ।
धियाचिषन्तः स्वमिवाहृतं बलादमूः पुनश्चारु गतागतक्रमम् ॥ ४८ ॥

सुमान्यमूभिः स्ववयस्यमाधवस्फुटानि कल्यापचितानि चेत्तदा ।
श्रयन्ति साफल्यमिति श्रमापहा वने वधूरन्ववलन्त मारुताः ॥ ४९ ॥

पदे पदे वेष्टितपादपा वने लतास्तदानीं ललनाभिरूहिताः ।
स्वकीयसर्वस्वसुमापहारतो भिया समाश्लिष्टनिजप्रिया इति ॥ ५० ॥

वयं तनूमार्दवहृन्त्यपि स्वयं वचःप्रतिस्पर्धि नतभ्रुवामिदम् ।
मनागनागांसि भवाम सन्त्यजन्त्यथेति पुष्पाण्यमुचन्नधो मधु ॥ ५१ ॥

प्रतिद्रुपङ्क्ति प्रसवान्हृतासवानवेक्ष्य सावेगमवेल्लसौरभान् ।
समत्र तस्मिन्सममेव सादरा गतागतानि प्रमदास्तदा व्यधुः ॥ ५२ ॥

स्वभावतस्ताः स्तनभारमन्थरास्तथाप्यहंपूर्विकया तदा रयात् ।
महीरुहेभ्यो महितानि निष्कुटे सुमान्यपाचिन्वत सुभ्रुवोऽखिलाः ॥ ५३ ॥

सुमानि युष्मत्सुलभेतराण्यधः स्वतस्त्यजामाग्रशयेन नामिताः ।
त्रुटन्ति शाखामृतमुज्झतेति तैर्द्रुमाश्चिरत्नैः किमवाकिरन्वधूः ॥ ५४ ॥

नगाः किमाकृष्टविसृष्टशाखिका नतोन्नतावृत्तिमिषेण योषितः ।
विना घृणां स्वानि सुमानि गृह्णतीर्विनामभूम्ना विदधुः प्रसादिताः ॥ ५५ ॥

कयाचिदग्रे तिलकः कटाक्षितः समग्रमापादशिखं सकोरकः ।
ततः परासां तनुते स्म वीक्षितं सितेक्षणानां बत सिद्धसाधनम् ॥ ५६ ॥

पुरःसरीभिस्तरुपुष्पकोरका हृता महेलाभिरिति स्वसंनिधौ ।
स्त्रियै परस्यै दययेव सिन्दुको विनिश्वसत्यै विततार मञ्जरीम् ॥ ५७ ॥

प्रसूनगुच्छैः प्रथमं गता वधूः प्रसाद्य किं संप्रति मामुपेक्षते ।
इति क्रुधेवाङ्घ्रितलाहतं परा सुमान्यशोकं सुदती समाहरत् ॥ ५८ ॥

सुमानि सर्वाण्यपि चूतबालकं हरेयमित्याग्रहशालिनी परा ।
अनारतं तान्यपचिन्वती शयद्वयेन मुग्धा स्वयमभ्यवीवृधत् ॥ ५९ ॥

उदग्रशाखाग्रमणीचकं परामुदस्य बाहामपचेतुमुद्यताम् ।
सखी सहासं सविधेऽनुकुर्वती नमेरुणाहासि न किं नवैः सुमैः ॥ ६० ॥

मितप्रसूनः स ममेति बाहया मृगीदृशाभ्येत्य कयापि वेष्टितः ।
कुरण्टशाखो कुसुमैस्ततोऽधिकैः प्रसादयामास पराश्च तामपि ॥ ६१ ॥

स्वमेक्ष्य गुच्छं सममेककं मिथः कयोश्चिदुक्त्या कलहायमानयोः ।
विवादशान्त्यै विततार मङ्क्षु किं न कर्णिकारः स्तबकान्नवोदितान् ॥ ६२ ॥

सुमानि सान्द्राण्यनुशाखमेकिका स्वगोतितस्ततत्सुमबन्धनोदितैः ।
नवैः प्रसूनैर्निपतन्त्ययत्नतो न किं प्रियालादहरन्नतोदरी ॥ ६३ ॥

पराभिरादौ प्रसवेषु केसरान्मधूपजातेषु हृतेषु मानिनी ।
ततो नु तानाहरति स्म काप्यहो ततः क्षणान्मुद्ध्यमधूदितान्नवान् ॥ ६४ ॥

विलङ्घ्य काचिन्मधुविभ्रमैस्तथा सरागमस्थादधिचम्पकान्तिकम् ।
यथा परासां प्रसवा यथेप्सितं ततो भवेयुस्तरसा मृगीदृशाम् ॥ ६५ ॥
परा सयत्नं हरति स्म केतकीप्रसूनगुच्छान्प्रथमं नतोदरी ।
अयत्नमन्यास्त्वलभन्त तानतः स्युरेकयत्नेन शुभंयवोऽखिलाः ॥ ६६ ॥
अनस्तिसाम्यात्मकचोपमावहान्युदीच्यमूलानि तलोदरी परा ।
जहार भूमीजठरेशयान्यपि स्वभूतये हि प्रबलैः सपत्नता ॥ ६७ ॥
प्रविश्य कुञ्जानि परील्य शाखिनः समुन्नमय्यापि लताः समन्ततः ।
पराणि तस्मिन्प्रमदावने मुदा सुमान्यपाचेषत सुभ्रुवां गणाः ॥ ६८ ॥
अथ प्रसूनान्यपचिन्वतीरमूरवेक्षमाणो मुहुरम्बुजेक्षणाः ।
पराभिरध्यास्त मणीचतुष्किकां प्रमोदमानो रघुनाथभूपतिः ॥ ६९ ॥
नतोदरीणां नवपुष्पपल्लवप्रियोपहारेण भृशं समेधितम् ।
प्रदर्शयन्ती प्रमदावनं विभोरवर्णयत्काचिदमुष्य संनिधौ ॥ ७० ॥
जहत्यपुष्पाञ्जवने फलानिव स्फुटप्रसूनानपि दूरसौरभान् ।
नतभ्रुवोऽस्मानिति नम्रमौल्यो वसन्ति दीनाः कदला वने क्वचित् ॥
द्रुमाः सुगन्धीनि सुमानि योषितां प्रदाय नर्म प्रथयन्त्यमूः पुनः ।
फलानि तासां पदयोरिवानता दिशन्ति रम्भाः श्रमदीनचेतसाम् ॥ ७२ ॥
सुमैः प्रवालैरपि चूतवल्लरी यथा सुमैरेव तथेह चम्पकः ।
नतभ्रुवां दीव्यति नर्मणे कदाप्यनात्तगन्धौ मधुपैरसौ यतः ॥ ७३ ॥
सुगन्धयोऽपि स्वयमस्तकौसुमश्रियो वयं स्त्रीभिरिहोज्झिता इति ।
क्वचिद्वसन्ति स्फुटकोटरच्छलाद्वने विदीर्णा व्यथयेव चन्दनाः ॥ ७४ ॥
समूलकाषं कषितादुदीच्यतः समाहृतप्रासवसंपदो वयम् ।
परं कृतार्था इति पादपा मुदा हसन्ति शाखाग्रसुमापदेशतः ॥ ७५ ॥
सुमान्यनाविष्कृतसौरभाण्यपि स्फुटेतराणि द्रुहिणस्य तन्वतः ।
अनादृताकौशलमत्र यौवतैं रसामृता शौकरवेण निन्दति ॥ ७६ ॥
क्रीडासरस्तटमहीकृतकाद्रिवाससुव्यक्तशैत्यमहिताः सुमकेलिभाजाम् ।
श्रान्तिं हरन्ति सुदृशामिह पूगपालीसौरभ्यमन्थरतराः सरलाः समीराः ॥

इति परिसरमिन्दुबन्धुमुख्या परिगतया कथितं भरेण वाचाम् ।
सुतनुविरचितं सुमापचायं प्रभुरवकर्ण्य मुदं परामयासीत् ॥ ७८ ॥

शुद्धान्तेष्वधिनर्मकाननमयं सूनापचायोत्सवं
कान्ताभिः प्रतिवासरं विरचितं कामं समालोकयन् ।
कन्तोर्मन्त्रिगमल्यवाहयदतुं कौतूहलाधायकं
प्रौढः श्रीरघुनाथभूपतिमणिर्भद्रासनं भासयन् ॥ ७९ ॥

प्रतिशरदजयप्रयाणाङ्कनिःसाणराणार्भटी-
विलसितकृतसंधिविध्वंसविध्यण्डभाण्डोदर ।
सततरचितदानसंतानधाराल्धारानदी-
प्रबलनिखिलसिन्धुबन्धुस्फुटस्फूर्तिकीर्तिक्रम ॥ ८० ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ८१ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारोभवत्साहिती-
साम्राज्यो मखिशेखरः कृतिचणः श्रीयज्ञनारायणः ।
सर्गं पूरयति स्म सप्तममम्ं सद्भिर्गुणैः सत्तमं
तत्राकल्पदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ८२ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
सप्तमः सर्गः ।

अष्टमः सर्गः ।

दीप्रभानुसुषमासुषमाजैर्दीनकान्तुरथकैरथ कैश्चित् ।
वासरै रजनिगौरवचौरैर्धूसरैरजनि चक्रसमीरैः ॥ १ ॥

रूढजातिकलिकावलिकान्तैरूढजालपदलोलपयोजैः ।
जृम्भितार्यममहोभिरहोभिः स्तम्भितातनुयशोभिरशोभि ॥ २ ॥

भास्करस्य चिरमातपभूम्ना बाधिता शिशिरता सरसीषु ।
आसदत्पदमदःप्रमदानां स्वावनाय किमु वारिजिनीनाम् ॥ ३ ॥

हेलिना सरसि हेतिनिपातैरम्बुजानि दलितान्यवलोक्य ।
आक्षिपन्ति वनिताक्षिविलासं कर्दमे झषगणो नु निलिल्ये ॥ ४ ॥

शीतमात्मनि चिरेण विधेयं हारपङ्क्तिरहितादहिमांशोः ।
आतपादवितुमत्र सहायानाश्रयत्किमु कुचानबलानाम् ॥ ५ ॥

उत्तरीयवसनान्युदवाक्षुर्योषितः कुचयुगेषु मृदूनि ।
आश्रितानि तुहिनान्यहिमांशोः शीततामिव चिरेण दरेण ॥ ६ ॥

अर्यमापि निजमातपतापं हन्त सोढुमपटुः सरसीषु ।
अब्जगर्भनिहिताङ्घ्रि कथंचिद्दीर्घदीर्घमनयद्दिवसानि ॥ ७ ॥

आतपस्तनुमतामहिमांशोः स्वैरचङ्क्रममहो न दिवेति ।
विस्मयाय न विहारसवन्यामातनोद्यदतनोरपि भग्नम् ॥ ८ ॥

अक्षि मध्यममपि व्यतनोन्मामपङ्क्तिहीनमधुना पुरजेतुः ।
दक्षिणं तदतिरूक्षमितीव वस्तुरन्तरवधादसमेषुः ॥ ९ ॥

सर्वतोमुखसरन्मृगतृष्णावीचिकाकृतविडम्बनखिन्नाः ।
संकुचत्सलिलगात्रमकुर्वन्नापगा गतिमपत्रपयेव ॥ १० ॥

शैत्यमात्मरिपुमादधतीनां स्वास्पदेषु रविरम्बुजिनीनाम् ।
जीवनानि कमिताप्यपजह्रे स्थान एव हि तदेतदिनस्य ॥ ११ ॥

आत्मजीवनहृतोऽप्यहिमांशोरन्तराश्रितमवाप्य सरांसि ।
शैत्यमप्रतिहतं समरक्षन्कीर्त्तिरेषु किमदृश्यत तेन ॥ १२ ॥

अर्यमा भुवि जलान्यपहृत्य क्वाथितानि सरसां करजालैः ।
हन्त घर्मसलिलान्यपदिश्य व्याकिरत्पथि वपुःषु जनानाम् ॥ १३ ॥

कर्णशेखरशिरीषमधूलीरक्षिता मधुलिहो रमणीनाम् ।
गल्लकोल्लसितघर्ममपोहन्पक्षजातपवनेन कृतज्ञाः ॥ १४ ॥

जाग्रति स्फुटजपास्तबकानां कैतवेन खरहेतिमयूखाः ।
मार्गितुं वनमहीज्वरिति गर्ते तत्समास्त नु लुलायतमिस्रम् ॥ १५ ॥

अक्षिणि कालभिषगातपरोगस्यात्पाटले सति परं वनलक्ष्म्याः ।
दम्भराञ्जनमलिम्पत माध्वीबाष्पवृष्टिरुदिता बहुधा यत् ॥ १६ ॥

जीवितेश्वरगुरुः प्रभुरोग्या जीवनानि जगतां हरतीति ।
अस्फुटत्क्षितिरलक्ष्यत न द्यौरात्मभूः क्वचिदगादनिलोऽपि ॥ १७ ॥

वासराधिपतिना वसुभिस्तन्वतापि भरिताः सकलाशाः ।
दारितं वसुमतीस्थलमौग्र्यादीदृशं हि भुवि शीलमिनस्य ॥ १८ ॥

आतपं प्रबलमंशुमतो भूः सोढुमक्षमतया स्वभवानि ।
चक्रमारुतरयेण रजांसि च्छादकानि किमुदक्षिपदस्य ॥ १९ ॥

स्वातपैर्दिनकरः सरसीनां शोषकस्तपति मामपि रूक्षः ।
इत्यमूर्महिरिव स्म रजोभिः शोषयत्यनिलचोदनकीर्णैः ॥ २० ॥

चक्रमारुतबलेन चलस्य च्छायया तरुगणस्य चकाशे ।
तापिते महितले तपनेन स्थातुमक्षमतयेव लुठन्त्या ॥ २१ ॥

काननेषु विहरन्कपिकच्छूगुच्छकव्यतिकरेण कुतश्चित् ।
मारुतः समधिकामिव कण्डूं मारवे पथि लुठन्परिजह्रे ॥ २२ ॥

आशु गोपयति सादिनि कन्तावव्यवस्थितगतिः किमु वाहः ।
मारवे द्रुतमहिण्डत देशे मण्डलं प्रतिपदोदितरेणुः ॥ २३ ॥

उद्भवद्दवहुताशनधूमेष्वादधत्सु तिमिराङ्कुरशङ्काम् ।
अश्रुवान इव गाढममर्षान्निजनीपतिरलक्ष्यत रूक्षः ॥ २४ ॥
आरदुच्चतरुमूलमविक्षत्कुञ्जमध्यभुवमध्यशयिष्ट ।
पल्लवानिति तदा घनदाहं भास्वदाहितमुदास्यत दावः ॥ २५ ॥
अंशुमाननुनिशं वसुदानैरात्मनोऽप्यविषयं बत शीतम् ।
आवहद्वनमदोदहदुव्यामग्निना वसुमतां किमसाध्यम् ॥ २६ ॥
लोकबन्धुरपि लोकमशेषं तापितं निजकरैर्दवभग्ना ।
अप्यदाहयदशीतमरीचिः किं कृतान्तगुरुताकृतमेतत् ॥ २७ ॥
शीतमन्धतमसैश्चिरमन्तः स्थास्नु दावदहनेन निरस्य ।
द्योमणेः कथयितुं द्युरिदं किं विष्फुलिङ्गवपुषा विजगाहे ॥ २८ ॥
उत्थितं प्रभुरुदस्य वसन्तः किं बलेन शिशिरं कृतकृत्यः ।
दावमात्मशिबिरं दवकीलैर्दीपयन्स्मरसखस्त्यजति स्म ॥ २९ ॥
दावमात्मविततादाङ्कुरवृद्धिं मारुतो बत मधौ विदधौ यः ।
दावपावकसखः स्म स घर्मे दृश्यते चपलताफलमेतत् ॥ ३० ॥
आपि नीडमनलैरिति झिल्लीक्रोशनेन मरुदेत्य कुनोऽपि ।
उद्भ्रमंस्तृणमुदक्षिपदस्मादैक्यहेतुरनयोः खगता यत् ॥ ३१ ॥
वीक्षणैरतनुविक्रमसत्तासाधकैरतिशयेन युवानः ।
पर्यरप्सत परस्परदेहस्पर्शरोधिदिनवञ्चनयेव ॥ ३२ ॥
सर्वतोनिपतदम्भसि धारामन्दिरे कुचगिरौ महिलानाम् ।
अञ्चतेव धनिनास्यत घर्मस्तालवृन्तमरुता तरलेन ॥ ३३ ॥
तापनं बत वतंसिततारासानयो रजनयो जनतापम् ।
काश्चिदुन्मिषितकामसमज्ञास्फूर्तयः समहरन्सुकृतिभ्यः ॥ ३४ ॥
वासरेषूपवनीमथ रम्यामेभिरम्बुगतियन्त्रगृहाढ्याम् ।
स स्म याति रघुनाथनृपालः सस्मयाभिरधिकेलि वधूभिः ॥ ३५ ॥
अक्षतं शिशिरतां रिपुमेषा रक्षतीति रविणेव नियुक्तम् ।
पाटलीकपटमंशुमलीनां पेटकेन तमसा रुरुधे या ॥ ३६ ॥

पुष्पिणीषु मधुपैर्गणिकासु स्पष्टमेव सरसं रममाणैः ।
आवृतेति नु पलायत यस्याः सत्तपस्थितिसहो बहिरूष्मा ॥ ३७ ॥

तिर्यगूर्ध्वततशीर्णहिमाम्भःस्फीतयन्त्रनलिकावलिकान्ते ।
ऐन्दवाश्मखचितेऽध्वनि शैत्याद्वैतमप्रतिहतं हि यदीये ॥ ३८ ॥

यत्र नैकजलयन्त्रचतुष्कस्पर्शशीतपवनाङ्कुरभाजि ।
स्पष्टमेव ऋतुरुग्रतरार्को भाव्यते स्म फलिनैः सहकारैः ॥ ३९ ॥

तापनांशुपरितप्तरसानां खादनेन सहकारफलानाम् ।
वीतकाकु विशदीकृततारं कूजता शुककुलेन युता या ॥ ४० ॥

तादृशीमुपवनीमवनीन्द्रो वारिशीकरवहां जलयन्त्रैः ।
मानिनीभिरभिनन्द्य स कंचिन्माननीयमभजन्मणिसौधम् ॥ ४१ ॥

मन्दिराण्यभिमुखं मणिजालैर्निर्मितानि मणिनिर्मलभित्तौ ।
बिम्बितान्यपि विवेक्तुममुष्मिन्स्पर्शनं मतिमतां प्रबभूव ॥ ४२ ॥

बिम्बितानि मणिभित्तिविभागा मन्दिरस्य निजमध्यजुषोऽस्मिन् ।
नावहन्नगति नास्त्युपमस्य प्रत्यसृक्षत पराणि तथैव ॥ ४३ ॥

अत्र वज्रमणिभित्तिविभागद्वित्रजालविवराक्रमदम्भात् ।
स्वेच्छया क्वचिदसत्यपि रोधे गच्छति स्म नियतं लघुधूपः ॥ ४४ ॥

भित्तिकल्पितविदूरभवाश्मस्फीतसूत्रवशवर्तिभिरग्रे ।
हंसिकासु बिसखण्डविमोहैर्हासिता युगपदत्र शुकौघाः ॥ ४५ ॥

हंसदत्तबिससूत्रमगृह्णन्भित्तिकासु वलभेदनमण्यः ।
वालवायजशिलावलमानस्वच्छसूत्रवहनस्पृहयेव ॥ ४६ ॥

द्वेषिभिर्विनयतः स्थितघासग्राहितात्र हरिनीलगृहाणाम् ।
चक्षते न समरेऽस्मदधीना सेयमास सुलभेति विदद्भिः ॥ ४७ ॥

स्वोचिताखिलगुणस्थितिहृद्याप्यत्र नीलमणिवेदिरहासीत् ।
घाससक्तिमखिलेषु समीके खादितेषु भुवि तेषु सपत्नैः ॥ ४८ ॥

स्त्रैणमूरुसदृशो नवरम्भाः स्तम्भपङ्क्तिषु सरोषमबध्नात् ।
इन्दुमुखसमैर्मणिपद्मैरत्यहासि वलभीषु किमत्र ॥ ४९ ॥

कायमानकतया कलितानां नात्र किं समुचिते नन्दानाम् ।
घर्मत्रासरघनार्यमतापच्छेदनादभयसेव्यसमाह्वये ॥ ९० ॥
तत्र सद्मनि ततो नु धरित्रीवृत्रशासनगिरा त्रिपुलाक्ष्यः ।
वारिखेलनवशंवदचित्ताः संघशस्तदुचितं समनह्यन् ॥ ९१ ॥
दीर्घवेणिरुचिराभिरुरोजद्वन्द्वबन्धदृढताप्रसिताभिः ।
शृङ्गारिहविधात्रनसह्यं स्त्रीभिराभृषत काश्चन भूषाः ॥ ९२ ॥
काश्चिदासु नवधौसृणवस्त्रव्याजतो मृगदृशो वसते स्म ।
प्रेयसि प्रणयपेशलभावादन्वहं नवनवाननुरागान् ॥ ९३ ॥
बालिकाः पुनरिदंप्रथमाम्भःकेलिकास्तदनु केवलमध्याः ।
हारहंसकमुखाभरणाढ्या नेह किंचिदपिनेहुरुरोजान् ॥ ९४ ॥
अम्बुखेलनकृते हरिणाक्ष्यः स्वैरमत्र न परं समनह्यन् ।
तर्जितः स्तनरुचा धरणीन्दोः स्थातुमस्य सविधे मदनोऽपि ॥ ९५ ॥
सद्मनः स रघुनाथनरेन्द्रः सज्जितः सलिलनर्म विधातुम् ।
कामिनीभिरुपकण्ठमथायं गाहते स्म सरसः कमनीयम् ॥ ९६ ॥
अम्बुजानि वदनैरभिभूय स्वैरतः सरसि तत्प्रतिबिम्बान् ।
बिम्बितैरपि वितेनुरपास्तान्योषितो भवति युक्ततरं तत् ॥ ९७ ॥
अब्जमीनकुवलान्यधिपाथोदुर्गमत्र नयनैस्तुलितानि ।
सुग्रहाणि सुचिरादिति तीरे संमदेन सुदृशः स्म मिलन्ति ॥ ९८ ॥
नावसन्निह नरेन्द्रवधूनां पक्षिणो धुरि परिक्रमचोराः ।
दस्यवो हि भुवि बिभ्यति वित्तस्वामिनोऽभ्यविदतः स्वयमेव ॥ ९९ ॥
पङ्कजानि सुदृशां प्रतिबिम्बच्छद्मनात्र मुखवाग्मिचौर्याति ।
मज्जितानि सलिले महतीति व्यद्रवन्गतिमुषो विहगाश्च ॥ ६० ॥
स्त्रैणगानशतविद्रुतरोधःपद्मरागमणिभागपयोभिः ।
अम्बु घौसृणमगाहत वेगात्पाटलत्वमतिपाटलमत्र ॥ ६१ ॥
हेमयन्त्रपतितैर्हिमतोयैरुद्भ्रमन्ति जलजान्युपरिष्टात् ।
शात्रवं स्म सहजं किमिहैषां व्यञ्जयन्ति भयवेपथुमन्ति ॥ ६२ ॥

गन्धसाररसकर्दमजल्पात्प्राकृतेभ्य इह पङ्करुहाणि ।
सौरभेऽतिशयितानि भुवीति स्वारवैरुदचरन्निव भृङ्गाः ॥ ६३ ॥

वस्तुभिर्भृतमदःप्लवमोचापद्मषट्पदझषप्रसवाद्यैः ।
वेधसेव निचितैर्विपुलाश्रीसृष्टिकारणगणैश्चिरलब्धैः ॥ ६४ ॥

स्वश्रमापहमुपेत्य सरस्या मारुतार्भकमितो मदिराक्ष्यः ॥
केशसौरभभरेण कृतज्ञाः पुष्टमातनिषत स्फुटमाशु ॥ ६५ ॥

क्वापि तत्तटपथे कुटिलाक्ष्यः काश्चिदाशु पृथुकाञ्चनकुम्भान् ।
पूरयन्त्यथ पुरा मृगनाभीभावितैर्घुसृणपङ्कपयोभिः ॥ ६६ ॥

हेमयन्त्रनलकैर्मणिशृङ्गैरेव जातुषसमुद्गपुटैश्च ।
कर्तुमारभत घौसृणवारिक्षेपणं युवतिषु क्षितिपालः ॥ ६७ ॥

एतासु कञ्चुकमुपाहतमेकिकायाः शृङ्गात्तघौसृणरसैर्नृपशोतभासा ।
स्वापह्नुतं कुचयुगं समदर्शयद्द्राक्प्रायो न किं तदतिफल्गुगुणेषु युक्तम् ॥

वक्षोजयोरभिहतस्य वनेरुहाक्ष्याः
कस्याश्चिदीशकरशृङ्गगतोदकस्य ।
संताडयन्ति पृषता स्म सरस्तटस्था-
न्कोकान्फलं न किमिदं कुचतुल्यतायाः ॥ ६९ ॥

माणिक्यशृङ्गपयसा महिपेरितेन वक्षोरुहौ निरवशेषितपत्रलेखौ ।
कस्याश्चन व्यरुचतामधिकं ततोऽपि कान्तामणेः प्रकटयौवनगौरबिन्दू ॥
भूपोद्जातुषपुटाभिहतं परस्याः कर्णोत्पलं न्यपतदम्भसि कम्बुकण्ठ्याः ।
नार्यो मिलन्ति नयनैः कुलमस्मदीयं भङ्क्तुं क्रुधेति वदितुं भृशमुत्पलेभ्यः ॥

भूपेरितं कनकशृङ्गभृतं परस्याः संताड्य वारि कुचयोस्तदनौचितं द्राक् ।
प्राक्षालयत्किमिदमंशुभरस्य शश्वत्प्रच्छादकेन सह पत्रविलेखनेन ॥ ७२ ॥

अन्या भिया परिजिहीर्षुरभीकशृङ्गवारिप्रहारमबला वलितानने न्दु ।
पर्यावृतं न परमेनमपि स्म पुष्पैः संताडयत्यनुपदं स्वकचान्तवान्तैः ॥७३॥

छिन्नः परां चरणयोः सुचिरं विमृद्र-
न्हारो निरुध्य गतिमब्जमुखीं प्रयान्तीम् ।
यन्त्रोदकाहतिशतं यदनेष्ट नेतु-
र्युक्तं हि तद्गुणगणाद्युगपच्च्युतस्य ॥ ७४ ॥

स्रस्तं जवेन चरणौ पथि नह्यमानं
कांचिन्निरुध्य बत काञ्चनकाञ्चिदाम ।
धात्रोपतिं स्वरसितैरनुधावमानं
शृङ्गोदकाहतिकृते स्म चिरं नियुङ्क्ते ॥ ७५ ॥

नाथेन शृङ्गपयसा न किमाहतान्या
वक्षोजयोः स्फुटनवक्षनखव्रणाङ्कम् ।
शृङ्गारभीतिमिलितां श्रयति स्म लज्जां
तामीर्ष्यया तु सह काश्चन तत्सपत्न्यः ॥ ७६ ॥

एका समेत्य सविधं करयन्त्रवारिसेकासहेव नृपतिं लघु पर्यरब्ध ।
सेऽपि क्षणेन सुतनुं स्वयमङ्गसङ्गात्स्नातामिव व्यधित सान्द्रसुधाझरीभिः ॥

दक्षोऽपरां नृपवरो दयितां सवेगं गृह्णन्निव प्रचलितां स कृशोदरीषु ।
आलिङ्ग्य रोषरहितास्वपि जाग्रतीषु सर्वास्वमन्यत कृतं स्वयमेव साधु ॥

सिक्तेऽखिलाभिरसिताम्बुजलोचनाभिः
सिञ्चन्निमाश्च मणिशृङ्गभृतैः पयोभिः ।
यूथाधिपो बहुकरेणुयुतो यथायं
हर्षात्सरोवरमवातरदुर्वरेशः ॥ ७९ ॥

नाभीबिलैरपहृतोऽपि नतोदरीणा-
मम्भोभरः सरसि नापचितो न चोच्चैः ।
मग्नैः कुचैरजनि हन्त महद्भिरासां
त्रस्तो नु भूरमणदारविहारयोग्यम् ॥ ८० ॥

मग्नैः कुचैर्गुरुभिरस्य मनस्विनीनामम्भोभरेण नृपतेरभिवर्धितेन ।
स्वान्यम्बुजानि चकितं नु सरो मुखांशुचौर्यादगूहत निमज्जनकैतवेन ॥

द्रोणीविचित्रपटमण्डपघोरणीका धर्मद्रवोल्लिखितलोहपरीतपार्श्वा ।
नीरन्ध्रसंधिफलका निपुणाभिरेका हर्षात्सरो विधुमुखीभिरनायि तूर्णम् ॥

पाण्डित्यनिर्जितफणिप्रभुचोदनेन शाखापुरीं भुवि यथा सरसा स्वपुर्याः ।
अभ्युद्गतामिव समं हरिणेक्षणाभिर्द्रोणीमिमां क्षितितुषारकरोऽध्यरुक्षत् ॥

कर्णैररित्रसहितैः कमलेक्षणाभिः काभिश्चन क्षितिशतक्रतुचोदनेन ।
चातुर्यतः सरसि सेयमचाल्यतास्मिन्द्रोणी सलीलमनतिद्रुतमन्दचारम् ॥

क्रीडातरीं सरसि तत्र कृशोदरीभिर्निर्वर्ण्य वर्णयितुमम्भसि नीयमानाम् ।
स्रोतोभिराननभवैः ससुधारसानामारब्ध सादरमसाविति सार्वभौमः ॥ ८५ ॥

आगच्छतीव सरसस्तदमुष्य पारमक्ष्णोरवारमचिरादपसर्पतीव ।
अस्मान्विहारवनमप्यनुधावतीव द्रोणी गतिव्यवसितं सुदृशस्तदेतत् ॥ ८६ ॥

धावन्त्यपि श्रयति नर्म तरी यदेषा
निष्कम्पतां गतिजवं निगदाम्यमुष्याः ।
अत्यल्पतामिव गतैरधिपारमारा-
दक्ष्णोः सवेगमगमैरधिकायमानैः ॥ ८७ ॥

बाहायुगेन सरसि प्लवतेऽवलम्ब्य काचिद्विलोकयत काञ्चनकुम्भमेषा ।
कोपान्निमज्जयिषतीव कुशेशयाक्षी वक्षोजगौरवमुषं बत वारिगर्भे ॥ ८८ ॥

अन्या निजोरुयुगलेन तदंशुसाम्यगर्वावहं कदलकाण्डमहो विमृद्य ।
अम्भोविहारमधिकेलिसरः सृजन्ती हस्तोपमास्पदरुषा हरते सरोजम् ॥

बाहुद्वयप्लवनवेगभवापरस्या
वीचीमुखं निजविरोधि निरस्यतीति ।
आवृत्तवृन्तदलिताब्जनिभेन काचि-
दम्भोजिनी हसति भीवलितास्यमस्मिन् ॥ ९० ॥

आलम्ब्य हेलकमिहाधितडागमेकं कासांचन प्लुतिजुषां कलभाषिणीनाम् ।
भान्त्याननानि बहिरुल्लसितानि तानि पाथोजकाननमिव प्रचलत्स्वभावम् ॥

अम्भोजकैरवमपास्य बहिर्जलान्त-
मङ्क्त्वा झषानपि बलादवमत्य दृग्भ्याम् ।
उज्जृम्भते क्वचन काप्युपजायते य-
द्भ्रूकैः स्थितिः प्रतिकलं भरितोभयेषाम् ॥ ९२ ॥

वक्त्रेक्षणद्युतिहराण्यपि पङ्कजानि वध्वो वहन्त्यधिशिरो नयनांशुचोरान् ।
अस्मान्परं विकलयन्त्यधुनेति मीनाः प्रष्टुं तदुद्भवमिव प्रविशन्ति पङ्कम् ॥

काचिद्भयादधिसरो गलदघ्नमम्भो बाला विहाय समशः प्लवने न शक्ता ।
पद्मानि याचति परां चिरमुत्तरन्तीं तस्या विलोकयत दैन्यमभूतपूर्वम् ॥

पद्माकरो मृगदृशां स परम्परासु पद्मादिमं स्वमखिलं प्रतिपाद्य सद्यः ।
अत्यन्तमुल्लसति हन्त महाशयस्य सर्वस्वदानमपि सांप्रतमेव भूष्णोः ॥९५॥

सरसि विहरणं सरोरुहाक्षीर्विभुरवलोक्य वितन्वतीरतीव ।
व्यहरत रसिकः स्वयं तदानीमयमपि तत्र मुदावतीर्य तर्याः ॥ ९६ ॥

विहृत्य सरसि क्ष्माविभुरयं निजैर्यौवतै-
रवस्त कनकद्रवैरतिविचित्रिते वाससी ।
अभूषयत भूषणैरथ मणीमयैः प्राविश-
त्स सौधमधिकोन्नतं श्रयति च स्म भोगान्बहून् ॥ ९७ ॥

कदापि जलकेलिभिः शिशिरतोयधारागृहैः
कदाचन वधूकुचैरधिकशीतलैरेकदा ।
विशुद्धतरमौक्तिकग्रथितदामभिश्चान्यदा
विभुः स समयं क्षितेरनयदर्यमोत्तेजकम् ॥ ९८ ॥

राघवनवघनादर माघवनवनक्ष्मारुहोदार ।
खण्डितवसुधाकण्टक पण्डित वसुधारयाभिषिक्त कवे ॥ ९९ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ १०० ॥

श्रीगोविन्दमखीन्दुवंशमणिना श्रीयज्ञनारायणा-
भिख्येनाध्वरिणा कृते मधुसुधारोधाय मेधाविना ।
शान्तानिष्टमदोऽजनिष्ट मधुरः सर्गोऽष्टमश्चोज्ज्वल-
स्तत्राकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ १०१ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
अष्टमः सर्गः ।

नवमः सर्गः ।

अथ कैरवभैरवो नभःपथकैरम्बुमुचां कदम्बकैः ।
रुरुचे समयः स्मराहतो रुरुचेतोहरशाद्वलस्थलः ॥ १ ॥

अवनीपरितापहारिभिर्नवनीपस्तबकोपहारिभिः ।
यवसैकसुहृद्वनीतलैर्दिवसैः किंचिदभावि शीतलैः ॥ २ ॥

अहरं जगतामहं रवेः सचिवः प्राक्सलिलानि पश्चिमः ।
इति तान्यमुनेव मारुतः पुनरुत्सर्जयितुं पुरो ववौ ॥ ३ ॥

जलदैर्मम मार्गरोधकैर्जगदेतत्सकलं निरोत्स्यते ।
इति भीरुरिवाहिमद्युतिस्तनयं दण्डधरं समासदत् ॥ ४ ॥

जलशोषणचातुरीं निजां विभुरह्नां किमु विस्मृतां चिरात् ।
तटिनीशपिबात्तपोधनादधिकर्तुं दिशमाप दक्षिणाम् ॥ ५ ॥

दिशमब्धिपिबेन मौनिना दिनभर्ताधिगतः परिष्कृताम् ।
स्पृशतीति तमङ्घ्रिसंततिं स्तनयित्नौ समकोचयद्धिया ॥ ६ ॥

अवलम्ब्य दिनान्यशोषयद्रविरम्भांसि पुरेति रात्रिषु ।
अकरोदभिवृद्धिमादराददसीयां ध्रुवमम्बुदागमः ॥ ७ ॥

शिथिलेऽप्यचिरांशुभिः कथं फणभृत्प्रग्रहबन्धने रथम् ।
तरसा प्रविचाल्य सारथिस्तरणेर्ह्रासयति स्म वासरान् ॥ ८ ॥

सलिलानि मदर्पितान्ययं सकलान्यप्यपहृत्य दक्षिणाम् ।
अयते दिशमर्यमेत्यगादमुमाक्रष्टुमिवाम्बुदव्रजः ॥ ९ ॥

स्थगितास्थगितौ सरोजिनीविभुचन्द्रौ जलदैर्विरेजतुः ।
स्वपनोन्मुखतां सरस्वति श्रयतः शार्ङ्गभृतो दृशाविव ॥ १० ॥

प्रथमं दिवि पञ्चषैर्घनैस्तपनश्छन्नतनुर्मुहुर्मुहुः ।
समशीलयदम्बुदागमात्स्वतिरोधानकलामिव त्रसन् ॥ ११ ॥

पृषतैर्भुवि पञ्चषैर्यथा प्रियमातन्वत चातकावलेः ।
न तथा जलदाः स्वधारया ननु सर्वोऽप्यतिरप्रियंकरः ॥ १२ ॥

सलिलद्रुहमाश्रयत्स्वयं स्वयमब्जोऽपि रविं कदाचन ।
इति रोषवशादिवोडुभिः स्तनयित्नुः शशिनं समावृणोत् ॥ १३ ॥
भुवमातपभूमतापितां शिशिरामम्बुभृतश्चिरं तथा ।
व्यधुरन्वहवृद्धिशालिभिः सलिलै रक्षति सा यथा सहेत् ॥ १४ ॥
अवधीरितमौष्ण्यमावहन्त्यधुना स्त्रैणकुचा इति क्रुधा ।
जलदाः स्म तदाश्रयान्गृहान्स्थगयन्ते लघुधूपकैतवात् ॥ १५ ॥
अधिवर्मदिनान्तमादिमे शयिते विष्टपसद्मनि प्रभौ।
परितोऽप्यचरन्पयोमुचो निजगर्जानिभघण्टिकारवाः ॥ १६ ॥
चलचन्द्रकनीलकण्ठविस्फुरितं नाट्यविधौ भुवस्तले ।
अवलोक्य बकास्थिमालिका दिवि बभ्राम रुषेव कालिका ॥ १७ ॥
जलदा भुवि चातकद्विजव्रजसंजीवनवैभवोचितम् ।
अवहन्त दिगन्तविस्तृतं बहुशः किं बककैतवं यशः ॥ १८ ॥
सुरनायकचालिते मुहुः स्फुटधारं दिवि वाहने वहन् ।
बकसंततयः प्रकीर्णकव्रजलक्ष्मीमभितश्चलाचलाः ॥ १९ ॥
शशितिग्मरुचौ महोधिकौ समये स्वस्ववशे दिवानिशम् ।
सहसा वृणुतः समुत्थिताविति तावावृत वारिदागमः ॥ २० ॥
अविभक्तमहर्निशं व्यधुर्विधुतादित्यविधुप्रभा घनाः ।
अवनीतलमब्जकैरवैर्विरहय्यापि विभागसूचकैः ॥ २१ ॥
अवधूय रविं तदाश्रयं हरितोऽहान्यपि पद्मिनीर्घनैः ।
अरुधत्समकोचयत्स्वयं पयसामज्जयदम्बुदागमः ॥ २२ ॥
सलिलानि रुषा सरोजिनीरधिगर्भं सरसाममज्जयन् ।
सवितुर्न कदापि शोषकात्स्वपतेः पूर्वममोचयन्निति ॥ २३ ॥
सकलाम्बुजजातिनास्तिके समये मेघनिरुद्धरोदसि ।
सविता बत पाणिनीरजं समरक्षद्बहुयत्नमेककम् ॥ २४ ॥
अरुचन्दिवि विद्युतो घनैररुणस्येव रुचो हठाहृताः ।
निभृतेतरतापदेशतो निजनिर्मोचनकर्मलालसाः ॥ २५ ॥

जलदै रविचन्द्ररोधकैः क्षणदीप्तेरपि मे क्षतिर्भवेत् ।
इति भीतिवशाद्दिवाभवच्चपलानां दिवि चञ्चलं कुलम् ॥ २६ ॥
द्युतयः किमु विद्युतस्त्विषामधिनेतुर्द्रुतमम्बुदैर्वृताः ।
अभितोऽपि चिराय लाघवादधृता बभ्रमुरभ्रसीमनि ॥ २७ ॥
स्वविभावितकेतकीसुमस्तबकामोदहरा वनेष्विति ।
भुवि न स्म सहन्ति विद्युतो भुजगानां क्वचिदप्यवस्थितिम् ॥ २८ ॥
परितापहृतां पयोमुचां प्रवितीर्णाजनि रत्नगर्भया ।
निजकर्णभवन्मणीघनुर्निभतः किं नवरत्नमालिका ॥ २९ ॥
वरटासदृशां वलाहकस्तनितेन द्रवतां ससाध्वसम् ।
अपतन्करकापदेशतो भृशमण्डान्यभितो भुवस्तले ॥ ३० ॥
जलदैर्दिवि चन्द्रिकातपौ निबिडौ किं स्थगनैर्निपेततुः ।
स्वघर्षणचूर्णितौ क्षितौ करकावासवकोपकैतवात् ॥ ३१ ॥
समयेन सघर्घरारवं घननीलाश्मघरट्टचूर्णितौ ।
पततः स्म भुवीन्दुभास्करौ करकावासवकोपकैतवात् ॥ ३२ ॥
समयो नटनानि विद्युतां समवेक्ष्याभ्रपथे मणीगणैः ।
मुदितोऽभ्यषिचन्मुहुः क्षितावपतंस्ते हरिकोपकच्छलात् ॥ ३३ ॥
करकाघुटिकाहतैः शतक्रतुकोदण्डधरो घनागमः ।
निजशाद्वलनीरजाश्रयं नियतं हंसकुलं निरास्यत ॥ ३४ ॥
अभितापितमंशुमत्करैरधिघर्मे जगदण्डमम्बुदः ।
सलिलैरसिचत्ततोऽभवत्स्तनितं तत्स्फुटनोद्भवो रवः ॥ ३५ ॥
जलदस्य बभूव गर्जितैर्जगदण्डं श्लथसंधिबन्धनम् ।
अतिवर्षमिषात्तदस्रसन्नवनावावरणाम्भसां भराः ॥ ३६ ॥
निबिडो न परं बहिर्गतं निखिलं व्योम रुरोध नीरदः ।
जनताः श्रुतिगर्भभागपि स्थलधाराहतजातनिस्वनैः ॥ ३७ ॥
तपनोपचितं स्वतापमप्यभिवर्षञ्जलदोऽयमाक्षिपत् ।
इति बाष्पमिलामुचन्न किं सदयाः शत्रुजनेऽपि साधवः ॥ ३८ ॥

अविशत्क्षितिगर्भमब्जिनोपतितापो बहिरक्षमो वसन् ।
इति हन्त रुषेव वारिदाः पविहस्तं परुषैरदारयन् ॥ ३९ ॥

निरुपाधि सजीवनं जगन्निखिलं कल्पयतः पयोमुचः ।
असहद्भिदुराहतानि तत्परुषोक्तीरिव पत्युरेकदा ॥ ४० ॥

स्वरसातिशयेन संकुचत्समनिम्नोन्नतबोधमध्वनि ।
धुतकङ्कणमस्तहंसकं द्रुतमम्भोनिधिमापुरापगाः ॥ ४१ ॥

मिहिरेन्दुशिला मिथः सदा विदधत्योऽपि विरुद्धकार्यताम् ।
निजनाथमहो निरोधके समये तामुचन्समं शुचा ॥ ४२ ॥

स्ववितीर्णमिताम्बुवर्षिणो मुदिरादम्बुधिराप मुक्तिकाः ।
अपवर्जितमल्पमप्यहो प्रकटं सत्सुफलाय कल्पते ॥ ४३ ॥

अलयः कुटजासवं वनेऽत्र पिबन्नभ्रमदभ्रमम्बरे ।
अवनी समताडि धारया बत सद्यः पथिकैरखिद्यत ॥ ४४ ॥

रथमन्विसुहृच्चरासनैरहितः पञ्चभिरप्यहो शरैः ।
अखिलं जगदीशिता रतेरजयत्केवलमात्मगौरवात् ॥ ४५ ॥

सनवाम्बुजकैरवश्रियो घनवाचंयमतोपदेशकाः ।
अभवन्परिमृष्टपद्मिनीविभवस्वच्छदिशोऽथ वासराः ॥ ४६ ॥

अनवस्करभास्करप्रभैरनवस्कन्दनहंसविभ्रमैः ।
समशो भिदुराभयंकरैः समशोभि द्विरदेहितैर्दिनैः ॥ ४७ ॥

घनबन्धनमोचितौ दिवाकरचन्द्रौ शरदा कथंचन ।
विषमां नियतौ विना गतिं विदधाते स्म समं दिवानिशम् ॥ ४८ ॥

जलदागमजाड्यसंकुचत्स्थितयः क्वापि चिरं दिशोऽखिलाः ।
अभवन्ध्रुवमक्षिगोचरा द्युमणिद्योतसिसेविषावशात् ॥ ४९ ॥

सततोदकवर्षसंसजज्जलनीलीहरितो हरित्तटान् ।
करकौशलतः सुधाकरः कलयामास किलातिनिर्मलान् ॥ ५० ॥

वयमर्यमवैभवद्विषः कृतिनः प्रागधुना कृशाः स्वतः ।
इति तूर्णमिदं समीपतो घनदस्याम्बुधरा दिशं ययुः ॥ ५१ ॥

सलिलानि सरस्वतां घनैरभिवृष्यात्महृतानि वर्षितुम् ।
तुहिनानि तदाहृतेर्दिशा तुहिनग्रावशा व्यागाह्यत ॥ ५२ ॥

उचितेऽनुचितेऽपि संभृतान्युदकान्यम्बुमुचः स्थले मुहुः ।
अपवृज्य विपाण्डराः शुचेत्यहसन्काशरुचा दिशोऽखिलाः ॥ ५३ ॥

बुबुधे जगदालयो विभुर्भुजगेन्द्रे शयितो यतो रविः ।
परितोऽपि घनान्प्रलम्बिताः प्रतिसीराः समकोचयद्दिवि ॥ ५४ ॥

उदकानि निपीय वारिदैरुदधेः क्षारतराणि भूरिशः ।
कृशता शरदि क्रमाद्रुजा किमु पाण्डुत्वमपि स्म धार्यते ॥ ५५ ॥

शकलैर्घटितं पयोमुचां सकलं व्योमतलं व्यरोचत ।
शतकोटिविघर्षणैरिव श्लथसंधिर्जगदण्डकर्परः ॥ ५६ ॥

घनदुर्दिनजाड्यमोषधीकमितापास्य चिरं करैर्निजैः ।
स्पृशति स्म सतोषमोषधीः फलभारादिव भावितानतीः ॥ ५७ ॥

जलमध्यजुषो रजस्वला जलजिन्यः सह हंससंसदा ।
रतिमादधतीति लज्जया व्यनमन्किं कलमाः पचेलिमाः ॥ ५८ ॥

अपुषन्परमम्भसा घनाः कलमानभ्रगताः शरत्पुनः ।
फलभागभवत्परैधितं फलति द्रागितरत्र भाग्यतः ॥ ५९ ॥

परिपोषिण एव कर्षकाः फलभारच्छलतः पुरो नतान् ।
कलमान्सखलाः कथं लुनन्त्यधुनेत्यध्वनि चुक्रुशुः शुकाः ॥ ६० ॥

मधुरं भुवि शालिपालिकामृदुगीतं मम वा फलं जनाः ।
विमृशन्त्विति विध्वगानमत्फलिना किं कदलीपरम्परा ॥ ६१ ॥

अभिरक्षितुमात्मनो जनान्कृषतच्छेदतकृत्यलोलुपान् ।
विदलत्परुषः स्म मुक्तिका विकिरन्ति ध्रुवमिक्षवोऽभितः ॥ ६२ ॥

घनबन्धनतः प्रमोचितः कमिता वः शरदेति शोभनाम् ।
न कथं गिरमूचुरादरान्नलिनीनां कलहंसिका रवैः ॥ ६३ ॥

सरसीषु सरोरुहाणि तत्प्रतिबिम्बाश्च बभुर्घनानलीन् ।
अधिगत्य बहिः स्थितानि तान्यवगाढान्यभयाद्भयादपि ॥ ६४ ॥

जलगर्भगते कुमुद्वतीजलजिन्यौ घनभीतितश्चिरम् ।
त्रिधुतिग्मरुचौ विसारितैरुदहाष्टीमुदकाद्बहिः करैः ॥ ६५ ॥

हरिणं गतमात्मवाहनं कणिशास्वादनकामनावशात् ।
अपहाय पदातिराशुगो विचचाराम्बुजवीथिकाः शनैः ॥ ६६ ॥

अहितं जलदागमं शरत्तरसापास्यत तद्भवामपि ।
भुवि कीर्त्तिमहो बुभूषिभिः सहनीया हि न शत्रुसंपदः ॥ ६७ ॥

श्रयतः स्म चकोरचातकौ भुवि दुर्भिक्षसुभिक्षमम्बुदैः ।
शरदा त्वथ तद्विपर्ययं समयो नैकगुणो हि जन्तुषु ॥ ६८ ॥

कलशीतनयान्न काप्यभूदुदिताद्भीरुदधेर्यदात्मनि ।
शरणागतसादरः स्वमन्वबुधे जीवनपुण्यतो हरिः ॥ ६९ ॥

अजनिष्ट हठात्प्रबोधितो हरिरस्मल्लहरीझलज्झलैः ।
इति भीतिवशादिवापगा जलधिं प्रापुरजातनिस्वनाः ॥ ७० ॥

चलयाम दिगन्तकुञ्जरैः सममेतां विधृतां बलादिति ।
वसुधामिव वप्रखेलनच्छलतः स्म प्रहरन्ति दन्तिनः ॥ ७१ ॥

परहस्तिमदाम्बुसौरभभ्रममाधाय समेतरच्छदाः ।
निजगन्धभरैर्निरन्तरं करिणो रोषकषायितान्व्यधुः ॥ ७२ ॥

वर्षासु वारिधरवारितदिग्विभागास्वाक्रम्य सर्वमजयज्जगदुद्धतो यः ।
प्रासन्नयशालिदिशि स प्रचुरप्रचारः कामो बभूव शरदीति कथं विचित्रम् ॥

स्वस्वारिक्षितिपालकप्रतिहतिस्वच्छन्दनैकावनी-
पाकारानिचयप्रयाणनिहतैः प्रौढा मुहुर्भाङ्कृतैः ।
निःसाणैः समुद्गिरद्भिरभजन्निर्निद्रभावं ध्रुवं
पाथोराशिवरे चिरेण शयितः पद्मालयावल्लभः ॥ ७४ ॥

सोऽयं नेपालनेतुः पुनरधिनगरि स्थानार्थं तदीयं
सर्वान्दुर्वारगर्वानपि धरणिभृतः सत्वरं निर्जिगीषन् ।
जम्भारातिः सुधर्मामिव धिषणजयन्तान्वितो मन्त्रहेतो-
र्भूपः प्रापन्नाथो सचिवसुतयुतो जातु लक्ष्मीविलासम् ॥ ७५ ॥

युद्धसमुद्धतशत्रुजनत्रुटनप्रभवद्धसितहयरितमितस्थितमुस्थिरसद्धिभव ।
भव्यकृतिव्यसनक्षमरक्षणकर्मपटो चित्तवसत्तरवल्लवतल्लजनर्मवटो ॥ ७६ ॥
जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ७७ ॥
श्रीगोविन्दमखीन्दुवंशमणिना श्रीयज्ञनारायणा-
भिख्येनाध्वरिणा कृते मधुसुधारोधाय मेधाविना ।
सर्गोऽयं नवमोऽप्यभूदनवमः संभावनीयैर्गुणै-
रत्नाकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ७८ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

ससुतो वसुधासुधाकरोऽसौ सह गोविन्दमखीन्दुना सभायाम् ।
समगादथ तत्र गोत्रभेदो सजयन्तो गुरुणा यथामराणाम् ॥ १ ॥

प्रभुरेष ततोऽनु भद्रपीठे सचिवेनात्मभुवं समं निवेश्य ।
अपराङ्गमुपाश्रितोपबर्हं विमताज्ञातमुपाविशद्वितन्वन् ॥ २ ॥

प्रभुतत्सुतमन्त्रिणः सभायां परमेते समसस्मरन्वसन्तः ।
प्रथमं मिलितं प्रपञ्चसृष्टेः पुरुषाणां त्रितयं पुरातनानाम् ॥ ३ ॥

सचिवो नृपतेर्नृपो विवक्षां सचिवस्यापि तयोश्च राजसूनुः ।
प्रतिपाल्य परस्परं सभायामदुषन्मौनममी मुहूर्तमात्रम् ॥ ४ ॥

त्रिभिरेकफलाय तैर्विवक्षात्रितयेनोन्मिषितान्तरैरपीषि ।
अपरत्र बुधैरमानितोऽपि प्रगुणत्वेन परस्पराश्रयोऽस्मिन् ॥ ५ ॥

वचनान्यभवन्व्यवस्थितानि त्रिषु तेष्वेकफलानि संमिलन्ति ।
त्रिविधेष्विव शाखिषु द्विजेषु प्रभवेनाविदितानि भाषितानि ॥ ६ ॥

बदरीकुणशोणपक्षिकोणं वसुधायामथ वासवोऽवतीर्णः ।
कृपणासुलभं कृपाणिकायामतनोदाशयमप्यतः प्रकाशम् ॥ ७ ॥

सचिवो नृपतेः स्वतो विवक्षां हृदि जानन्नपि तत्कृतेङ्गितेन ।
स विदन्निव तां ततः प्रगल्भामुचितज्ञो गिरमुज्जगार धीरः ॥ ८ ॥

अवनीन्द्रसमीहिताविरुद्धा सचिवोक्तिर्विधिषु स्वतन्त्रवृत्तिः ।
प्रभवेज्जनताप्रमोदसिद्ध्यै श्रुतितात्पर्यहिता स्मृतिर्यथैव ॥ ९ ॥

प्रबलोऽपि निसर्गतो निदेशः प्रभुचन्द्रस्य परिष्कृतो वचोभिः ।
सचिवस्य हि कल्पते क्रियासु स्मृतिवाक्यैरिव वैदिको नियोगः ॥ १० ॥

अधिचेतसमाहितं त्वदीये करवालानिशकाङ्क्षितं विधेयम् ।
तरसा करणेऽपि तस्य हेतुं धरणीपाल यथातथं वदामि ॥ ११ ॥

युधि वीतकृपा कृपाणिकासावधिप द्वेषिकरोटिभिः कदुष्णम् ।
चषकै रुधिरं नवं पिपासुर्विषयानद्विषतः पुरा करोति ॥ १२ ॥

तरवारिलता नृप त्वदीया धिषणेव द्विषतः परैरभेद्यम् ।
हृदयं हितमन्त्रवर्मगुप्तं भृशमेषा त्वरितं भिनत्तु भूयः ॥ १३ ॥
अचिरादनरेन्द्रमन्त्रसाध्यः प्रबलोऽयं नृप पारसीकदेहान् ।
प्रविशन्नसिपन्नगस्त्वदीयः पिबतु प्राणसमीरणान्रणाग्रे ॥ १४ ॥
अधिनेतरयन्ति पारसीका युधि नेपालनृपं पराभवन्तः ।
अधुना खलु चोलकं सहायं विधुनानं तव शासनं बलेन ॥ १५ ॥
नृपचन्द्र नृशंसवृत्तिरास्ते स तथा संप्रति चोलको धरायाम् ।
प्रवदन्ति जना यथा मुनीनां प्रवरं हन्त दशाननं चरित्रैः ॥ १६ ॥
अभवद्बहुकालकूटबाधानुभवस्तोयनिधेश्चिरंतनो यः ।
अधुना स निजान्तरैकवासं सहतश्चोलकमस्य साध्वनैव ॥ १७ ॥
पथिकान्मिलतः पथिव्रजस्त्रं बत गोणीकृतभस्त्रिकासु बद्धा ।
मुसलैः स विभो मुहुः प्रहार्य क्षिपति ग्राहमुखेषु निर्निमित्तम् ॥ १८ ॥
वनदंष्ट्रिभिराहता त्वदीयैः कलमालीत्यभिधायिनां जनानाम् ।
अधिरोपयतेऽधिरोमकूपं शितसूचीरहह क्षमासितांशो ॥ १९ ॥
पथि तोयपिपासया प्रपासु प्रसितान्दुग्धदिदिक्षयेव पान्थान् ।
स बलादुपहूय तप्तसीसद्रवमेवाहह पाययत्यजस्रम् ॥ २० ॥
इयता वचसा यदेकदेशोऽप्यधुना नाभिहितस्तदस्य सर्वम् ।
चरितं हतकस्य शक्यते तन्न मया वर्णयितुं नमः शिवाय ॥ २१ ॥
भवता नरपालकेन्द्र भग्ने निहते चोलकनाम्नि नीतिमार्गात् ।
प्रभवो न भवन्ति पारसीकाः पुरि नेपालविभुं पुनर्निरोद्धुम् ॥ २२ ॥
सचिवोक्तमिति श्रवःपुटाभ्यां परिगृह्णन्रघुनाथपार्थिवेन्द्रः ।
अगदीदिति दन्तदीधितिभ्यो जनयन्नर्म दिवापि चन्द्रिकाणाम् ॥ २३ ॥
निहते युधि चोलके नृशंसे निहता एव भवन्ति पारसीकाः ।
नरनाथ निजाश्रयस्य बाधे नयसिद्धो न किमाश्रितस्य बाधः ॥ २४ ॥
अवनीन्द्र तवाश्रितस्य पादौ पुरि नेपालविभोः पुनः प्रतिष्ठाम् ।
अयमाशु विधातुमभ्युपायः परमस्मिन्प्रतिभाति किंचिदेवम् ॥ २५ ॥

अविवेकनिधिः स पाण्ड्यभूपो भुवि वेतण्ड इव भ्रमन्मदेन ।
नरपालमृगाधिपे स्वशक्त्या निरपाये त्वयि शात्रवं विधत्ते ॥ २६ ॥

प्रबलं बत शात्रवं स पाण्ड्यः प्रभुचन्द्र त्वयि शीलयत्यहेतु ।
अधुना तु सचोलकस्य तस्मिन्नपि तुण्डीरविभोः प्रवर्तनेन ॥ २७ ॥

बहुभिर्मृधमेकदा परैर्यत्प्रबलोऽपि क्षितिपालको न कुर्यात् ।
तदमी विषयेषु विप्रकीर्णा धरणीन्द्रा युगपत्त्वया न योध्याः ॥ २८ ॥

अवतंस्य वचस्तदस्य मन्त्री नयसिन्धो रघुनाथमेदिनीन्दोः ।
अवदत्स वदावदप्रवेकः परमानन्दथुबन्धुरान्तरङ्गः ॥ २९ ॥

धिषणा रघुनाथनेतुरेषा धिषणाक्षेपणनैपुणीनिरूढा ।
अतिसूर्यकरग्रहान्पदार्थानतिसूक्ष्मापि विभाति भासयन्ती ॥ ३० ॥

अयतेऽस्य वचोऽनवद्यमर्थं श्रयतेऽर्थो नृपचन्द्र नीतितत्त्वम् ।
तनुतेऽपि च नीतितत्त्वमेतत्प्रकृतेऽतिप्रवणां मतिं विधेये ॥ ॥ ३१ ॥

प्रभुरेष तदेति भावितेन प्रसवेनेव सदालिमोददात्रा ।
सरसेन फलैकसाधनेन व्यतनीन्मन्त्रिणमुल्लसद्वतंसम् ॥ ३२ ॥

अनयैव किल त्वयानुपूर्व्या वदता कश्चन वैरिणां नृपाणाम् ।
प्रणिधिश्चरितस्य पाण्ड्यभूपप्रभृतीनां प्रहितो विचारणाय ॥ ३३ ॥

नयनं प्रणिधिर्नरेश्वराणां नयमार्गे चरतां सदातिशेते ।
असमीपगतार्थबोधकत्वात्परभूपालरहःप्रकाशनाच्च ॥ ३४ ॥

अवनीविभुरान्तरेण चारैरपि पश्यन्नयनेन सावधानम् ।
द्विषतः सहजान्हि धर्मबुद्धेर्विषयस्यापि सदा जयत्ययत्नम् ॥ ३५ ॥

द्वितयाधिकमेकमक्षि शंभोर्नृपतेस्तद्द्वयमान्तरं स्पशश्च ।
मथिता प्रथमो हि काममन्यो महिपान्काममुखान्षडप्यरातीन् ॥ ३६ ॥

प्रणिधिर्दृगिवोचितानुरागः प्रभुचन्द्रस्य हितप्रवृत्तिहेतुः ।
श्रवणानतिलङ्घनस्वभावः प्रथतेऽलीकपरिष्क्रियानभिज्ञः ॥ ३७ ॥

प्रणिधिः किमिति प्रतीपभूमीपतिसंदोहचिकीर्षितं विवेक्तुम् ।
प्रहितः स चिरायतीति सोऽयं पतिरुर्व्या मनसा ततो जगाद ॥ ३८ ॥

बहुरूपपटुः प्रवेश्यमानः प्रथकोऽथ प्रतिहारपालकेन ।
समलक्ष्यत मङ्क्षु स स्पशोऽयं सविधे तस्य शतक्रतोरिवान्याः ॥ ३९ ॥
प्रणिपत्य स पत्युरुर्वरायाः प्रणिधिस्तस्य पदं भयानताङ्गः ।
वसनाञ्चलगर्भितेन पाणिद्वितयेनाभिदधे मुखं पिधाय ॥ ४० ॥
फलपर्यवसायि भाषितं मे श्रुतिकाले न विभो सुखाकरोति ।
इति संप्रति मौनमाश्रितं मामिह संभाषयते चराधिकारः ॥ ४१ ॥
वचनानि यथायथं श्रुतानि व्यवहर्तुं श्रवणे कटूभवन्ति ।
प्रयते न बिभेमि चाभिजानन्प्रभुचन्द्रस्य तवाधिकं विवेकम् ॥ ४२ ॥
अनतिश्रुतमायतिक्षमं च ब्रुवति प्रेम तवास्तु भूप मा वा ।
अनवेक्ष्य हिताहिते निजे हि स्वविभोः पश्यति सौख्यमेव भृत्यः ॥ ४३ ॥
इति वाक्यमुदीरितं चरेण प्रबलन्यायपरिष्कृतं निशम्य ।
जगदेकहितैषिणाथ सोऽयं जगदे तेन मुदा जनाधिपेन ॥ ४४ ॥
प्रभुकार्यपराङ्मुखः स्वकार्यं कलयन्स्वप्रभुकार्ययोः समानः ।
प्रभुकार्यपरो धुतस्वकार्योऽप्यवनीन्दोरिति मन्त्रिणस्त्रिधा स्युः ॥ ४५ ॥
त्रिविधान्सचिवानिति स्वरूपैर्विनयैरप्यविवेचनीयभेदान् ।
विभजन्त्यवनीविभौ यथावद्वसुधा तद्भुजवश्यतां प्रयाति ॥ ४६ ॥
प्रतिभा श्रुतमौचितो धृतिश्च प्रभुचन्द्रस्य तदा फलन्ति कामम् ।
सचिवा यदि सन्ति पञ्च षड्वा स्वविधेयेषु समुद्य जागरूकाः ॥ ४७ ॥
अखिला नरपालमात्मकार्यप्रवणा हन्त तदा प्रतारयन्ति ।
यदि न स्वसमो यथार्थवेदी निजकार्ये धुरि नीतिमानमात्यः ॥ ४८ ॥
अभिधत्स्व चरोऽप्यमात्यकल्पः प्रभुकार्यैकपरायणो यतस्त्वम् ।
प्रतिघो न भवेदनेन किं तु प्रमदो मे स्पश तेन मा स्म भैषीः ॥ ४९ ॥
प्रणिधिस्तदनुज्ञया प्रणीतप्रणिधानः प्रणिपत्य यावदर्थम् ।
अयतिष्ट यदिष्टमष्टदिक्षु प्रभवेत्तत्प्रभवे निवेदयिष्यन् ॥ ५० ॥
भुजधाम तदेव भूवलारेर्गणनीयं यदहो गणे रिपूणाम् ।
स्वपरेषु रहो विनूयमानं प्रणिधिर्गूढपदं मुहुः शृणोति ॥ ५१ ॥

महिपस्य यशस्तदुच्यते यन्महिसिन्धौ वलयाचलेन्द्रसोतौ ।
परिपूरितमन्ततः समन्तात्प्रथते दुग्धमिव स्वकीयभूम्ना ॥ ५२ ॥
भुजधाम यशोऽपि तादृशं ते भुवि नान्यस्य तदेतदच्युतेन्दो ।
अहमेव विदिक्षु दिक्षु सीमास्वपि सर्वासु चरंश्चिराय जाने ॥ ५३ ॥
विजिता बहुधा पृथक्पृथक्ते विमताः पाण्ड्यमुखास्त्वया रणेषु ।
मिलिताः शपथैर्मिथः समस्ताः पुनरप्यत्र पुराभिषेणयन्ते ॥ ५४ ॥
अनुजोऽथ चिरादनन्यमित्रं पुरि कर्णाटकभूपतिं सबन्धुम् ।
निजनाथमहो निहत्य कैश्चित्समगात्पाण्ड्यनृपेण जग्गराजः ॥ ५५ ॥
पुरि तत्र हते स्वपुत्रपौत्रैः सह कर्णाटनृपे तदावशिष्टम् ।
परिगृह्य तदात्मजं स याचप्रभुरन्यैश्च समाययियासतीह ॥ ५६ ॥
अधिरङ्गममी मिलन्ति यावद्युधि मत्ता रिपवः सपाण्ड्यभूपाः ।
पुर एव ततोऽमुना विधेयं तव कर्णाटनृपात्मजेन सख्यम् ॥ ५७ ॥
स मनोजवसो न किं विधेयात्सुमनोराजनिभः सुतो विधेयम् ।
अहिताः सकला युयुत्सया ते प्रहितास्तत्र मिलन्तु भूप मा वा ॥ ५८ ॥
लघुना वचसा युतः कथं वा रघुनाथक्षितिपस्य तं प्रतापम् ।
कथयाम्यहितैर्यदीययाहं कथया विस्मितवान्प्रयुक्तयेव ॥ ५९ ॥
नृपधूर्वहतां निजे तनूजे वसुधायास्तटिनीवरावृतायाः ।
वितनुष्व रणेष्वसौ विशङ्को विमतानाशु विनाशयत्ययत्नम् ॥ ६० ॥
अनपायविभुत्वहेतुमेतत्स निपाय स्वशवाक्यमच्युतेन्द्रः ।
प्रति तं वचनं प्रमोदमानः प्रथितं किंचन वर्णयांचकार ॥ ६१ ॥
विजिता बहवो विशामधीशा बहुधाभोजि वसुंधराप्यशेषा ।
विदुषामपि संभृतं व्यतारि द्रविणं किं परमस्ति मे विधेयम् ॥ ६२ ॥
परमेतदिहावशिष्यते मे परमेऽस्मिन्रघुनाथनाम्नि पुत्रे ।
अवनीभरमाकलय्य शत्रूनवनीतानमुना विज्ञापयिष्ये ॥ ६३ ॥
तदमुं धरणीतलेन्द्रतायामभिषिञ्चे त्वमपि द्रुतं विकीर्णैः ।
सविधं मम कैश्चन क्षितीन्द्रैः सह कर्णाटनृपात्मजं नयस्व ॥ ६४ ॥

उदितामिति सोऽयमुर्वरेन्द्रोर्वदनात्कल्पकमञ्जरीं वतंस्य ।
निरतो महति स्पशो विधेये निरगाद्भूमृदगारतोऽतिवेगात् ॥ ६५ ॥

निजपार्श्वभुवं प्रसाधयन्तं नृपचन्द्रो रघुनाथपार्थिवं तम् ।
अवलोक्य स मन्त्रिणाथ वाणीमवतंस्यामिति वर्णयांबभूव ॥ ६६ ॥

सरिदीशवृता वसुंधरेयं चतुरङ्गेण पुरी युता बलेन ।
अखिला प्रकृतिर्भवत्प्रधानाप्यमुनेदं प्रथमं भवेत्सनाथा ॥ ६७ ॥

तनयो विनयोज्ज्वलो विवेकी धरणीन्द्रोर्यदि भूरनेन धन्या ।
अपरस्य स तादृशोऽस्तु मा वा यदमुष्यापि भृतिः परैर्विधेया ॥ ६८ ॥

प्रभुरात्मभवस्य नीतिपद्याप्रवणस्य प्रकृतिप्रमोदहेतोः ।
न किमा नरपालकत्वशक्तेर्नगरीकोशबलादिरक्षितेव ॥ ६९ ॥

पटुधाम्नि सदाश्रवे कुमारे प्रतिपक्षा नृपतेर्यथा त्रसन्ति ।
अखिला स्वमतादृशे तु तस्मिन्नवजानन्ति तथा बत स्वपक्षाः ॥ ७० ॥

विनयादिगुणोज्ज्वलत्वमुर्वीविभुसूनुत्वमपि द्वयं न यस्य ।
परिपालयिता स चेत्प्रजानां क्व धनं क्वात्मभवाः क्व वा स्वदाराः ॥ ७१ ॥

अवनीं पितुरागतामरक्षन्परमस्याः प्रभुरन्यपालितां च ।
अवनीन्दुरिमामपि प्रशासन्निविधास्तेऽधममध्यमोत्तमाः स्युः ॥ ७२ ॥

अवनीविभुमन्त्रिणौ स्वतन्त्रावपि संभूय विधेयमेकमेव ।
कुरुतो नयने यथैकमर्थं कुशले द्वे युगपन्निशामयेते ॥ ७३ ॥

महिपस्य महाहवेषु यष्टुः सचिवोऽध्वर्युरितः सहार्त्विजीनैः ।
अधिकारिभिराहुतस्य मन्युज्वलने भाति सुताश्रयाय राज्ञः ॥ ७४ ॥

सचिवो धिषणेव सांख्यशास्त्रप्रथिता कर्मसु कर्तृभावनेति ।
फलभागिदमात्मवत्पृथिव्याः परिणेता कश्चिदप्यसक्त एव ॥ ७५ ॥

कुशलो रघुनाथभूमिपालः कुलकूटस्थपुरोहित त्वदायम् ।
अधुनाहमिवात्तराजनीतिः प्रभवेद्भूपरिपालने मखीन्द्रो ॥ ७६ ॥

निखिलाप्यमुना नृपालनीतिः स्वत एवाधिकृता विभो तथापि ।
अहमत्र नियोगमद्य कुर्वे भवतोऽशून्यमिति स्म भाषते सः ॥ ७७ ॥

नृपतेस्तनुजेन नीतिशास्त्राध्ययनोत्साहवतायमर्थ्यमानः ।
अथ तामनुमध्यजीगपद्यामधिगत्यैव कलामयन्ति राज्यम् ॥ ७८ ॥

प्रभुतानवयौवनाभिरूप्यप्रबलत्वप्रमुखैर्युतो गुणौघैः ।
द्विषतो यदि शास्ति काममुख्यान्विभुरेतेन तदा मही सनाथा ॥ ७९ ॥

अजितं पुरमिन्द्रियप्रचारैररिभिः काममुखैः सदावरुद्धम् ।
पुरमप्यपरं भुवोऽधिनेतुः स्वत एवावति शात्रवावरोधात् ॥ ८० ॥

सहजारिसुतावरोधभृत्यस्वसमीपप्रभुशत्रुभूपतिभ्यः ।
अजितोऽपि बलेन शङ्कमानो भुवि याति क्षितिपः स्थिरां प्रतिष्ठाम् ॥ ८१ ॥

प्रभुरेव यतः स्वयं प्रजानामिह चामुत्र च साधको हितेषु ।
परिपालनमात्मनोऽपि भुक्तिप्रमुखैस्तद्व्यसनैः प्रजार्थमेव ॥ ८२ ॥

प्रभुरात्मनि वेदताप्रतीतिः प्रकृतीनां सततं यथा स्वतः स्यात् ।
प्रतिपालयताममूस्तथैव प्रभुरित्येव हि न प्रजा रमन्ते ॥ ८३ ॥

अखिलैरपि भूभृदात्मभिन्नैरनिशं स्वस्वसमीहितैकतानैः ।
प्रतिकार्यमयं प्रतार्यमाणो भजति स्वाभिमतं फलं कथं वा ॥ ८४ ॥

स्वकुलक्रमवेदिभिर्विशुद्धैः प्रभुकार्यैकपरैः सदाप्यमात्यैः ।
यदि मन्त्रयते यथावदुर्वीपतिरस्याशु तदा फलं करस्थम् ॥ ८५ ॥

अतिमर्दसहादवेत्य यत्नाद्विषयादस्फुटवृत्तयोऽपि चोराः ।
वसुधापतिना व्यपोहनीयाः स्थितमक्ष्णो जठरात्तृणं यथैव ॥ ८६ ॥

मन्त्रो महीन्द्रस्य मनीषितार्थप्राप्तेः पुरस्तात्परगोचरश्चेत् ।
अमित्रमित्रं तनुभूरिवात्मनाशैकहेतुर्न किमञ्जसा स्यात् ॥ ८७ ॥

अवैद्यकापेक्षि रसायनं मतेरदेहसादि स्थविरत्वमात्मनः ।
अनस्तिभारा श्रवसोरलंक्रिया गुरूपदेशो न गुणाय किं नृणाम् ॥ ८८ ॥

रमा तावद्वसेद्गेहे राज्ञो यावन्न जायते ।
इयती संपदेवालमित्यश्लील्तरा मतिः ॥ ८९ ॥

वसु कोशभृतं वसुंधरापतिरुग्रैः परिपालयेद्भटैः ।
सरितां परिणीर्यथा मणीन्सलिलस्थान्प्रकरेण यादसाम् ॥ ९० ॥

वसु दत्तमल्पमपि वाञ्छितं सतां सहसाभिवर्धयति संपदं विभोः ।
प्रतिपादितं परिमितं पयोमुचां सलिलं यथा मणिगणान्सरित्पतेः ॥ ९१ ॥

मधूनि पुष्पाणि मधुव्रतो यथा वसूनि गृह्णन्वसुधाधिपो जनान् ।
हठात्परैर्दुर्ग्रहमा प्रदानतः फणामणीं पालयतां फणी यथा ॥ ९२ ॥

दुर्गे गुप्ते दुर्जयोऽपि स्वशक्त्या कुर्याद्वासं कोविदो भूमिपालः ।
श्वेतद्वीपे सिन्धुखेये न किं वा लक्ष्मीजानी राजधानीमतानीत् ॥ ९३ ॥

प्रभोर्न किं बलवति दुर्बलेऽपि वा प्रवर्तते द्विषति समं पराक्रमः ।
मृगाधिपो मदकरिणो मृगस्य वा विनिग्रहे भवति हि तुल्यविक्रमः ॥

अखिलानपि सद्गुणान्विभोरभिबोभोति हि नास्तिकं मनः ।
असितं व्रणमान्तरं यथा महतीं हीरमणेरनर्घताम् ॥ ९५ ॥

उपेक्ष्यतां प्रभुरुरुविक्रमोत्सुकः कदर्यमप्यसुहृदमाः कथं नयेत् ।
तमाः पराभवतितमां रिपुः स कोऽप्यहर्पतेरपि नृपते महो न किम् ॥ ९६ ॥

ससाध्यसाक्रमविधिसाग्रहा रिपुग्रहाः कथं क्षितिपतिभिः सुनिग्रहाः ।
अभूतिकैरनिशममन्त्रचिन्तनातुरायणैरवनितुषारदीधिते ॥ ९७ ॥

समीपतो रिपुरपरः सखा ततः सखा रिपोस्तदनु सुहृद्रिपुः पुरः ।
द्विषत्सखस्य च नृपतिः सखेत्यमी विभोर्जयोन्मुखमनसः पुरःसराः ॥ ९८ ॥

पार्ष्णिग्राहाक्रन्दयोः शत्रुमित्रं पश्चादाद्यो मित्रमन्यो जिगीषोः ।
आसारौ द्वावेनयोश्चारिमित्रे विख्याताः स्युर्नीतिविद्भिर्महीन्द्राः ॥ ९९ ॥

विजिगीषोररेश्चान्यो विदिग्देशे स मध्यमः ।
असंयुजोः संयुजोश्च निग्रहेऽनुग्रहे प्रभुः ॥ १०० ॥

विजिगीषुशत्रुमध्यमविषयेभ्योऽन्यत्र यः स्थितस्तेषाम् ।
शक्तः स युजामयुजां संरक्षणशिक्षयोरुदासीनः ॥ १०१ ॥

इत्यात्मजं निजमसाविममच्युतेन्दुरत्यादरेण धृतनीतिमथादधानम् ।
आविःप्रमोदमुचितामवलोक्य वाणीं गोविन्दयज्वतिलकं गुणवानवादीत् ॥

सौम्ये भाविनि वासरे शुभतरे शौण्डीर्यमुख्यैर्गुणैः
प्रख्यातं रघुनाथनामकममुं प्रौढापदानं सुतम् ।
क्षिप्रं त्वं चतुरर्णवीपरिवृतक्षोणीतलप्राभवे
कुर्याः कौतुकतोऽभिषिक्तमखिलैर्गोविन्दयज्वाग्रणीः ॥ १०३ ॥

कुर्वंस्तद्वचनं वतंसमुचितं गोविन्दयज्वा ततः
पौराणामभिषेकमङ्गलकृते प्रावीवृतत्संभ्रमम् ।
साऽपि श्रीरघुनाथभूमिरमणः स्वावासगेहं मुदा
प्राग्भारेण समं समाविशदिति प्रह्वैः परीतो नृपैः ॥ १०४ ॥

अक्षुद्रमधुरताद्रवदिक्षुद्रवजनककवन सन्नवन ।
उद्धतवृत्तिरिपुस्थितियुद्धतलभ्राजमानभुजतेजः ॥ १०५ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ १०६ ॥

श्रीगोविन्दमखीन्दुवंशमणिना श्रीयज्ञनारायणा-
भिख्येनाध्वरिणा कृते मधुसुधारोधाय मेधाविना ।
सर्गोऽयं दशमो द्विषन्मदशमोऽप्यासीत्समग्रैर्गुणै-
रत्नाकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ १०७ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
दशमः सर्गः ।

एकादशः सर्गः ।

अथ मागधाः कतिचिदस्य भूपतेः स्वपनोपयोगपरिशोभितं गृहम् ।
अभजन्त मन्दमपनिद्रकञ्चुकिप्रतिहारदेशमुषसि प्रसाधितम् ॥ १ ॥
अनिले भयादिव कुतोऽप्यनागते निभृतप्रदीपनिकुरुम्बमेककम् ।
पुरतः स्थितं सहपुरोहितद्वयैर्मगधैरलङ्घि मणिधाम भूपतेः ॥ २ ॥
अबलाजनैरवितमान्तरालयप्रतिहारमत्र दृढबन्धनाररम् ।
प्रतिपद्य वर्षवरपङ्क्तिभिः क्षणं प्रघणे समौनमवसन्भयादमी ॥ ३ ॥
उषसि प्रसन्नमतिरुर्वरापतिः शयितः स्वयं स शयनेऽतिशोभने ।
शरदीव वारिधिशयस्तदा जगत्परिपालनैकरसिकः प्रबुद्धवान् ॥ ४ ॥
चरणोपसंग्रहणचातुरीजुषां सुदृशां स्थिते सपदि कङ्कणारवे ।
परिचारिकासु कतिचित्प्रबुध्य तं शयितास्त्वसेविषत सादरा दरात् ॥ ५ ॥
अखिलास्ततोऽनु हरिणेक्षणाः क्षणादपरा धुतस्वपनमस्य भूपतेः ।
व्यजनप्रकीर्णवहनादिकं क्रमादुपचारमात्मचरितोचितं व्यधुः ॥ ६ ॥
नवहेमतन्तुचयनाहशोभिनोः परितोऽपरा यवनिकाः प्रलम्बिनीः ।
समकोचयन्मणिगृहप्रभाभरस्थगनासहेव सरसीरुहेक्षणा ॥ ७ ॥
घनसारतैलकलिताभिवर्धनाः कतमा दधुर्धुरि तथा प्रदीपिकाः ।
हरितां समस्तमवकाशमाशुगो नयते यथा नवनवं स्म सौरभम् ॥ ८ ॥
गमकादिभेदकमनीयमुल्लसद्गति तानसंततिकरम्बितार्जवम् ।
समयोक्तरागविधया शनैः परा जगुरस्य मानवजगत्पतेर्गुणान् ॥ ९ ॥
स्वमुखांशुसाधिमसमानवैभवं मणिदर्पणं मृगदृशान्यया पुरः ।
विधृतं रुषेव विभुरैक्षत क्षितेस्तलिमं विसृज्य तनुपूर्वभागतः ॥ १० ॥
मगधा विबुध्य महिपप्रबोधनं समयज्ञयौवतसमग्रगानतः ।
द्रुतमस्य ते स्तुतिकरम्बितैर्गिरां ग्रथनैर्जगुर्गमकभेदमानितम् ॥ ११ ॥
अयि सुप्रभातमिदमस्तु ते तथा रतिनाथरूप रघुनाथभूपते ।
प्रकृतं यथा प्रकृतिकाङ्क्षितं भवेदखिलावनीभृतिकृतेऽभिषेचनम् ॥ १२ ॥

अभिषेकमङ्गलकृतेऽधिमण्डपं प्रभया निबद्धपटमौक्तिकस्पृशा ।
विधुता ह्रियेव विजहाति भूप सा तरसा महांसि दिवि तारकावलिः ॥
स्नपयःसमाहृतिविदस्सरिद्वरप्रहितो मुदेव पतिरेष रोचिषाम् ।
अभिषेकमङ्गलमवेक्षितुं रयादुदयाद्रिशृङ्गमुदितोऽधिरोहति ॥ १४ ॥
विजहन्महस्कमतिविघ्नलाञ्छनं कुहचित्स्यजत्कुवलयप्रमोदनम् ।
द्रवति क्षितौ दिवि च राजमण्डलं त्वयि भास्करेऽप्युदयभाजि संप्रति ॥
स्वमिवानुरूपपतिका वसुंधरा भवतीयमद्य भवतोऽभिषेचने ।
सुचिरादितीव शुभलाभतो विभो शनकैर्दिशा हसति शातमन्यवी ॥ १६ ॥
मलिनाशयाः प्रतिदिशं मलिम्लुचैरभिसारिका गतिमपावृतां निजाम् ।
तरसा त्यजन्त्यतिभियेत्यदूषितस्तमसा भवत्यवनिनाथ सत्पथः ॥ १७ ॥
भवतो रवेरपि च पादमाहितं धरणीभृतस्त्वरितमेव मौलिभिः ।
भुवि ये वहन्ति भृशमुग्रशार्वरप्रभवाः पदेषु सुलभं प्रशाम्यति [?]॥ १८ ॥
अधुना विभो परिचिताखिलागमा विचरन्ति भोः सरभसं द्विजातयः ।
भवतो वसुग्रहणतत्पराशया हरिदन्तराक्रमणलोलुपाश्च ते ॥ १९ ॥
कमलाभिवर्धनकराः करा रवौ त्वयि चाधुनाभ्युदयवर्तिनि क्षणात् ।
सकलङ्कराजकरसादितं मुहुः सुखयन्ति चक्रमखिलं स्वभावतः ॥ २० ॥
इति ते विनुत्य धरणीश्वरं चिरं वचनैरमुं तदनु वन्दिनो बहिः ।
अगमन्कवाटयुगमप्यथादधुः कनकोज्ज्वलं विघटितं मृगीदृशः ॥ २१ ॥
पुरतो विधाय स पुरोहितौ हितौ दधिदूर्वमाशु धरणीभृदागतौ ।
शुभवादिनौ सुललितैर्विलोकितैः कृपयापि तावनुगृहीतवानयम् ॥ २२ ॥
अबलाकराब्जमवलम्ब्य मेदिनीवलभित्प्रकम्पिवसनाञ्चलाञ्चितः ।
उपभुक्तचन्दनभृतोत्तरच्छदादुदतिष्ठदेष तलिमादुदारधीः ॥ २३ ॥
कपिलां समीपमथ काचिदङ्गसानयति स्म गां नरपतेस्तलोदरी ।
पुरतो वलन्निजपुरोहितद्वयः प्रकटं व्यधादयमपि प्रदक्षिणम् ॥ २४ ॥
अवतार्य भूषणगणानहर्मुखस्नपनोचिताकृति मुदा शनैरयम् ।
स महीपतिः शयनसद्मनि स्थितां मणिवेदिमत्र अहितामुपाविशत् ॥ २५ ॥

व्यजनेन काचिदबला वलत्कुचद्वयलोलहारवलयोत्तरीयकम् ।
घनरावदूककरकङ्कणं शनैरमुमोशितारमवनेरवोजयत् ॥ २६ ॥
सुमजालकेन सुरभीकृतं पुरा सृजती कचैरपि समग्रसौरभम् ।
उपगृह्य तैलमुचितं स्म तं परा सुदृगभ्यनक्ति वसुधासुधाकरम् ॥ २७ ॥
मणिपीठवर्तिनि महीपतौ पुरो निदधुर्घटांस्तुहिननीरपूरितान् ।
कनकाहितान्कतिचन स्तनद्युतिप्रतिरोधिताप्रतिघगौरवादिव ॥ २८ ॥
अपरा परागमवनीशकैशिके नवचन्दनद्रवकृतं नतोदरी ।
सरलीकृते नखमुखैः सकौशलं व्यतनीत्कपोलवलमानकुण्डलम् ॥ २९ ॥
मृगनाभिगन्धरसमिश्रितैर्हिमैर्नरचन्द्रमा मृगदृशा नखंपचैः ।
कलशेन रत्नखचितेन सोऽन्यया स्नपितोऽजनि स्वविभुतोचितं शनैः ॥
स्नपितो विमृष्टसलिलद्रवोंशुकै रमणीय एष रमणो भुवः स्वतः ।
अखिलैर्विनापि नवरत्नभूषणैररुचत्ततोऽधिकमहो महोभरैः ॥ ३१ ॥
शशिनं नभोगमतिशैत्यदुःसहं सहसा विहाय भुवि चन्द्रिकामसौ ।   ॥
स्वमिवागतां नृपतिचन्द्रमा नवामवसिष्ट धौतरुचिमंशुकद्वयीम् ॥ ३२ ॥
लघुधूपतो ललनयाधिवासिताः स्वत एव सौरभवहा विभोः कचाः ।
प्रभुवैभवप्रकटनाय केवलं परथा यतो भवति सिद्धसाधनम् ॥ ३३ ॥
उपविश्य पीठमुचितं वसुंधरारमणः स नैकविधरत्नवर्मितम् ।
कुटिलभ्रुवा मृगमदेन मेदुरान्कुरलानबन्धयत कोमलानयम् ॥ ३४ ॥
अधिरोपितेऽधिकुचमन्यया शयद्वितयेन रत्नमुकुरे विभुस्तदा ।
प्रतिबिम्बितो धुरि पराभिरीक्षितो हृदयं तदीयमिव संगतः स्वयम् ॥ ३५ ॥
मृगनाभिचित्रकमधान्महीपतिः कुरलैर्मधुव्रतकुलेन चोदितम् ।
स्वजनेषु कंचिदिव सख्यसिद्धये धुरि नासिकाकनकसूनसंनिधौ ॥ ३६ ॥
भसितं सितं धरणिपालमण्डलीविभुनामुनाध्यधि विशेषकं धृतम् ।
स्वत एव रम्यमपि वक्त्रमंशुमत्सृजतः स्म कीर्त्तिरिव तस्य राजते ॥ ३७ ॥
कमिता भुवः सुमनसां कदम्बकैश्चिरमादरेण शिरसोपलालितः ।
स्वयमप्यलालयत तान्ययं तथा कृतिषु स्फुटं हि घटते कृतज्ञता ॥ ३८ ॥

मकुटादिभिर्मणिविभूषणैरसाववनीवलारिरखिलैरलंकृतः ।
भगवन्तमम्बुरुहिणीपतिं शनैरुपहृत्य भक्तिमधिकामुपास्थित ॥ ३९ ॥
प्रतिभूषणं मणिषु पद्मिनीविभुं प्रतिबिम्बितं नरपतिर्वहन्नयम् ।
त्विषि कोटिसूर्यनिचयस्तदा भयादवलोकितश्चिरमहो वधूजनैः ॥ ४० ॥
स्वमहोभरादिव सरोजिनीपतिं दिवि भीतिसंकुचिततेजसं पुरः ।
अनिमेषमेव महिपोऽवलोकयन्नयमस्तवीदथ गिरार्जवस्पृशा ॥ ४१ ॥
प्रणवाधिवासितमिदं प्रभो त्विषां तव बिम्बमावसति यत्तदादिमम् ।
उदिति त्रयीविदुपलालितं महः कमलेक्षणं जयति काञ्चनाकृति ॥४२॥
अभिवृष्य भूमिममितौषधीं करैरभिवर्ध्य चेन्दुमधिकामृतं सृजन् ।
अनिशं हविर्भिरमृतैस्तथा भवान्सुरलोकमर्क नयते सुभिक्षताम् ॥ ४३ ॥
सकृदाहिताश्वनहनं सदा रथी तनुषे सुरक्षितिधरप्रदक्षिणम् ।
फलमस्य रात्रिदिनभागवेदनं मिहिरास्य च श्रुतिमितक्रियार्जनम् ॥४४॥
अखिलां त्रयीमुदहरद्विचिन्त्य यं महिदेवभावजनकं मनुं विधिः ।
अमुना त्रिसंध्यमपि किं त्विषां विभो भवता विना हतिपरोऽभिवन्द्यताम् ॥
जगतः स्वयं भजसि यच्चराचरद्वितयीमयस्य दिननेतरात्मताम् ।
परमं त्वमेव स महः परे सुरा भवतो विभूतिपरमाणवो न किम् ॥ ४६ ॥
अनुमासमिन्दुमतिभास्वरं करैरपि पावकं निशि निशि प्रकल्पयन् ।
महसां विभो मम महोभिरुज्ज्वलैरपि भूतलं निखिलमावृतं क्रियाः ॥४७॥
इति कैश्चिदेनमिनमुक्तिनामकैः ससुमैश्चिरेण समपूजयत्प्रभुः ।
फलसाधनैकपटुभिर्महागमप्रथितैः सदालिपरिशीलनोचितैः ॥ ४८ ॥
शशिमौलिमाधवसदार्चनाविधिप्रसितद्विजप्रकरवेदभासुरम् ।
पुरतः स्थितं स सुरपूजनागृहं रघुनाथभूमिरमणः समासदत् ॥ ४९ ॥
मृगनाभिचन्द्रघुसृणादिमिश्रितैर्नवचन्दनैरजनि नैकजातिभिः ।
प्रसवैश्च यत्प्रतिदिनं सुरार्चनास्वविविक्तभेदगुणसौरभावृतम् ॥ ५० ॥
द्विजवेदघोषणवितीर्णया न किं प्रबभौ यदप्रतिहतं प्रतिश्रुता ।
बहुधावकर्णनबलोपशीलितं तमुदीरयत्किमु तदानतिक्रमम् ॥ ५१ ॥

सततस्थितत्रिपुरशत्रुशेखरद्युतिभिर्विधूततिमिरे यदन्तरे ।
वयमादृता इति ववल्गुरुच्चकैस्तपनीययष्टिततिषु प्रदीपिकाः ॥ ५२ ॥

व्यजवीजनानिलचलं वरागरुप्रभवं व्यतत बहु धूममण्डलम् ।
परितोऽपि यत्र पटुभिर्भृशं मणिद्युतिभिर्महाभयधुरं भ्रमत्तमः ॥ ५३ ॥

त्रिविधोपचारकृतिविश्रुतैर्द्विजैर्हरिशंकरौ विधिवदर्चितौ पुरा ।
अवनीं स्पृशन्नवयवैर्यथोचितं रघुनाथभूमिरमणोऽभ्यवन्दत ॥ ५४ ॥

अयमुत्थितो नृपतिरादरात्पुरो रघुवीरतामधिगतं रमाविभुम् ।
वचनैर्दशावतरवैभवाञ्चितैश्चिरमस्तवीदथ शिरोधृताञ्जलिः ॥ ५५ ॥

अनुवर्णमब्धिकुहरेऽमरद्विषा शिथिलीकृताः सुचिरमादिमा गिरः ।
त्वरितं विचेतुमनसा त्वया धृता जलनिर्निमेषझषभूमिका विभो ॥ ५६ ॥

असुरद्रुतैः पुरहरस्य सैन्धवैरधिसिन्धुदेशमुपबाडबं स्थितम् ।
इति तान्विदन्ननिमिषेन्द्र तत्पदैर्विचरन्पथाङ्कनभृता त्वमाहरः ॥ ५७ ॥

अनिमेषतां चिरमवाप्य वारिधेर्जठरे कुहापि पतिता जरद्गवी ।
उदहारि तूर्णमुपरि त्वया ततो भवतु स्थिरा वृषपरम्परेति किम् ॥ ५८ ॥

निभृतं विभो त्वयि निरन्तरं न किं कमठाकृतौ जयति कल्पितासिका ।
युतचक्रवालधरयोगपट्टिका वसुधा समाधिवशगेव योगिनी ॥ ५९ ॥

अवनेस्त्वयाधिकरणेन भूयते तव चाणुना भजनधन्यचेतसा ।
इति चिन्तयामि कमठेश्वरान्यथा क्रमसे न संकुचितगात्रमात्मनि ॥ ६० ॥

अधिष्ठपीठमनिशं तथा कथं क्षितिरुह्यते न कमठ क्षिता त्वया ।
अधिकं सपद्यधरिता यथानया कमलालया हृदयकल्पितस्थितिः ॥ ६१ ॥

पतिता बलादनुपयोधि दंष्ट्रया किटिरूपिणो मम मही कृतव्यथा ।
बहिरुद्धृताविति सदा वहस्यमूमधिपृष्ठमादिकमठ त्वमादरात् ॥ ६२ ॥

अनतिस्फुटां स्ववसनावगुण्ठनादवनिं कुतोऽपि कुपितार्हभूमिकाम् ।
उपरि श्रियोऽपि हृदयोचितस्थितेरधिदंष्ट्रमादिमकिटे त्वमातनोः ॥ ६३ ॥

जठरं प्रविश्य जलधेर्हतामरद्विषता जवेन किटिवेषपोषिणा ।
तलवर्तिपङ्कलवधारमादरादधिदंष्ट्रमीश भवतावनी धृता ॥ ६४ ॥

महिदार एव महिदारतां पुनः प्रकटीकरोतु वपुषा भवान्पुरः ।
अभजत्कथं सुरहरिर्निसर्गतो नृहरित्वमीश भुवि नोतिगर्हितम् ॥ ६५ ॥
अवहन्त शात्रवभुजान्तरारं न किमायतं दलयितुं नखानि ते ।
कुटिलानि वज्रमयकुञ्चिकात्मतां नयतो जवेन नरसिंहतां वपुः ॥ ६६ ॥
दलितं पुरा हृदयमट्टहासतो दनुजेशितुर्दलयितुं वयं पुनः ।
प्रसिता दशापि परमित्यवाङ्मुखा नखरा ह्रियेव नरसिंह तेऽभवन् ॥ ६७ ॥
जठरं स्वभक्तजनकं विदारितं कथमात्मभिः सपदि कर्कशै रिपोः ।
इति चिन्तया नरहरे ह्रियापि ते नतमौलयः किमभवन्नखाङ्कुराः ॥ ६८ ॥
कठिनं समग्ररणकण्डु वासवं द्विषतो हृदादि हरिणा विना घृणाम् ।
नखराङ्कुरैर्विनतकोटिभिर्दृढैरुदलेखि किं विदलनोपधेस्त्वया ॥ ६९ ॥
त्रिपदीमिताप्यधिप दीयते त्वया जगती यदीयमधुना जगत्त्रयी ।
इह संगतोऽस्मि विबुधेन्द्रचोदनादिति दैत्यवञ्चक वचस्तवैधत ॥ ७० ॥
भवते पदक्रमपरीक्षणानि ये बहुवेदिनः परमहर्षमञ्जसा ।
कलयेयुरिष्टमुपकल्पयेत्यलं बलिवञ्चने तव बभूव भाषितम् ॥ ७१ ॥
बलिवञ्चके कपटवामनाकृतौ भवति त्वयीति जगति प्रथाभवत् ।
बत वामनेन सहवासवैशसात्प्रतिरोधिनापि पथि धावनं वरम् ॥ ७२ ॥
अपराजहंसगतिरात्मना बलादजनि क्षमेत्यनुशयेन तां पुनः ।
भृगुवीरदारितहिरण्यनाभजः सहसानयः किमु सराजहंसताम् ॥ ७३ ॥
अनुशिष्य भूतलमशेषमेककः स्वभुजप्रतापवशवर्ति कः परः ।
बत तन्सुतेन भवता भृगोर्विना महितामदान्निजमखस्य दक्षिणाम् ॥ ७४ ॥
स्वभुजोदिताप्यजनि संततिर्हता भवतेति विस्मयपदं न तद्यतः ।
अवधि प्रसूरपि तथापि पावनी स्थितिरित्यदः श्रयति चित्रतां पुनः ॥ ७५ ॥
विकृतात्मना कपटतो विजित्य भूरमराहितप्रभुमयाच्यतेति किम् ।
असकृद्विमाथितनृपान्वयो महीमखिलामदाद्भृगुसुतस्ततो भवान् ॥ ७६ ॥
असकृन्निहत्य भुवि राजमण्डलीमखिलां त्वया भृगुसुतेन गौरवम् ।
परिचिन्त्य खण्डपरशुः स केवलं रचितोऽजनिष्ट बत राजशेखरः ॥ ७७ ॥

दलिते त्वया गिरिशधन्वनि क्षितिं धर्मनिभिश्चलां द्रुतममंसत प्रजाः ।
बत तद्गुणत्वभयकम्प्रगूढपाद्भिमुमस्तकस्थितिवितीर्णदुर्दशाम् ॥ ७८ ॥
स्वनृपान्वयद्विषति शस्त्रपाटवं कृतवानितीव गिरिशस्य कार्मुकम् ।
दलयन्पराजितममुं ततो भवान्कुलघातिनं रघुवर क्रुधा व्यधात् ॥ ७९ ॥
विपिनानि मातृवचसा विभो भजन्निजमातृवाक्यनियतो यतो भवान् ।
अधिमार्गवं किमकरोत्स्वमातरं हतवन्तमात्रिदशदेशवर्तिनम् ॥ ८० ॥
निहता प्रसूर्गुरुनियोगतः पुरैत्ययशो गतं गुरुजनापकारिणा ।
वचसा विमातुरपि वैभवं भुवो भवतो विहाय बत गच्छतो वनम् ॥ ८१ ॥
शरणागतेऽप्यभिरतिस्तवात्मनोऽप्यधिकेत्यसूचि भवतावनीभुवः ।
अभिरक्ष्य वायसमनिष्टमंशुमत्तनयाहितं च विदलय्य वालिनम् ॥ ८२ ॥
स्फटिकान्तरन्निभिव भास्वतो महः प्रतिबिम्बितं तव विभो पराक्रमम् ।
हनुमत्यजीजनदहो यदन्वयव्यतिरेकितैव वहति प्रमाणताम् ॥ ८३ ॥
अमहीचरत्वनियतेऽमरप्रभावविकीर्णितां दशमुखस्य तन्वतः ।
दलनात्पुरैव दयया विभो व्यधास्त्वमहो कथं नु खरदूषणक्षिपाम् ॥ ८४ ॥
अखिलं जगद्रुतमजीवनं भवेदिति लोकबन्धुजननेश्वर त्वया ।
अतिवेलकोपविषयोऽपि नार्णवः स्वशरैरशोषि मुखसंभृताग्निभिः ॥ ८५ ॥
रघुवंशरत्न लवणोदमाग्रहेऽप्यभिलक्ष्य शोषकशराग्निवैशसात् ।
लवणप्रचाररहितं तलं क्षितेरनुजात्मना कथमहो भवान्व्यधात् ॥ ८६ ॥
दशकण्ठमाम्मजनितामरेन्द्र दुर्दशकं वरेण कुरुते स्म यस्त्वया ।
विनिहत्य तस्य नु विधेस्तमस्त्वतो रघुनन्दनेन रचिता विडम्बना ॥ ८७ ॥
अखिलान्दिशामधिपतीन्विजित्य यो दशकंधरो व्यतपत त्वमेषु तम् ।
समवर्तिनः समुतमाश्रवं बलादकरोस्तवाद्भुतको हि साधिमा ॥ ८८ ॥
निजसेवकौ कपिनिशाचरेश्वरौ प्रभुतां नयन्प्रथमतः स्वयं ततः ।
प्रभुरप्यभूः स स भवान्दयानिधे रघुवीर मे दिशतु राज्यमूर्जितम् ॥ ८९ ॥
जनने यदीरमदिरावतोचिते जनिरप्यभूत्तव तथोपकारिणी ।
अवनीभरापनयनं यथाकृथाः परिवर्जितस्वपरपक्षचिन्तनम् ॥ ९० ॥

मथितैककार्जुनमदं सुतं भृगोरतिशय्य केलिगलितार्जुनद्वयः ।
समरे त्वमर्जुनसपक्षतां पुनः कथमातनोः कथय नन्दनन्दन ॥ ९१ ॥

अपसारथित्वमवलोक्य यत्नतः समरेऽवजीजपत शक्रसूनुना ।
यदरीन्मुहुर्यदुपते पुरा भवानिह हेतुरिन्द्रसहजत्वमेव ते ॥ ९२ ॥

निजभक्तपार्थरथसारथिर्भवान्निखिलान्रिपून्यदमुना व्यजापयत् ।
अधुना मयापि तदये विभो मनोरथसारथिः सपदि जापयत्वमून् ॥ ९३ ॥

अपकृष्य यौवनमपालयद्व्रजे प्रमदासु काममतिबालकोऽपि यः ।
भवतो यदुप्रवर तस्य किं न तद्वद कामपालसहवासिताकृतम् । ९४ ॥

व्रजयौवतस्य वसनानि निर्घृणं विजने हृतान्यनवयन्विभो त्वया ।
वसितांशुकां कुरुवरप्रियां व्यधाः सदसीत्यबोधि सरलं जनः कथम् ॥ ९५ ॥

भवतोऽपि कृष्ण सबलं प्रयत्नतो नरकच्छिदो युधि न किं वदाधिकाः।
प्रसितास्त्वदङ्घ्रिभजनैरयत्नतो धुतनैकभेदनरकाः स्वतो यतः ॥ ९६ ॥

सुममेकमेव सुदृशा पुरार्थितं भवता व्यतारि बत दैवतस्तरुः ।
अभिवाञ्छितादधिकमद्य मे ततस्त्वमुपाहर त्वरितमीश वैभवम् ॥ ९७ ॥

अवनेश्चिरादपनिनीषुणा भरं निखिला हता निरवशेषमात्मना ।
इति चिन्तयेव सुगतत्वमेयुषा भवतातिकारुणिकता प्रकाशिता ॥ ९८

षडभिज्ञ भोः सकलशून्यवादिनां गुरुरेव साधु कुरुषे स्म दूषणम् ।
बत सर्वतन्त्रपरतत्त्वरूपया सकलात्मकस्य तव सत्तयानया ॥ ९९ ॥

रुषितेन निश्वसितरोधिनोऽखिलश्रुतिदूषणेन सुलभेतरौजसः ।
यवनान्निहन्तुमनसा यतिष्यते कलिसंक्षये जगति कल्किना त्वया ॥ १०० ॥

सुगतात्मना श्रुतिरदूष्यत त्वयेत्ययशो यदास तदपाकरिष्यसि ।
सकलत्रयीविधिसमापकान्खलान्युगपन्निहत्य युधि कल्किविग्रहः ॥

वदनोदितैर्ध्वनिरसप्रसन्नतामधुरस्वभावमहितैर्मणीचकैः ।
अमृतासवप्रसवशेखरं क्षितेरयमार्चयत्तदनु देवमीश्वरः ॥ १०२ ॥

अभिकाय शैलदुहितुर्निशाधिभूशुभिकाय सर्वविबुधाधिकाय ते ।
मलयाद्रिगुहलयाय मौनिहृन्निलयाय देव कलयामि वन्दनाम् ॥ १०३

कलयानिशं शिरसि भूषितं महः कलयानि किंचन यदिष्टदेवताम् ।
सहजानि तत्परिहरिष्यति ध्रुवं सहजानि दुष्परिहराण्यघानि मे ॥ १०४ ॥

भव तेजसा शमितमृत्युना नमो भवते जनान्स्वगुणवन्दिनोऽवते ।
भसिता यतादरवशेन वर्ष्मणा भसिताय शश्वदपि शोणरूपिणे ॥ १०५ ॥

चतुराननादिबुधवन्दिताङ्घ्रये चतुराय भक्तजनतोषणेऽनिशम् ।
प्रभवेन वैशसजुषो नमांसि मे प्रभवे नगेन्द्रजनुषो भवन्तु ते ॥ १०६ ॥

भवतः कलां शिरसि यां नदीजलभ्रमघूर्णितां सकलमिन्दुमुल्लिखन् ।
प्रविविक्षतीव करशम्बरस्तया भवतापमाशु भव मे व्यपोहय ॥ १०७ ॥

द्वितयान्यदृष्टिविभवा त्वयि प्रभो शरणागताः षडपि ये सदा द्विषः ।
शमयन्ति कामसहितान्भवन्ति ते तव काममात्रजयिनः स्वतोऽधिकाः ॥

गरलं महद्दूपितसर्वविष्टपं गलभूषणं वितनुते भवानतः ।
सुरदीर्घजीवननिदानमौषधीवरशल्कमस्ति शिरसीति चिन्तये ॥ १०९ ॥

गरलं मुहुर्गलपितबाह्यविष्टपं नियतं भवान्निजगले नियच्छति ।
जठरान्तरस्थितचराचरव्यथाशमनाय हन्त शमनान्तक प्रभो ॥ ११० ॥

त्रिधिमाधवाविदितमस्तकाङ्घ्रिरप्यल्पमल्पभक्तनुतिमानसाश्रयः ।
अपि हन्त वाङ्मनसयोरगोचरो हर कीदृशो तव वदान्यवस्थता ॥ १११ ॥

परशुः स्वभक्तभरणे सपावकः करयोर्यतः शपथकर्मणे धृतः ।
प्रसितं मृकण्डुभवसंहृतौ ततो हर यत्नतो यममारयद्भवान् ॥ ११२ ॥

द्वितयात्परा महति देव तेऽलिके हृदये च दृष्टिरतनुर्हृतः कया ।
प्रथमं तवेति विशयं पराकरोष्यनिशं त्रपामुकुल्यानयालिके ॥ ११३ ॥

स्वविनाशितं स्मरमजीवयत्पुनस्तव वामलोचनमिति त्रपावशात् ।
निटिलस्थमीक्षणमभून्निमीलितं सततं वधूपुरुषसंगतात्मनः ॥ ११४ ॥

हर यत्पुरा युधि हतो महौजसो दितिजान्पुरत्रितयवासिनो बहून् ।
तृणतूलदाहमधिकं ददाह तद्गलगुप्ततीक्ष्णगरसाह्यचेष्टितम् ॥ ११५ ॥

तनयद्रुहे जनकदारिणेऽपि ते शरणागताय दिशतः सरूपताम् ।
यजति स्मरन्य इह देवतान्तरं धरचाप तस्य हि तदेव शिक्षणम् ॥११६॥

गोचरोऽपि वचसामगोचरः पावनोऽपि जगतामपावनः ।
अन्तकोऽप्यधवतामनन्तकः कस्तव स्तवविधिक्रमक्षमः ॥ ११७ ॥

संपादितान्यपि मुरारिशरादिमानि चन्द्रावतंस विजहद्युधि साधनानि ।
तिस्रः पुरस्त्वमदहस्तृणतूलदाहं हासेन येन स तवादिशदुन्नतत्वम् ॥

बृन्दारकेषु यदि कोऽपि भिनत्ति मृत्युं
जायेत वा यदि न जातु जगत्यमुष्मिन् ।
साम्यं बिभर्तु स तदा तव चन्द्रमौले
भग्नास्त्वहंकृतिरतो भवतोऽभिवृद्धा ॥ ११९ ॥

हालाहलं हर नियम्य परानियाम्यं
सर्वान्बुधान्सपदि यः स्वनतानरक्षत् ।
दृप्तानशिक्षत पुनर्युधि दक्षयज्ञे
तानेषु कोऽपि तव तस्य कथं समः स्यात् ॥ १२० ॥

आख्याति चेत्स्वमनिदंप्रथमत्वमेवमापादलम्बि हर धातृकरोटिदाम ।
अन्यस्य सोऽयमपि ते सदृशस्तदा स्यादाद्योऽहमेव जगतीत्यनृतोऽभिमानः ॥

अलोकदृष्ट्या विजितोऽभवन्मया स्मरः पुरेति स्मरता त्वया पुनः ।
तनुश्रियाप्येष जितस्तपोवने मुनिस्त्रियस्तद्विमुखा हि मोहिताः ॥ १२२ ॥

न्यग्रोधमूलवसतिर्यमिषु प्रभाव्य नाथ प्रबोधमथ तान्कुरुषे विमुक्तान् ।
इत्यादिमं वचनमीरयति द्विजं त्वां देवेषु मामुपदिश त्वमतो विबोधम् ॥

आदौ पाणिनिना त्वमक्षरसमाम्नायोपदेशेन यः
शब्दानामनुशासनान्यकलयः शास्त्रेण सूत्रात्मना ।
भाष्यं तस्य च पादहंसकरवैः प्रौढाशयं तं गुरुं
शब्दार्थप्रतिपत्तिहेतुमनिशं चन्द्रावतंसं भजे ॥ १२४ ॥

अज्ञातप्रभवैर्वचोभिरखिलैरालम्बि धर्मप्रमा-
हेतुत्वं विविधाध्वरक्रमकृतिष्वेकायनैश्चोदनैः ।
तेषामध्वरकर्मणामधिपतिं त्वामीश नाराध्नुव-
न्धर्मानिर्जयितुं न शक्ष्यति जनो दक्षोऽप्यदक्षोऽथ वा ॥ १२५ ॥

सव्यङ्गं भुजगोपवीतवहनात्साशङ्कमन्याङ्गतः
साकूतस्मितफुल्लगल्लफलकं स्पृष्ट्वा समाश्वासयत् ।
तत्संस्पर्शवशेन जातपुलकं त्वं मानसे तन्महः
सामानाधिकरण्यधाम जयसि स्त्रैणस्य पौंस्नस्य च ॥ १२६ ॥

हर्षं दक्षिणवामभागकरयोरन्योन्यमाश्लेषणा-
दैष्यन्तं भुजयोर्द्वयो कथयते यस्य स्फुरन्ती स्फुटम् ।
प्रायस्ताण्डवलास्यकर्मनिपुणौ पादौ यदीयौ समं
भूमा त्वं निरतस्तपोधनमनोभूमावसौ राजसे ॥ १२७ ॥

व्यत्यस्तात्मीयपार्श्वद्वयमधिमुकुरं स्वस्य वीक्ष्यानुबिम्बं
यो जानन्नूनमन्यां निजतनुमुपयुक्तान्यपार्श्वद्वयीकाम् ।
अद्याश्लेषं मनेयं वितरति बहुधेत्यन्तरानन्दजातै-
र्हासैर्हृष्यत्कपोलो विभवसि भगवानर्धनारीश्वरस्त्वम् ॥ १२८ ॥

इत्थंकारमनेकवारमवनेरीशो गिरां कन्दलैः
स्तुत्वा सिन्धुसुतापतिं शशिकलाचूडं तथा भक्तिमान् ।
आशीर्भिः स पुरस्कृतः क्षितिसुरैराम्नायविद्याकरैः
प्रौढश्रीरभिषेकमण्डपमभिप्रस्थातुमैच्छन्मुदा ॥ १२९ ॥

परिचिन्त्य पयोनिधिस्थितां यदुनेतुर्नगरीमिवोत्तराम् ।
रघुनाथ समुद्रवर्तिनीं रचय द्वारवतीं च दक्षिणाम् ॥ १३० ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ १३१ ॥

श्रीगोविन्दमखीन्दुवंशमणिना श्रीयज्ञनारायणा-
भिख्येनाध्वरिणा कृते मधुसुधारोधाय मेधाविना ।
जातो दत्तसुचित्तनिर्वृतिदशः सर्गोऽयमेकादश-
स्तत्राकद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ १३२ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
एकादशः सर्गः ।

द्वादशः सर्गः ।

संभारपूर्णमभिषेकचतुष्कमस्मिन्प्रस्थातुमुद्यतवति क्षितिपालमौलौ ।
अनेष्ट पुष्परथमेकमथाधिरोहयोग्यं सुयुक्तहयगोयुगमाशु सूतः ॥ १ ॥

गाङ्गेयचित्रधुरमात्तकशाकसूतसंनाहिताश्वयुगलं समवृत्तचक्रम् ।
सोल्लोचमध्यधि विटङ्कतटं कृतेन शोभावता मणिगणैः शिखरेण युक्तम् ॥

राज्याभिषेकसमये रघुनाथनेतुरासादितं सुचिरमस्य पुरीजनानाम् ।
सिद्धं मनोरथमिव श्रियमावहन्तं वीथीमुखे विविधचित्रवितानरम्ये ॥ ३ ॥

भूमीरथैः प्रतिपदं पुरवीथिकासु क्लृप्तैः समत्र कृतदर्पणपङ्क्तिरूपैः ।
अक्ष्णां शतैः कुतुकतः परितोऽनिमेषं निर्वर्ण्यतेऽयमिति निश्चितमध्वनीनैः ॥

सौरभ्यमाशु सुमतोरणदामपङ्क्तेः सारं हरन्ति मधुपा वियति भ्रमन्तः ।
इत्युद्धुतैर्ध्वजपटैरिव राजधानी वीथीमुखे मुहुरमून्विनिवारयन्तम् ॥ ५ ॥

वीथीपथे नृपजनैर्विरजीकृतेऽस्मिन्धूलीभरान्कुसुमतोरणवल्ल्यः स्वान् ।
त्यक्त्वालिनां पदतलैः प्रहता भवन्ति हन्तेति मौक्तिकरुचेव हसन्तमुच्चैः ॥

धूलीभरेषु सुमतोरणविच्युतेषु सद्यस्तदासवभरैः शमितेष्वथापि ।
सिक्तं हिमैर्नृपतिसेविभिरादरेण वीथीतलं विलसितं विदधानमुच्चैः ॥ ७ ॥

हर्म्येषु रत्नखचितेष्वभितः स्वकीयान्याधाय साधु शतशोऽप्यनुबिम्बनानि ।
राज्यावनाय निरते रघुनाथभूपे पुष्यन्मनोरथशतं पुरमावहन्तम् ॥ ८ ॥

श्रौतक्रमान्विभजता स्वपुरोहितेन नान्दीमुखं प्रतिसरं स नरेन्द्रचन्द्रः ।
राज्याभिषेचनकृते रचयन्विधेयं हर्षेण पुष्परथमेनमथाध्यरुक्षत् ॥ ९ ॥

रथ्यौ विमुक्तधृतरश्मि ततः प्रतोदं व्यापारयन्निजकरेण वलत्कशेन ।
युक्तौ स पुष्परथहेमयुगे नृपेण संचोदितः सपदि चालयति स्म सूतः ॥

रथ्याधिकस्यदवशेन रथाङ्गयुग्मनेमिभ्रमिप्रविसरन्निजरेणुदम्भात् ।
आचन्द्रतारकमसौ वहते पुरा मामित्येनमीक्षितुमिव क्षितिरुत्थितासीत् ॥

रथ्यापथे स्म चिरमस्ति रथस्य चारः
सद्यस्तथा मनुजचन्द्रमसाश्रितस्य ।
विद्वेषिणां महिभुजां विधुता यथा स्या-
न्मार्गे गतिर्जगति हन्त मनोरथानाम् ॥ १२ ॥

रथ्यां प्रसाधयति पुष्यरथेन दीप्त्या
रत्याविभोरपि वरे रघुनाथभूपे ।
एणीदृशामथ तदीक्षणकाङ्क्षिणीनां
कोलाहलः सपदि कोऽप्यधिसौधमासीत् ॥ १३ ॥

प्रासादपङ्क्तिररचत्प्रमदाभिराशु भूयो गवाक्षविवरैः स्फुटितारविन्दैः ।
द्रष्टुं समस्तमपि पौरजनप्रकर्षमक्ष्णां शतैरिव मुदा सहितानिमेषैः ॥

धूपा नवागरुभवा धुरि जालकेभ्यो
रथ्यापथाद्विविधवाद्यरवाः पुरा वा ।
व्याप्तास्तदेति विशयेन विशां विनैव
व्याप्नन्समं सकलमाशु दिशावकाशम् ॥ १५ ॥

लाजाः सुमान्यपि मुहुर्ललनाजनेन हर्षादवर्षिषत हर्म्यजुषा नृपाले ।
पौरश्रिया स्वरमणे परिणीतयेऽस्मिन्नार्द्राक्षता इव शिरस्यवकीर्यमाणाः ॥

काचित्पुरो महिशतक्रतुनन्दनेन वीथी व्यलङ्घ्यत परं न विशां ततोऽनु ।
प्रासाजनिष्ट विशिखापि विलोभनीया नानापणेषु निचितैर्नवरत्नसंघैः ॥

वैश्यालयप्रचुरवज्रगवाक्षमार्गादाहृत्य वायुरगरुद्रवसौरभाणि ।
यत्नादृतेऽवलत यत्र सुवासिताङ्गान्पान्थान्सदापि रचयन्परिरम्भणेन ॥

क्रय्यैर्लसन्ति सुदृशः स्म कथं न वृन्दैः
पुण्ड्रेक्षुभिः सुमनसामपि पुष्टभृङ्गैः ।
स्वालोकमात्रजनुषां स्मरसंततीनां
यस्यां जयप्रहरणैरिव दीयमानैः ॥ १९ ॥

नानामणीहरिणनाभिमधुद्रवाद्यैः क्रय्यैर्यदर्यसुदृशः क्रयिकान्पदार्थैः ।
वाक्यैर्विदग्धरचनैरपि वञ्चयित्वा सर्वेन्द्रियाण्यवशयन्त सुखेन कन्तोः ॥

दूपा नवाज्यपिठरोदरपच्यमानाः
    स्वैः सौरभैः सिमिसिमारवसाह्यभव्यैः ।
घ्राणेन्द्रियाभिलषितं कथमध्वगानां
    शश्वन्न यत्र विदधुः श्रवणैकसाक्षि ॥ २१ ॥

वाचाललोहवलयैः पथि वैश्यडिम्भाः पान्थेषु पाणिपिठरीभरितानपूपान् ।
आवेदयन्त परमात्तगता यदन्तः पौरेषु तत्परिमलाः परितोऽखिलेषु ॥ २२ ॥

गोधूमपिष्टकलनालघुघूर्ण्यमाननानाघरट्टकटुनादकरम्बितापि ।
आस्वादलोभसृणिकाभिवरुद्रसज्ञं या सौरभैः कुतुकमेव जने वितेने ॥

वैश्येषु केचन महीपतिवर्यमेनं वृद्धाः समेत्य विनयेन वृता वधूभिः ।
नव्यैर्मुहुर्मुहुरथो नवरत्नसंघैर्हर्षादहंप्रथमिकागममभ्यषिञ्चन् ॥ २४ ॥

वैश्यालयप्रचुरवैभवसाक्षिणीं तां वीथीं विलङ्घ्य स ततोऽनु विवामधी॰ः ।
अन्यामपि स्वरथचक्रपरिक्रमेण धन्यामसाधयत वारवधूनिवासम् ॥ २५ ॥

मोचायुगान्यनुगृहप्रतिहारदेशं भूतानि तत्र बभुरुत्पललोचनानाम् ।
वक्तुं स्थितानि किममुष्य वसुंधरेन्दोः सद्यस्तदूरुकलितस्वविभापहारम् ॥

तामिन्दुबन्धुवदनास्तरसाभितोऽपि प्रासादपङ्क्तिषु गताः प्रतिभूमिभागम् ।
अम्लानमभ्रमरपादहतं कटाक्षैर्नीलाब्जतोरणगतं निबिडं बबन्धुः ॥ २७ ॥

आकारसौष्ठवलवानुकृतेरुदीतमागस्त्वसन्महिविलासुहृदात्मजस्य ।
चेतांसि सारसदृशां स्वदमानधन्या तत्रोपहृत्य तरसा युगपन्निरास ॥ २८ ॥

मग्नान्यहो महिभृतो महति प्रभाणां
    तस्या झरे समधिकं तरुणीमनांसि ।
कामं प्रतारकतया कथितोऽपि भूयो
    भूयो न्यमज्जयत पुण्ड्रलताशरासः ॥ २९ ॥

प्रायेण तत्र नृपतेर्भ्रमितैः पुरस्ता-
    त्कर्पूरदीपनिकरैः कलभाषिणीभिः ।
द्वेष्यावनीविभुमहांसि दिनप्रदीप-
    च्छायानि बभ्रमुरहो स्वत एव सद्यः ॥ ३० ॥

वीथीमिमामपि स वारविलासिनीनामुल्लङ्घ्य भूपतनुभूरुदितप्रमोदः ।
हैमं चतुष्कमगमत्समया सवेगं पट्टाभिषेककरणाय परिष्कृतं तत् ॥ ३१ ॥
पट्टाभिषेचनकृते प्रमदेन तूर्णमभ्यर्णमागतममुं सुतमच्युतेन्द्रः ।
गोविन्दयज्वमणिना कुलमन्त्रिणायं प्रत्युज्जगाम पुरतः प्रचलत्पुरोधाः ॥ ३२ ॥
अभ्युद्गतं जनकमच्युतभूपमेनं गोविन्दयज्वसहितं कुशलः श्रुतेषु ।
आलोकयन्सपदि पुष्यरथादथायं हर्षादवातरदथो रघुनाथभूपः ॥ ३३ ॥
पित्राच्युतक्षितिभृता रघुनाथभूमीपाकाहितः प्रकृतिभिः परितः परीतः ।
पट्टाभिषेचनकृते प्रसितं चतुष्कं हर्षेण सादरमनीयत हैममेतत् ॥ ३४ ॥
उन्मेषकारि भुवि भास्वर उर्वरेन्दोरुद्वेलभोगमिदमित्युदधिर्निभोगम् ।
उन्मेषयन्रविविधू किमुपागतोऽभूद्यत्राहृताम्बुनिभतः समुदीक्षणाय ॥ ३५ ॥
आत्माभिकाश्रयदुराग्रहभूभृदोघजेता महीवलजिदेष विभात्यमुष्मिन् ।
इत्येनमीक्षितुमिव क्षितिलोकनाथं यत्राहृताम्बुवपुषा सरितः समेयुः ॥
छेत्तुर्विभोरपुनरुत्थिति शार्वराणां यत्रोदयं जिगमिषोर्महसीव दार्ढ्यम् ।
अध्येतुमर्कशशिनौ सरिदम्बुपूर्णसौवर्णरौप्यकलशच्छलतः स्म भातः ॥
नक्षत्रसंततिमहांसि नरेन्दुरेष यस्मिन्सदापि सहितेति वचः स्वनिष्ठम् ।
तारा विबुध्य नु वितानपटावलम्बिमुक्तामणीकपटतो मुहुराश्रयन्त ॥ ३८ ॥
स्वा चन्द्रिका भुवमिता स्वयमर्कभीत्या
प्रायेण पुष्यति वितानपटात्मनेदम् ।
हर्षाद्विवेति यदधीश्वरमिन्दुरेन-
माह्लादकत्वमनयन्निजमादरेण ॥ ३९ ॥
सर्वोन्नतोऽप्यहमनंसि सदाशिवेन प्रागित्यमर्त्यशिखरी प्रबलो भविष्यन् ।
आचन्द्रतारकमधीशितुरस्य यत्र भद्रासनं मणिमयं किमु पर्यणंसीत् ॥ ४० ॥
यत्राङ्कुरार्पणमकारि यथावदादौ भूमीसुरैर्न परमागमबोधधन्यैः ।
वर्णाश्रमस्थितिविभागवदावदेन धर्माङ्कुरार्पणमनेन धराभृतापि ॥ ४१ ॥
पट्टाभिषेचनमुदं प्रथमानबालो यत्रान्निरीय महिपस्य यदन्तरालात् ।
अत्यादरेण वितरन्हुतहव्यगन्धाञ्जोघुष्यते स्म पटहस्वनतो जनानाम् ॥ ४२ ॥

औदुम्बरे मणिगणाञ्चितमर्मपट्टसंवर्मिते स्वजनकेन स भद्रपीठे ।
शार्दूलचर्मविहितास्तरणे नियुक्तस्तस्मिन्न्यविक्षत ततो रघुनाथभूपः ॥ ४३ ॥
भद्रासने निवसतः प्रथिते मणीभिः साम्यं तदा परममुष्य समाश्रयिष्यत् ।
शृङ्गे पतिः स महसामधिरत्नसानु तुङ्गे कदापि यदि तोषवशादुदैष्यत् ॥
सर्वौषधैर्दधिमधुद्रवसंभृतैस्तमुच्चार्य मन्त्रमुचितं स्वहुतावशेषैः ।
गोशृङ्गकोशनिहितै रघुनाथभूपं गोविन्दयज्वगुरुरभ्यषिचन्मनीषी ॥ ४५ ॥
दूर्वाक्षतप्रसवरत्नसुवर्णपूतैः सर्वाम्बुराशितटिनीसरसां पयोभिः ।
गोविन्दयज्वगुरुणा कुशली स भूयस्तत्राभ्यषिच्यत ततोऽनु पुरोहिताभ्याम् ॥
हर्षेण तं तनुजमच्युतभूवलारिरत्राभिषिच्य विविधैरुदधेः पयोभिः ।
कन्यागणैर्भटवरैर्गणिकाभिरेनमप्यभ्यषेचयदयं तदनु क्रमेण ॥ ४७ ॥
वस्त्रद्वयं विभुरवस्त वसुंधरायाः सोऽयं निरङ्कशशिसोदरमादरेण ।
प्रत्यर्थिदानपटुताप्रभवे समङ्गे स्वं सेवनीयमिव सस्पृहमाश्रयन्तौ ॥ ४८ ॥
भद्रासनस्थितिविधिप्रथितं विभूत्या नित्याग्निहोत्रभवया निटिले महीन्दोः ।
आचन्द्रतारकमधीश्वरतानिदानं गोविन्ददीक्षितगुरुः कुरुते स्म पट्टम् ॥ ४९ ॥
बद्ध्वा मुखेन्दुमनिशं बुधघर्षणेन स्वस्याभिवृद्धतरसर्वकलाविलासम् ।
नन्तुं समागतमथान्तरपालमौलिज्योतिर्गणं मणिकिरीटशरीरभाजम् ॥ ५० ॥
शत्रुं तमो महिपतिः स्वमहोनपोह्यं बाह्यं निरस्यति सदा बहु चक्रवालात् ।
तजोभिरित्यहिमदीधितिरस्य पादमाश्लिष्यति स्म मणिहंसकविभ्रमेण ॥
आजानरम्यतरमूर्तिरपि क्षितीन्दुरुत्तेजितस्तरुणिमोदयनेन भूयः ।
भूयोऽप्यधत्त मणिभूषणजालकेन सोऽयं विभूषितवपुः सुषमाविशेषान् ॥
आरक्षितुं कुवलयं कमलानुकूलं हातुं सदाहिभयमप्यमृतांशुरेत्य ।
इन्दुं पटुत्वमवनेरिव याचमानश्छत्रात्मना ध्रियत तं समया जनेन ॥ ५३ ॥
बाह्वोः समं रिपुबलक्षपणैकधाम्नोर्जाते किमस्य महतो जगतीवलारेः ।
विश्वत्रयं सपदि वीजनलौल्यदम्भादद्वे चामरे क्रमितुमुद्यममावहेताम् ॥
सौवर्णकाहलरवैः सहितो जयाङ्कभेरीध्वनिर्दिविषदध्वनि जृम्भमाणः ।
सद्यो महीपतियशःस्थगनैकहेतुं ब्रह्माण्डमावहदिव प्रतिघेन भिन्नम् ॥ ५५ ॥

संभूय तत्र विविधं सविधे विधेयाः सर्वावनीवलयशासनभाग्ययोग्यम् ।
भूमीभुजो नरपुरंदरमेनमेत्य राजोपचारमुचितं रचयांबभूवुः ॥ ५६ ॥

भद्रासनस्थितिरमुष्य परप्रणामविद्यां त्यजन्ति मकुटानि विभुत्वभाजाम् ।
अन्याक्रुतिश्रममदत्तकशाभिघातमध्याप्य हन्त गुरुतामवलम्बते स्म ॥ ५७ ॥

सिंहासनस्थितिरमुष्य चिरेण बोधदोपान्सदाश्रयणदोप्रविभाविशेषान् ।
द्वेष्येषु वैभवमहानिलदोनदीनानस्नेहकल्पनमनावृति पर्यपुष्णात् ॥ ५८ ॥

आरोढरस्य नृपपीठमवापुरङ्घ्रयोः
सोपानतां विनमतां मकुटानि येषाम् ॥
अव्याहतं महिभुजां चिरमंसकूटा-
स्तेषां भुवे स्म वितरन्ति विहारसौख्यम् ॥ ५९ ॥

प्राणंसिषुर्नरपतेः पदयोस्तथास्य भूपाः पदाङ्गदमणीपुषितैर्मयूखैः ।
फालेषु धातृलिखिता निजभाग्यरेखाः सद्यो यथा बभुरिवाञ्जनसारलिप्ताः॥

कालानपेक्षजलपूरकवैरकन्यमस्मिन्नवग्रहदुरासदमभ्रपङ्क्तिः ।
संरक्षति क्षितितलं सकलं नरेन्द्रचन्द्रेऽभ्यवर्षदतिसस्यसमृद्धियोग्यम् ॥ ६१ ॥

भूमीसुरान्मणितुलापुरुषादिमानि दानानि तत्र स महान्ति धरावलारिः ।
नीत्वा जवेन युगपन्निगमागमाढ्यान्हर्षेण पोषयितुमैच्छदथो महेच्छः ॥ ६२ ॥

सर्वावनीन्दुसदृशोक्तिसमर्थनैकतानप्रमाणपदवाक्यतरङ्गिताभिः ।
प्रज्ञाभिरम्बुजजनैरिव मूर्तिभेदा विज्ञा बुधास्तमभजन्विभुमत्युदारम् ॥ ६३ ॥

आचार्यमुख्यवरणाचरणेन तत्तद्दानेषु तानथ महत्सु धरासुधाशान् ।
वेदापनैकनिरतान्विधिनाभिपूज्य नेताध्यवीवसदसौ नियतो नृपाणाम् ॥

स्नातः परेद्युरवनीशतमन्युरेष हृष्टः पुरोहितगणैर्हृदि रामभद्रम् ।
ध्यायन्समग्रनवरत्नघटां यथावदारोपितोऽजनि तुलामतुलोऽपि लोके ॥ ६५ ॥

तौल्येऽधिकार इह दैत्यरिपोस्तुलाया
दण्डे स्थितस्य विभुनाप्रतिमात्मना सः ।
मध्यस्थभावमयते मम का कथेति
भूमच्छलादवनतो भुवि रत्नराशिः ॥ ६६ ॥

तुष्यन्नसावथ तुलातुलितानि रत्नान्येभ्यो विभज्य स वितीर्य यथांशमादौ ।
उर्वीसुरेभ्य उचितानि वसूनि भूपो दीनान्धयाचकततेर्दिशते स्म पश्चात् ॥

आरुह्य काञ्चनतुलामवनीवलारिः स्वर्णं तथा स्म तुलितं ददते द्विजेभ्यः ।
स्वर्णं चिरेण बहुधा निचितं बुधानां सर्वेऽपि ते विकलयन्ति यथा क्षणेन ॥

धैर्येण मेरुमखिलं तुलयन्द्विजेभ्यो
दातुं समुद्यतमना धरणीबिडौजाः ।
दत्ते स्म हेम स घटे तुलितं तुलाया-
मित्यस्ति विस्मयमिदं विदुषां कथं स्यात् ॥ ६९ ॥

भास्वति कन्नी तुलामधिरूढे रघुनाथभूमिचन्द्रमसि ।
सुमनःकदम्बपुष्टिं स्वर्णस्तोमाभिवृष्टिरातनुत ॥ ७० ॥

सान्द्रश्रीरधिराजवंशमुदितः साम्राज्ययोगे पुरा
क्रीडाकृत्तसमस्तशत्रुरवनीं केयूरवाहं वहन् ।
भूयोऽप्येत्य हिरण्यगर्भजननं भूत्येकतानं शुभे
लग्ने प्राभवमेष सर्वजगतीराज्याङ्कमाम्रेडयत् ॥ ७१ ॥

हिरण्यगर्भदानेन भरण्यप्रतिमेन ते ।
धर्माणां विबुधाः शर्म निर्माणामिभ्यतां ययुः ॥ ७२ ॥

विश्वद्वीपमहिप्रदो युधि पुरा वीरो जितः केवलं
शौर्येणेति विचारयन्रघुपतिः शौर्येण दानेन च ।
जेतुं तं पुनरप्युदेत्य निहतद्वेष्यो द्विजेभ्योऽखिलं
प्रायः श्रीरघुनाथभूपवपुषा ब्रह्माण्डमेवादिशत् ॥ ७३ ॥

मम देयवस्त्वपि दिशेन्मनोषितं त्रिदुषामनन्यसुलभं स्वतो यदि ।
प्रभवेत्तदा वितरणप्रथा भुवीत्यथ कल्पपादपमिवाददादयम् ॥ ७४ ॥

दत्त्वासौ गोसहस्रं स्मृतिगतमननुष्ठानरूपं निरस्य-
न्नप्रामाण्यं हविर्भिः क्रतुषु घृतमुखैरत्यनल्पैस्तदीयैः ।
प्रत्येकं हूयमानैः प्रतिमुहुरपि तैः संप्रदानैर्द्विजेन्द्रै-
र्दुर्भिक्षं देवलोकेऽन्वति निगममधादप्रमाणं कथं वा ॥ ७५ ॥

कथमेत्र हिरण्यकामधेनुः प्रभुणा सा प्रतिपादिता बुधेभ्यः ।
अदिशद्द्रविणान्ययाचितान्यप्यवधूतामरकामधेनुगर्वम् ॥ ७६ ॥

हिरण्याश्वो दत्तो नृपहिमकरेणोन्नततरः
स्वयं नैव स्थानाच्चलनमपि किंचिद्व्रतत यः ।
ग्रहीतॄणां सद्यो भुवि कथमहो स स्वभजना-
द्बुधानां दारिद्र्यं पुनरगमयत्पारमुदधेः ॥ ७७ ॥

अश्वैर्युतं रथमपारहिरण्यकॢप्तैः सौवर्णमेष वितरन्नपि सार्वभौमः ।
दाक्षिण्यराशिरधिकामथ दक्षिणां च दीनाटभूषणगणैर्दिशति स्म सद्यः ॥

हस्तिनं रथमपि क्ष्माधिभूरर्पयन्नपरितोषतः सताम् ।
हेमहस्तिरथदानमातनोदेष सादरमुदारशेखरः ॥ ७९ ॥

चोलानां समयानपेक्षलहरीसह्यात्मजानां विभुः
स्वं कैदार्यमकृष्टपच्यमखिलं संचिन्त्य सोऽयं मुहुः ।
किं साध्यं भुवि लाङ्गलैरिति सदा कीर्त्यै महत्यै ततो
धात्रीशः किमु पञ्चलाङ्गलमहादानं बुधानां व्यधात् ॥ ८० ॥

अनाहार्यामन्यैरनुशरदमप्यात्मयत्नानुरूपं
सवित्रीं धान्यानां समुदयमयं संततेः स्वापतेयम् ।
अनर्घामाकल्पावधि धुतलयां यच्छतां गृह्णतां च
श्रियं दात्रीं धात्रीं स्थिरमतिरदात्सद्विधेयो बुधेभ्यः ॥ ८१ ॥

संचार्यते हि सुकृतेन मनोरथो मे स्वच्छन्दमप्रथितचक्रमितीह लोके ।
विख्यापयन्निव मणीमयविश्वचक्रदानं महीन्दुरतनिष्ट धरासुराणाम् ॥८२॥

आकारेण विबुध्य याचकगणेष्वाकाङ्क्षितं यच्छतः
साम्यं याचितमात्रदानकुशला सा मे कथं काङ्क्षति ।
इत्युर्वीवलशासनः किमकरोदीर्ष्याजुषा चेतसा
धात्र्यां कल्पलतां निजाश्रितबुधैर्दानेन बन्दीकृताम् ॥ ८३ ॥

आत्मना तुलितमार्पयं भणिस्तोममित्यपरितोषतः पुनः ।
दानकेलिरसिकस्तदाकरान्स स्म किं दिशति सप्त सागरान् ॥ ८४ ॥

रत्नैरनर्घै रचयन्स धेनुं व्यशिश्रणद्यां वसुधासुधांशुः ।
सा रत्नगर्भा समवाप्य धेनुरूपां समानां ररचे महार्घैः ॥ ८५ ॥
अभीप्सितं याचितमप्ययाचितं सद्यो ददे वस्तु समस्तमर्थिनाम् ।
इतीव गर्भैचितसर्वविष्टपं भूपो महाभूतघटं सतामदात् ॥ ८६ ॥
रत्नहेमरजतादिभिरसौ मेदुराञ्चिशिखरमेरुपर्वतान् ।
पाण्डराश्वहलपङ्क्तिसिन्धुरान्कालपूरुषमपि क्रमाददात् ॥ ८७ ॥
वारयोगकरणादिदेवतावारयोग्यबहुदानवैभवैः ।
भूसुरान्निगमशास्त्रसाहितीभासुरानपुषदेष पार्थिवः ॥ ८८ ॥
हेमाद्रिकल्पवचनश्रवणेन भूपो हेमाद्रिमेव बत दानभरैरतक्षणोत् ।
धर्मार्जनेषु निरतामपि सूचकानां धात्रीश्वरा भुवि गिरं न किमाद्रियन्ते ॥
अवनीरमणेन यानि दानान्यकृतानि स्मृतयो न तान्यजानन् ।
भुवि ये सुधियोऽप्यपोषितास्तैर्न वलन्ते बत ते नमः शिवाय ॥ ९० ॥
आहूय याचकजनाननुदीतलोभरूक्षोक्ति याचितममीभिररोषलेशम् ।
आकर्णयन्नभिमतादधिकानि वस्तून्यल्पादरादिशदेष विशामधीशः ॥ ९१ ॥
अभ्यर्थितादपि वसून्यधिकानि भूयो भूयो दिशन्नपि धुतभ्रुकुटीविकारः ।
अश्लाघनोक्तयनुदितानुशयं दयालुरालोकते स्म विभुरर्थिजनानवन्याः ॥
आमेरुदक्षिणसरिद्वरमग्रहारस्तोमेन वेदनिधिकोविदसात्कृतेन ।
भूमेर्विधाय बहुधा स्फुटमङ्गानि क्षेमेण स व्यतपत क्षितिपालमौलिः ॥
सर्वं धैर्यविधूतमेरुविभवे सर्वंसहाया भरं
प्रौढेऽस्मिन्रघुनाथनाम्नि निदधत्पुत्रेऽच्युतक्ष्मापतिः ।
श्रीरङ्गस्थलसंगतो बुधकुलं शीतांशुरुर्वीमिव
प्राप्तः सैष पुपोष शेषशयने भक्तः परे धामनि ॥ ९४ ॥
प्रत्यर्थिव्रजभूरिदानपटुना बाहार्गलेनात्मनः
सर्वामम्बुधिभिश्चतुर्भिरनिशं सर्वंसहामावृताम् ।
रक्षन्नादरतो द्विबाहुरपरो लक्ष्मीशितेव प्रधी-
रायुष्मान्रघुनाथभूमिपरिणीरध्यास्त भद्रासनम् ॥ ९५ ॥

लोकालोकगताखिललोकालोकप्रियंकराकार ।
प्रमदवनीसुमकेलिप्रमदवशप्रेयसीमनोरसिक ॥ ९६ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ९७ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहितो-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
सर्गं द्वादशमञ्चितामृतदशं स व्यातनोदध्वरी
तत्राकंद्वदविद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ९८ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
द्वादशः सर्गः ।

त्रयोदशः सर्गः ।

चारो नत्रा चोदितः स प्रजानां दृष्ट्वा शत्रुक्ष्मापतीन्द्रप्रवृत्तीन् ।
वक्तुं वेगादागतो वासधाम्नः कक्ष्यामग्र्यामस्य काममप्यवाप ॥ १ ॥

नत्वाधीशं नन्तुमप्येनमुर्व्या नित्यं राज्ञां निर्यतामायतां च ।
सान्द्राः सेनाः सैन्धवेभप्रणादस्थेम्ना यस्यां सिन्धुबन्धुं हसन्ति ॥ २ ॥

क्ष्वेलाहेषाबृंहितैः क्ष्मापुनानातूर्यध्वानो यत्र तूर्णं समेतः ।
स्वोपादानव्यापकत्वानुरूपं स्वच्छन्दः किं जृम्भते संभ्रमेण ॥ ३ ॥

स्फीतान्यब्धौ भूभृतो दानतोयान्येते नित्यं ह्रासयन्तीति मेघाः ।
पार्श्वे मत्ता यत्र पादेषु बद्धास्तान्येवेभाः संततं संत्यजन्ति ॥ ४ ॥

अग्रे यस्याः शश्वदन्योन्यदानामोदाघ्राणैर्हस्तिनां साग्रहाणाम् ।
फीट्कारैस्तद्ध्वन्धने यत्नभाजां भीता घोषैश्चोद्भ्रमत्युष्ट्रपङ्क्तिः ॥ ५ ॥

स्वेन व्योम्नि स्थापितं किं स्थलत्वं नेति प्रायः क्ष्मां निरस्याश्वपङ्क्तिः ।
अभ्रे यस्यां धावते हन्त सद्यो रुद्धे पादोत्क्षिप्तरेणूत्करेण ॥ ६ ॥

धाराशिक्षाधाविनां सैन्धवानां क्षोणी पादैः क्षोभिता यत्र भूयः ।
वेत्राघातव्यस्तभूपालभूपापांसुव्रातैः प्राप्यते मांसलत्वम् ॥ ७ ॥

आपूर्यन्तः प्रौढलोहाग्नियन्त्रेष्वाविध्वानो यत्समीपे समीरः ।
सत्या स्वस्याराति सैन्यक्षितायामुद्योगित्वं नित्यमुद्घुष्यतीव ॥ ८ ॥

हस्तग्राह्यापारलोहाग्नियन्त्रक्रूरैर्हालास्वादनाघूर्णिताक्षैः ।
संनद्धैर्या संततं पारसीकैरुत्साहैर्वा सप्रतीकैरुपेता ॥ ९ ॥

मित्रं नेतुस्तेजसो मित्रमश्वैर्धूल्या धाम्यामाहितं धूसराङ्गम् ।
पार्श्वे यस्याः पङ्क्तिरुर्वीरथानामुच्चैर्मार्ष्टीवोद्धृतैः केतुपट्टैः ॥ १० ॥

स्वस्वावासाक्रान्तिशौर्यापदानं चित्रन्यस्तं यत्र भूशीतभानोः ।
भित्तिष्वारादीक्ष्य भीतिं च लज्जां वेद्यां नम्रा बिभ्रते विद्विषन्तः ॥

आत्मीयाङ्घ्रिद्वन्द्वसेवाभिवृद्धश्रेयोराशेरस्य भूशीतभासः ।
रक्षां हृष्टः पूजया रामभद्रः कुर्वन्नास्ते यत्र कोदण्डपाणिः ॥ १२ ॥

शौर्योत्साहाश्चर्यसंकेतभूमिं कक्ष्यां दृष्ट्वा तादृशीं कौतुकेन ।
चारः संघे संमिलन्स प्रयत्नादन्यां कक्ष्यामान्तरीमाससाद ॥ १३ ॥
वेद्यां तस्या भूपतेर्वेत्रहस्तैर्द्वित्रैरेव स्थापितान्दृप्तवृत्तीन् ।
कालस्येवालोकयत्कायभेदान्सोऽयं भीतो नित्यशुल्कांस्तुरुष्कान् ॥ १४ ॥
सद्योमृष्टस्वच्छताम्रोपमानैर्दीर्घश्मश्रुश्रेणिदीप्तैर्महद्भिः ।
शून्यालोकैरक्षतश्रोत्रयुग्मैर्वक्त्रैः क्रूरान्वक्रितभ्रूकुटीकैः ॥ १५ ॥
उद्भ्रान्ताक्षाल्लोहितोष्णीषबद्धांस्ताम्रच्छायैः सावतंसान्गलद्भिः ।
वज्रप्रायैर्वर्मितान्वारबाणैर्निस्ताम्बूलान्मद्यनित्यावलिप्तान् ॥ १६ ॥
कट्यालम्बिप्रौढकौशेयसक्तं तूणीभारं बिभ्रतो दुर्विदग्धान् ।
सव्येनोच्चैः पाणिना शार्ङ्गचापं द्वित्रानन्येनापि तीक्ष्णान्पृषत्कान् ॥१७॥
सर्वत्राथ क्ष्मापसंघोपनीतैर्दीप्तां रत्नस्वर्णदीनाररूप्यैः ।
शश्वत्सोऽयं प्राप संख्यायमानैः कक्ष्यां संख्याजीविनां कांचिदन्याम् ॥
स्वखानीतस्वर्णदीनारसंख्याधीनान्संख्याजीविनो हन्त भूपाः ।
अज्ञातान्याराधनाः संश्रयन्तो दृष्ट्वान्योन्यं तत्र दीनास्त्रपन्ते ॥ १९ ॥
स्वखानीतस्वर्णसंख्येषु तस्यां संख्यावृत्तिष्वानतिर्या नृपाणाम् ।
बाह्याकूटैर्दुर्वरभारमुच्चैः शश्वद्वोढुं सैष संनाह एव ॥ २० ॥
त्रासं रत्नैस्तत्र शाणेषु घर्षात्त्यक्त्वा भूपैस्तत्प्रदेशाच्चिरेण ।
तेजो नव्यं प्राप्यते दीपिताशं कामं राज्ञा तत्प्रतिग्राहिणा च ॥ २१ ॥
रेखा हैमीः काषपाषाणसक्ता लोलुप्यन्ते सिक्थकैर्यास्तदर्याः ।
स्वर्णप्रायं प्राभृतं स्वं दिशन्तः स्फूर्तिं धाम्नां मन्वते भूभृतस्ताः ॥ २२ ॥
अस्य क्षोणीनेतुरास्तेऽधिचित्ते गाम्भीर्यस्य स्वाधिका गाढतेति ।
द्रष्टुं पाथोराशिना तत्र केचिन्मुक्ता ज्ञात्वा मोचिता रभ्रयन्ते ॥ २३ ॥
धार्यैर्नेतुर्हन्त तौल्येऽधिकारो रत्नैरेषां केति रोषात्तदर्याः ।
न्यस्तान्मानेष्वश्मनः किं तुलायां नह्यन्ति द्राक्प्राक्तान्भस्त्रिकासु ॥२४॥
गोपैः स्वामिद्रव्यगुप्तिप्रशस्तैर्निध्यायासावास्थितां निर्निमेषैः ।
कक्ष्यां संख्याजीविनां कौतुकी तां द्वारं कामप्याप दौवारिकाढ्याम् ॥

आभाति स्वस्वाधिकारानुरूपैर्भूषाभाषावेषपोषैर्युतानाम् ।
सोष्णीषाणां कञ्चुकैः शोभितानां सेवाभाजां स्थानमारभ्य यस्याः ॥
वेत्राघातव्यस्तभूषाविशीर्णैं रत्नैर्नव्यैर्भक्तितो राजलोकाः ।
आतन्वन्तीवेश्वराङ्घ्रिं प्रणन्तुं भूयो यस्यां द्वारपूजां पुरस्तात् ॥ २७ ॥
आसाद्याहंपूर्विकामुर्वरेशैरागच्छद्भिः पूरिता या सदैव ।
प्रायो दातुं चारुतां पार्श्वसीम्नोर्लग्ना रत्नस्वर्णरम्याररम्याम् ॥ २८ ॥
द्वारस्तस्या भूपतेर्दर्शनार्थं वेषं योग्यं कल्पयन्वेत्रिवर्गैः ।
अन्तर्नीतः क्रोधरुद्धावनीभृत्संघैः सोऽयं भद्रशालां जगाहे ॥ २९ ॥
नानादेशस्थैर्नृपं नैकरूपैर्नन्तुं प्राप्तैर्या जनौघैर्विभाति ।
लोकेनेव प्रेरितः सेवनार्थं लोकालोकप्रावृतेनात्मसूनुः ॥ ३० ॥
नत्वा राज्ञो निर्यतो नाथमुर्व्या दृष्ट्वा रुद्धा द्वारि दौवारिकौघैः ।
राजानोऽन्ये तत्समा लज्जमाना यस्यां दैन्यं दृग्भिरेवोद्गिरन्ति ॥ ३१ ॥
कृत्ये नेतुर्धावतः क्वापि भृत्यान्द्वारादाज्ञाशक्तिदेहानिवेक्ष्य ।
तत्तद्देशाधीश्वरा यत्र भीत्या स्वस्वानीतिं शङ्कमानाः श्रयन्ते ॥ ३२ ॥
राजन्याली न्यस्तराजन्यचिह्ना भक्त्या यस्या भिद्यते प्राकृतेभ्यः ।
राज्ञे नीतैर्नैकरत्नोपहारैराकारैश्चाशेषभूषाञ्चितेभ्यः ॥ ३३ ॥
द्वारे रुद्धाः केऽपि धात्रीवलारेर्वार्त्तां ज्ञातुं भूमिपास्तत्समीपात् ।
स्वस्वस्निग्धान्निर्यतो यत्र भृत्यान्सद्यो दत्त्वाभीप्सितं प्रश्नयन्ते ॥ ३४ ॥
दूरे नेतुः केऽप्यहो दुर्विदग्धाः स्थित्वा भृत्या भूमिपान्द्वारि कांश्चित् ।
मुग्धान्यस्या वारितान्मोहयन्ते मिथ्योदन्तैर्हर्तुमेभ्यो वसूनि ॥ ३५ ॥
साम्राज्यश्रीविश्वरूपैकशालां चारो दृष्ट्वा तामिमां भद्रशालाम् ।
द्रष्टुं भूयोऽप्यैच्छदाश्चर्यमक्ष्णोर्द्वन्द्वेनेव व्याहरन्विस्तृतेन ॥ ३६ ॥
क्वापि क्षोणीपालगोत्रेषु जातान्राज्ञो वेद्यां तत्र रम्याखिलाङ्गान् ।
यूनः सर्वानेकरूपानपश्यद्योधान्कांश्चित्सैष चारो निषण्णान् ॥ ३७ ॥
अङ्गैः स्फीतैर्नैकशस्त्रश्रमाणामल्पग्राणां शश्वदावर्तनेन ।
भूषाभेदैर्लक्षितानेणनाभीपुण्ड्रैश्चित्रैश्चन्दनस्थासकैश्च ॥ ३८ ॥

हस्ते कृत्यास्तीर्णिगुप्तेऽतिरौद्रं भूयोऽप्यूर्ध्वं शृण्वतः पक्षिनादम् ।
आबिभ्राणांश्चर्मवर्मावृताक्षाञ्श्यैनंपाताशीलिनः श्येनयूनः ॥ ३९ ॥

आज्ञालेखालेखकैरत्र कैश्चिन्नानाभूभृद्दूतनैकार्थनानाम् ।
पात्रैरन्यां वेदिमैक्षिष्ट धन्यां बाह्यैः प्राणैः प्राभवस्येव सोऽयम् ॥ ४० ॥

आचन्द्रार्कं भूभृतामन्वयेषु प्राज्यं लेह्यैः प्राभवं कल्पयद्भिः ।
धातारं तु व्यक्तिमात्रे धुनानैर्भूमोजानेरस्य भूम्ना महिम्नाम् ॥ ४१ ॥

राज्ञश्चूडानीलरत्नप्रभाभिः कृत्वा दीप्तां गृह्णतः पत्रलेखाम् ।
नैकद्वीपस्थाननाथत्वमुर्वीनेत्रे विज्ञाप्याशु नित्यं नयद्भिः ॥ ४२ ॥

मुक्तामुक्तैर्यन्त्रमुक्तैरमुक्तैर्मुक्तैः शस्त्रैः पूर्णमुक्तैश्चतुर्धा ।
कोशं प्रान्ते स स्पशः क्वापि योधैरैकाग्र्येण त्राणमैक्षिष्ट हृष्टः ॥ ४३ ॥

वेलावक्त्रा केनचिद्द्वारदेशादभ्येत्याथो भद्रशालान्तरस्थः ।
सोऽयं निन्ये विस्मयस्मेरचक्षुर्लक्षीभूतं मङ्क्षु लक्ष्मीविलासम् ॥ ४४ ॥

बिम्बं पश्यन्रत्नभित्तौ स्वमारादन्यं दानामोदमप्येतदीयम् ।
दृप्तो हस्ती दृश्यते यत्र बद्धो बाह्यस्थेमा भूपतेरौपवाह्यः ॥ ४५ ॥

कूटस्थानां दिग्जुषां कुञ्जराणां भूमिं पङ्क्त्या धारितां भूवलारैः ।
दोष्णा भर्तुर्धुर्यवहोऽहं सदेति प्रायो दृप्तो यत्र भात्यौपवाह्यः ॥ ४६ ॥

मत्तो यत्रोदारमाणिक्यभित्तिद्योतस्रोतः पुष्कराग्रेण पीत्वा ।
सिञ्चन्नञ्चत्प्रीतिमास्ते करेणुं नागो रागोद्रेकवानौपवाह्यः ॥ ४७ ॥

तूर्यध्वानैर्गर्जितैर्धूपमभ्रं मत्वा नित्यस्थायि मायूरमुच्चैः ।
लास्यं केकागीतिरम्यं विधत्ते च्छेकैः कीरैः श्लाघ्यमानं यदीयैः ॥ ४८ ॥

राजीवानां यत्र रत्नाहितानामंशुस्रोतांस्यासवासारबुद्ध्या ।
स्वैरं पीत्वाप्यात्मतृष्णातिरेकात्तृप्तिर्नास्तीत्येव जानन्ति भृङ्गाः ॥ ४९ ॥

घासाङ्कुरानश्मगर्भस्थलांशून्भ्रान्त्वा लोलाभेणपङ्क्तिं हसित्वा ।
यस्मिन्कीरा वासयष्टिभ्रमेण स्वर्णद्योतानापतन्तस्त्रपन्ते ॥ ५० ॥

बिम्बं यस्य स्वर्णभित्तिष्ववेक्ष्य प्राप्तुं सर्वत्रापि पाणिं प्रसार्य ।
एषा संसन्नेतुरेषेति राज्ञः शौकान्यग्रे संदिहानान्हसन्ति ॥ ५१ ॥

रुद्राध्यायान्नित्यरुद्रार्चनोक्तानुच्चैः कीराः पञ्जरेषूद्गृणन्तः ।
भूभृद्दानादानपात्राणि यस्मिन्भूमीदेवान्सर्व एवाक्षिपन्ति ॥ ५२ ॥

संक्रान्तात्मा यत्र सत्रा भवान्या रत्नस्तम्भेष्वेधते राजचूडः ।
भूयस्त्वेन प्रौढपूजाविधीनां कायव्यूहं कल्पयन्कौतुकीव ॥ ५३ ॥

भूत्वा भूमिं रक्षतो भूवलारेः साम्यं लब्धुं भूभृता शार्ङ्गपाणिः ।
लोकं रक्षन्मञ्चरूपेण यस्मिन्नास्ते शेषेणानिशं चित्रितात्मा ॥ ५४ ॥

धृत्वा रक्षन्यत्र दोष्णा धरित्रीं स्थैर्यं लक्ष्म्याः स्थापयत्येष भूपः ।
इत्येवाहिं तल्पयन्निन्दिरायां सक्तः शार्ङ्गी चित्रितः साधु शेते ॥ ५५ ॥

राज्याङ्गश्रीवृद्धये राजतुल्यव्याहारैर्भूनिर्जरव्रातजप्यैः ।
जातैर्नोच्चैर्यः प्रतिध्वानभूम्ना हर्षेणैतान्सम्यगभ्यस्यतीव ॥ ५६ ॥

सौवर्णीभिर्भित्तिभिः शोभितो यो वज्रस्तम्भैर्वासिवाश्मस्थलैश्च ।
किम्मीराभैर्नैकभेदप्रसूनस्रग्गन्धानां संगतानीव धत्ते ॥ ५७ ॥

रत्नैर्नानाजातिभिर्यन्निबद्धा रम्या भूपैर्यत्र सोपानपङ्क्तिः ।
आरोहद्भिः पर्वणामाशु भेदा गण्यन्ते तद्भिन्नकान्ति श्रितानाम् ॥ ५८ ॥

आस्ते नेतासाविहेति क्षितीन्द्रोरानभ्यार्चां नूतना यत्र भूपाः ।
ऊरीकारव्यञ्जकोत्कैरभावाद्विज्ञायार्चेत्यात्मना विस्मयन्ते ॥ ५९ ॥

रत्नोत्कीर्णे तत्र लक्ष्मीविलासे प्रीतोऽपश्यद्भद्रपीठे निषण्णम् ।
तेजोभिः स क्ष्मापतिं दीपिताशैः सान्द्रं शृङ्गे रत्नसानोरिवार्कम् ॥ ६० ॥

सह्यैरक्ष्णोरंशुभिः सान्द्रमर्कं रम्यं चन्द्रं राजता लक्ष्मणेन ।
वाक्यैर्युक्तं भोगिवर्यं सुधार्द्रैः प्रेक्ष्येणाङ्गेनोज्ज्वलं पुष्पबाणम् ॥ ६१ ॥

गम्भीरत्वेऽप्याशयस्यार्यलोकैः कामं राशिं पाथसां प्राप्यमन्यम् ।
अन्यं मेरुं स्वात्मनो धीरतायामप्यंहःसु प्रत्यहं कातरं च ॥ ६२ ॥

पूर्णादब्धेरात्मदानाम्बुधारापूरेणाभ्रे वारि संगृह्य वृष्टे ।
भूमौ सर्वत्रापि भूपाः समेयद्दातारस्तद्दानकेल्यामतुल्यम् ॥ ६३ ॥

धृत्वा चित्ते साधु दृष्टिद्वयान्यां दैवीं सिन्धुं वाचि वक्त्रे कलां च ।
तौल्यं शंभोर्दर्शयन्तं स्वशक्त्याप्याबिभ्राणं पौरुषं पूर्णमेव ॥ ६४ ॥

आरक्ष्याशाः स्वालयारक्षमासामेकैकस्यास्तानधीशान्निजांशान् ।
आधत्तेऽसावित्यमीषां गुणौघैः प्रीत्या भव्यैराश्रितं भिन्नभिन्नैः ॥ ६५ ॥
स्वैरं द्वीपानाहृतान्स्वैरनर्घ्यान्रत्नस्तोमान्भित्तिरत्नैरसंख्यैः ।
प्रत्यस्तांशून्वीक्ष्य भग्नान्दयार्द्रैः पश्यन्तं दृग्विभ्रमैः पारसीकान् ॥ ६६ ॥
श्राव्यैर्दृश्यैः संभृतस्वापदानैः काव्यैः स्तोतॄन्सत्कवीन्काङ्क्षितानि ।
दत्त्वा भूयोऽप्यात्मदातृत्वभूम्ना प्रेम्णा दानात्प्रागिव प्रेक्षमाणम् ॥ ६७ ॥
श्लोकैर्नैकैः सत्कवीनां स्तुतानि श्रुत्वा संघैस्त्यागशौर्यार्जवानि ।
कुर्वाणं स्वं रत्नकोटीरमग्रे सद्यो हारश्रेणिसक्तानुबिम्बम् ॥ ६८ ॥
चारः स्वस्वाधीशचर्यां कथं वा वक्तेत्यन्तस्त्रासिनो वैकृतेन ।
उत्प्रेक्ष्याराच्चत्तदुर्वीपतीनां कार्याध्यक्षान्कानपि प्रेक्षमाणम् ॥ ६९ ॥
विज्ञाय नैकधरणीविभुचेष्टितानि वक्तुं समागतममुं वसुधासुधांशुः ।
आलोक्य चारमयमाह पुरो निषण्णं गोविन्दयज्वतिलकं गुणिनां प्रवेकम् ॥
प्रहितस्त्वया प्रणिधिरेष रयादवबुध्य तत्तदहिताचरणम् ।
पुनरागमन्मम पुरस्तदमुं परिपृच्छ वाचि पटुमच्छमतिम् ॥ ७१ ॥
वाचमिमाममुनावनिवलमथनस्यावतंसस्य सचिवेन ।
दशनविभाभिर्जगदे दशदिशि दिवसेऽपि चन्द्रिकां सृजता ॥ ७२ ॥
अपिधाय पटाञ्चलाञ्चिताभ्यां स विनीतो वदनं चरः कराभ्याम् ।
अगदीद् द्विषतामथापदानान्यनुयुक्तो मखिनामधीश्वरेण ॥ ७३ ॥
स्वामिद्रोही जग्गराजः स्वमित्रैः कैश्चिद्भूपैः प्राप्य कर्णाटभूपम् ।
सेवाव्याजेनाशु सेनासनाथः सुप्तं रात्रौ सोऽवधीद्दुन्दुपुत्रैः ॥ ७४ ॥

स मित्रसुतबान्धवैः सह निहत्य कर्णाटक-
    प्रभुं स्वकुलशोषकं प्रबलपापदुष्यन्मतिः ।
ततोऽनु सहितो नृपैर्द्रमिडचेरपाण्ड्यादिभि-
    र्भ्रमत्यनुचितक्रियापरवशोऽधिरङ्गस्थलम् ॥ ७५ ॥

हतेऽथ कर्णाटनृपे सहात्मजैस्ततोऽवशिष्टं पृथुकं तदात्मजम् ।
कमप्युपायादपहृत्य यत्नतः कथंचिदायाति स याचभूपतिः ॥ ७६ ॥

आलम्ब्य मङ्क्षु धरणीन्द्र महानुभावमागन्तुकैकशरणं प्रबलं बलेन ।
याचेक्षमापतिरसाविह याचति त्वां सख्यं जितो रिपुनृपैः स्वविभुत्वहेतुम् ॥

कर्णाटप्रभुसूनुमात्मविमतं कंचिद्गृहीत्वा शिशुं
त्वामभ्यागमदेष याचमहिपस्तूर्णं भियेत्यन्वहम् ।
पाण्डयश्चेरसखोऽथ जगन्नविभुना पापेन च प्रेरितः
कावेरीतटधर्मसेतुमचलं कैश्चित्क्रुधाभेदयत् ॥ ७८ ॥

इत्याख्यातं प्रणिधैरेष वाक्यं सत्यालापः प्रतिघेनाङ्कर्ण्य ।
स्तुत्यप्रज्ञो रघुनाथावनीन्द्रः प्रत्यज्ञास्त प्रबलस्तत्क्षणेन ॥ ७९ ॥

गत्वा संप्रति कुम्भघोणमुचितं कर्णाटनेतुः सुतं
बालं तं शरणागतं विरचये पट्टाभिषिक्तं बलात् ।
प्रौढश्रीरधिभद्रपीठि निवसन्पाथोधिभिः प्रावृतां
सर्वामप्यवनिं स राममहिपः स्वैरं चिरं रक्षतु ॥ ८० ॥

अन्तरीपगतमम्बुधेरहं चोलकं सपदि चोदितैर्नृपैः ।
कैश्चिदेव युधि खण्डये पुरा बन्धुपुत्रसहितं प्रतापतः ॥ ८१ ॥

पाण्डयं तुण्डीरचेरद्रमिडमगधभूपालमुख्यैः सपत्नै-
र्हस्तग्राहं गृहीत्वा सपदि समिति तत्तत्समस्तार्थजातम् ।
योधैराहार्य शूरैः पटगृहमखिलं योजयित्वा च वह्नि-
ज्वालाभिर्भासयेऽहं दिशि दिशि सततं जैत्रवृत्तिर्महांसि ॥ ८२ ॥

छिन्नैर्जगन्नृपादिबाहुजनुषां सेतुं शिरःकर्परैः
कावेर्यां युधि बन्धयामि सुदृढं कामं तथाहं भटैः ।
स्पष्टं तैर्विधृताभिरेव लिपिभिः स्वायंभुवोभिर्यथा
कर्तव्यं जयरेखिकाविरचनं कल्प्येत कल्पावधि ॥ ८३ ॥

इतीरयन्वचनमिलावलाहितो धराधुरां निजसचिवे निवेश्य च ।
स रोहितात्सदसि सरोषमीक्षणादनीकिनीमथ समनीनहत्क्षणात् ॥ ८४ ॥

अखण्डकाण्डीरमनन्तकौन्तिकं प्रगल्भयाष्टीकमनल्पधन्विकम् ।
प्रमत्तशाक्तीकमभूद्बलं प्रभोरपारपारश्वधिकं भयानकम् ॥ ८५ ॥

स्कन्धेषु विस्तृतकुथेषु करिव्रजानामध्यास्य साधु घटितानथ लोहमञ्चान् ।
संचारिनीलगिरिदुर्गगता इवारादाधोरणा विबभुरङ्कुशगर्भहस्ताः ॥ ८६ ॥

शिरस्त्रिणः कनकसिरालकञ्चुकाश्चको शिरे पथि पथि शार्ङ्गपाणयः ।
तुरंगमान्स्यदचतुरं गमागमेष्वधिष्ठिता युधि विदितान्निषादिनः ॥ ८७ ॥

क्रमेण केचन विदधुः क्रमेलकेष्ववस्थितं द्रुतमुरु मञ्चमास्थिताः ।
स्ववस्तुभिः पथिकजनोचितैः समं जयानकं विमतभयानकं भटाः ॥

व्यजृम्भत ससंभ्रमं युगविवर्तनृत्तत्वरा-
पुराहितकरस्फुरड्डमरुडंक्रियाडम्बरम् ।
सनं विमतभैरवैः समरशंसि शङ्खारवैः
प्रयाणपटहध्वनिः प्रसभमध्वराशाध्वनि ॥ ८९ ॥

कुलस्थितिभृतां कुलं सकलमाकुलं व्यातनो-
त्समुच्चलितसिन्धुभिः पटुरवैस्तदा दुन्दुभिः ।
निजाधिपभुजाधिकप्रसृतविक्रमन्यक्कृत-
द्विषत्परिषदास्पदार्पणसमुन्मिषद्रोषतः ॥ ९० ॥

भाङ्कारेण घनेन जातविवरं ब्रह्माण्डभाण्डोदरं
भेरी मङ्क्षु बिभेद कोणनिहता युद्धोद्भटैस्तद्भटैः ।
सोढक्ष्मामतिधैर्यशौर्यविनयौदार्यस्वभावार्जिता
कीर्तिर्व्याप्तजगत्त्रया किममुना रुद्धेति कोपोद्धता ॥ ९१ ॥

द्वीपं स्फूर्जथुनर्मबन्धुभिरथाद्वाविसन्धुभिर्दुन्दुभिः
संभ्रान्तं विजयप्रयाणसमये संभावितैर्भङ्कृतैः ।
प्रागेव स्वविभोः प्रतापविभवाद्बाधां विधास्येतरां
शत्रूणामहमेव तत्र वसतामित्युद्धतः कोपतः ॥ ९२ ॥

कल्पान्तानल्पजल्पत्तरमुदिरसुहृज्जैत्रयात्राभिधायी
भेरीध्वानस्तदानीं बलिनिलयबिलाध्वानमद्धा निरोद्धा ।
बाधिर्यापादधुर्योऽप्यखिलतनुभृतां कर्णरन्ध्रानुबन्धी
चक्षुःश्रोत्राधिनेत्रा भयमुकुलदशा चक्षमे तत्क्षणेन ॥ ९३ ॥

पाथोनिधिं बलरजोभरलुप्तमर्कं शस्त्राभिघातहतशत्रुविदारितं च ।
आवासमाद्यमुपकल्प्य तथापि शौरेरावासयन्हृदयमोदितसाधुलोकैः ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ९५ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारोभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
काव्येऽपूरयत त्रयोदशममुं सर्गं मखिग्रामणी-
रत्नाकद्वद विद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ९६ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
त्रयोदशः सर्गः ।

चतुर्दशः सर्गः ।

प्रत्यर्थिप्रभुविजयप्रयाणयोग्यं संनद्धे महति बले स भूषणानि ।
आभृत्य प्रकृतिमनोहरैरथाङ्गैराकाङ्क्षीन्महिपरिणीरनुग्रहीतुम् ॥ १ ॥

काश्मीरद्रवमृगनाभिगन्धसारप्रालेयप्रभृति विलेपनं भरन्त्यः ।
आदर्शं कनकमयाम्बरं स्रजं च क्ष्मापाकाहितमभजन्क्षणेन कान्ताः ॥ २ ॥

स्थालेषु द्रुतकनकोज्ज्वलेषु जालं प्रक्षिप्य क्षितिपमणेः परिष्क्रियाणाम् ।
कोटीराङ्गदवलयादि कोमलाङ्ग्यः प्रह्वत्रा द्रुतमपराश्च पर्यवृण्वन् ॥ ३ ॥

स्थाले काचन मणिभूषणं दधाना द्रष्टुं भूपतिमपटुत्रपावशेन ।
आनम्राननममुमीक्षते स्म सम्यग्भूषाञ्चलनवमणिपोषितानुबिम्बम् ॥ ४ ॥

कान्तानां शशिविशदेष्वसौ कपोलेष्वाकारं निजमवलोकयन्नथापि ।
आदर्शं क्षितिरतिजानिरन्यगृह्णादालोकैर्धृत इति किं प्रियाजनेन ॥ ५ ॥

वक्षोजस्थलविधृते वसुंधरेन्द्रं कस्याश्चित्प्रतिफलितं घनात्मदर्शे ।
आद्राक्षीदधिगतवक्षसं विदित्वा सासूयं प्रियमबलाजनस्तदन्यः ॥ ६ ॥

अस्य क्ष्माकमितुरनस्तिसाम्यमङ्गं सैषाग्रे मुकुरगतं स्वयं विधाय ।
आधत्ते कथमयितोपमानमद्येत्यन्यास्तां मुकुरकरामहो निनिन्दुः ॥ ७ ॥

आदर्शे प्रतिफलितं हृतामृतांशुप्रासन्यं वदनममुष्य भासते स्म ।
बाह्यं तद्रुचिविभवं बलेन हृत्वा कोपेन द्रुतमिव गाहमानमन्तः ॥ ८ ॥

चूडायां ग्रथितममुष्य सूनमाल्यं शोभामाधित वसुधासुधाकरस्य ।
देवस्य स्मितजितविद्विषत्पुरस्य त्रिस्रोतःसरिदिव शेखरीभवन्ति ॥ ९ ॥

स्वच्छन्दोज्ज्वलकविता सुनैकभूषाभव्यस्यानिशमवनीपतेर्मुखस्य ।
संघातं यश इव वज्रसंवदोग्रं कोटीरं शिरसि धृतं किमप्यराजीत् ॥ १० ॥

पद्मारिं क्षयभरितं नभोगमिन्दुं संत्यज्याखिलगुणसान्द्रमुर्वरेन्दुम् ।
ताराणाममुमुचितं समाश्रितानां मोहं व्यातनिषत मौलिमौक्तिकानि ॥ ११ ॥

नासायै कनकसुमाय नर्महेतोः कैश्येन भ्रमरगणेन चोदितस्य ।
दूतस्य व्यरचयत द्युतिं धरित्रीशीतांशोर्मृगमदचित्रकं ललाटे ॥ १२ ॥

भूषा यद्भजनभुवो भुवो वलारेरङ्गानां मणिखचिताः किलाखिलानाम् ।
सैव श्रीः श्रयति सदाद्वयोरपाङ्गौ दृष्टेति त्यजत इव स्म चक्षुषी ताः ॥
राजेन्दोः श्रुतिधृतरत्नकर्णिकाभ्यां कान्तादप्ययति न किं कपोलयुग्मात् ।
चारुत्वं सततमनन्यसाधितं मामित्युच्चैः स्मयभरितेव नासिकाभात् ॥१४॥
श्रोत्रे सुश्रुतबहुलश्रुतैकभूषे तस्यालंकृतिरुचिरे तथाप्यभूताम् ।
कर्तुं स्वान्तिकगतगल्लकाभिरूप्यं कोऽप्येवं जयति गुणो बहुश्रुतानाम् ॥
मुक्तानां मुखविधुदुग्धचन्द्रिकाभिः शोभाभिः स्म वहति कर्णिके स्फुरन्त्यौ ।
भूपालः पुरविजयीव नाट्यरिङ्गत्स्वर्गङ्गास्तुतियुगलीं कपोलसक्ताम् ॥
सर्वाण्यप्यवनिपतिं समेत्य भूषावृत्तीनि प्रकटमयन्ति विश्रुतत्वम् ।
रत्नानीयधरतया रदश्रियेव स्थित्वा विश्रुतमहसस्स्वयं प्रवालम् ॥ १७ ॥
काश्मीरद्रवकलिताङ्गराग एष क्ष्मापालो धृतमृदुकञ्चुको व्यलासीत् ।
ईशानश्वशुर इवात्तरक्तधातुः प्रालेयैरवनिधरः परीतमूर्तिः ॥ १८ ॥
गाङ्गेयाकलितमयं कटिप्रदेशे वासः स क्षितितलवासवो वसानः ।
स्वर्णाद्रिः सविधचरस्य चित्रभानोः संवीतः किरणचयैरिव व्यराजीत् ॥
वक्षान्तःश्रितयुवतिव्रजानुबिम्बं बिभ्राणः पतकमसौ विशामधीशः ।
साधर्म्यं वहति पुरा सरोजनाभेर्वक्षोभूधृतवनजालयाशतस्य ॥ २० ॥
चाञ्चल्यं गुणमजहात्स्वमात्मकन्या वक्षो भूतलवल्लजेतुराश्रितेति ।
मुक्तास्तज्जलनिधिना मुदा नियुक्ता हारत्वं दधुरनिशं दिदृक्षमाणाः ॥ २१ ॥
मन्थक्ष्माधरमथनार्भटीसमुद्यत्क्षीराम्भोनिधिपरिकीर्णबिन्दुभाजः ।
दैत्यारेरवनितलक्षपाकरोऽसौ हाराणां निकरमसस्मरद्दधानः ॥ २२ ॥
माणिक्यप्रकरमहःप्रदीपिताशं केयूरं क्षितिनवमोनकेतुराधात् ।
प्रत्यर्थिक्षितिपजयप्रसङ्गहर्षाद्बाहाया बहिरिव निःसृतं प्रतापम् ॥ २३ ॥
क्ष्मापालो मणिघटितस्य कङ्कणस्य व्याजेन स्वकमणिबन्धकल्पितस्य ।
कर्तव्यं प्रतिसरबन्धकर्म पूर्वं व्यातानीद्विजयरमाविवाहहेतोः ॥ २४ ॥
श्रीरामाक्षरजपशीलनाय पाणिव्यासक्ता व्यतपत मौक्तिकाक्षमाला ।
संदर्भक्रम इव संश्रितः शरण्यं क्षोणीन्द्रं कुकविकुलेन बाध्यमानः ॥ २५ ॥

पादस्थं मणिकटकं प्रभोः प्रजानामौपम्यं परमुचितं तदा भजेत ।
उत्क्षिप्ते बलिमदहन्तुरूर्ध्वमङ्घ्रौ लग्नं चेन्नखकृतरन्ध्रमर्कबिम्बम् ॥ २६ ॥

भूषाभिर्व्यतपत भूषितो नृपालः संक्रान्तप्रतिफलनस्तदात्मदर्शे ।
सस्नेहं बहिरुपलिप्तमूर्तिशुद्धे चण्डांशो मनसि यथा तपोधनानाम् ॥ २७ ॥

आदर्शे प्रतिकृतिमास्थितस्तदानीमौपम्यं समुचितमुर्वरावलारिः ।
स्फूर्जन्त्या महति सुदर्शनस्य मध्ये कंसारेरभजदसौ कयापि मूर्त्या ॥

प्रेयस्यः प्रमदमधुः प्रियेण दृष्टाः पौरस्त्याः प्रतिघमवस्थितास्तु पश्चात् ।
आदर्शप्रतिफलनात्तदाशयज्ञो व्याहारैरथ मुदिताः स ता व्यतानीत् ॥

भूषाभिः सपदि विभूषितप्रतीकः शुद्धान्ते निजसुमुखीजनान्प्रवेश्य ।
प्राणंसीदथ विजयप्रयाणकाङ्क्षी वैदेहीपतिमवनीवलप्रमाथी ॥ ३० ॥

साष्टाङ्गं सकुलधनं प्रगण्य सम्यग्व्याहारैर्विजितसुधाझरीविहारैः ।
कोटीराञ्चलघटिताञ्जली रघूणामस्तौष्ट प्रभुमिति भूपतिः प्रहृष्टः ॥ ३१ ॥

क्ष्मानम्रंकरणमुनीन्द्रसोदरेषो पश्याङ्घ्रिश्रशुरपदाब्जरेणुलेश ।
स्वोपायार्जितधरणीसुरत्वमौनिप्रक्रान्ताध्वरपरिरक्षणप्रवीण ॥ ३२ ॥

तुभ्यं दृक्प्रहरणदुर्धराशुगासस्थैमेकावधिबल देवसार्वभौम ।
भूयांसो रघुकुलभूषण प्रणामा भूयासुर्द्रुहिणपुरंदरादिवन्द्य ॥ ३३ ॥

द्वीपस्थं रघुतिलक द्विषं मथित्वा तस्याहं पुरि कलये तव प्रतिष्ठाम् ।
साहाय्यं युधि मम संविधेहि तत्रेत्यभ्यर्थ्य क्षितिभृदतः प्रतिष्ठते स्म ॥

सम्राजामथ रघुनाथसार्वभौमः संवेन द्विषमभिषेणयन्पुरायम् ।
आस्थानीभुवि समपेव्यतोपचारान्स्वस्वार्हान्विरचयता सहादरेण ॥ ३५ ॥

भूपालैरुपरि भृतैः स खेटकौघैः सौवर्णैरवनिशतक्रतुः परीतः ।
अस्मत्तो भुवमयितो मधुप्रमाथोत्यकैर्द्वादशभिरिवाश्रितो व्यलासीत् ॥

गाङ्गेयं कटिभुवि कल्पयन्कराङ्गं बाहायां वदनमृजापटीं च तस्य ।
कश्चिद्भूभृदथ करप्रसारवेलां विज्ञाय स्म दिशति वीटिकादलानि ॥ ३७ ॥

पादाग्रे व्यतपत वज्रपादुकायाः क्ष्माभर्तुर्द्युतिरपरेण कल्पितायाः ।
अञ्चन्त्याः पदकमलासवत्वमुद्रां गङ्गायाः स्रुतिरिव कंसहिंसकस्य ॥

अन्याभ्यां विभुमभितः प्रकीर्णके द्वे व्याधूते विमलतरे च यशोषातम् ।
बाहुभ्यामिव यशसी प्रतापवद्भ्यां संजाते त्रिभुवनचङ्क्रमाय लोले ॥३९॥
क्ष्मापालस्तदनु करं स पञ्चशाखे नेपालक्षितिपरिणेतुरादधानः ।
उद्वेलान्निपतितमुद्धरन्नलक्ष्मीपर्यायादिव तटिनीपतेरराजीत् ॥ ४० ॥
आभूमिप्रसृमरकञ्चुकाग्रधारिस्वाभ्याशापतदवनम्रसार्वभौमः ।
भूपोऽग्रे चलितपुरोहितद्वयीकः कक्ष्याः काश्चन समलङ्घत क्रमेण ॥४१॥
पृच्छन्तः प्रतिपुरुषं पृथक्पृथक्क्ष्मापाकारैरवसरमुर्वरापरिण्यः ।
व्याहारं मगधगणस्य बाह्यकक्ष्यावेदीषु श्रुतिविषयं व्यधुर्निषण्णाः ॥
शुद्धान्तादयमवनीसुधांशुराराद्यातोऽस्थ मगधोक्तिभिर्विदन्तः ।
बाह्यालीभुवमवरुह्य वेदिकाभ्यः संमर्दक्षममवतस्थिरे नरेन्द्राः ॥ ४३ ॥
अन्योन्यव्यतिहतिशीर्णभूपभूषाधूलीभिर्द्विरदमदैश्च पङ्किलायाम् ।
बाह्यालीभुवि पतिताः स्म हारमुक्ता भासन्ते किल यशसां नवप्ररोहाः ॥
प्रस्थानं विदधति पार्थिवे तदानीं कुर्वाणा स्वपरिजनान्कुहापि भीत्या ।
आदाय द्रुततरमायुधानि तेभ्यः सम्राजामबिभृत संसदंससीम्नि ॥ ४५ ॥
आक्रान्तेष्वलमथ वेत्रिभिः प्रहारं तन्वानैरपकरणं तदा नृपेषु ।
बाह्यालीभुवममिता श्रिता पाताकिन्यातानीद्द्रुतमधिकं गतागतानि ॥
गन्धेभागमतरलक्रमेलकौघक्रोड्कारैरुपरि पतत्सु घोटकेषु ।
श्लिष्यन्त्यो भयचलिताश्चिरेण योधान्संतुष्टान्व्यदधत वारसारसाक्ष्यः ॥
आयाति क्षितिभृदयं विवर्तनीयो गन्धेभो मदकरटो निवर्त्यतां द्राक् ।
पन्थानं स तु निरुणद्धि पत्तिराराद्भ्येतोऽस्यजनि तदा निषादिघोषः ॥
संनद्धा भवत समुल्लुठन्नभीक्ष्णं घोटीनां निकटमुपैति घोटझाटः ।
पादातं भुवि पतितं भवेत्तदेनं गृह्णीतेत्यभिदधिरे गिरं हयस्थाः ॥४९॥
संमर्दादभिपततः स्वमाक्षिपन्तो दोषाभे यवनभटा दृशौ दधानाः ।
अश्नन्तः प्रतिमुहुराददुः कलञ्जं दुर्वृत्ताः करकरवालधूननानि ॥ ५० ॥
विश्राणैर्वरिवसितः स भृत्यमुद्रां भूपालैरथ रघुनाथभूविडौजाः ।
बाह्यालीभुवमकरोत्पदारविन्दद्वन्द्वेनोपरिकलितेन धन्यधन्याम् ॥५१॥

भेरीणां मदकरिणां भटोत्तमानामश्वानामपि समभाविभाङ्क्रियाभिः ।
फीट्कारैर्निजबिरुदोक्तिभिस्तदानीं हेषाभिश्च युगपदेकतां प्रपन्नैः ॥५२॥
क्ष्माजानेः स्तुतिपठितानि मागधानां भेरीभाङ्कृतिबधिरीकृतश्रवोभिः ।
भूपालैरनुमिमिरे भुजप्रसारासाराभ्यामधरदलैश्चलाचलैश्च ॥ ५३ ॥
तत्तद्भूपतिजनुषस्तदा जनानामासन्नान्विनयजुषोऽथ नायकाय ।
नामानि त्वरितमुदीर्य नैकशानि व्यक्तानारचयत वेत्रिणां समूहः ॥५४॥
विज्ञप्तो विभुरवनेः स वेत्रिलोकैरालोकैस्तदनु कृतार्थतामनैषीत् ।
गाङ्गेयत्सरुकरवालगर्भमारात्कुर्वाणं नृपकुलमञ्जलिं किरीटे ॥ ५५ ॥
व्याहारैः कतिचन मन्दहासतोऽन्या-
न्व्यापारैरपि नयनाञ्चलस्य कांश्चित् ।
सम्राजां स तु समभावयद्यथार्हं
संदोहानथ रघुनाथसार्वभौमः ॥ ५६ ॥
आद्यन्ताञ्चलनवरुक्मपट्टयुग्मव्यानद्धोचितनतमध्यवेणुदण्डाम् ।
वोढारः कनकमयीं वसुंधरायाः शीतांशोर्नवशिबिकामकार्षुरग्रे ॥ ५७ ॥
पर्याणं कनकमृगाधिपालरूपं बिभ्राणं नरपतिविक्रमानुरूपम् ।
सादी तन्निकटभुवं शनैरनैषीदाश्चर्यावहनिजचर्यमश्ववर्यम् ॥ ५८ ॥
कोऽप्युद्यत्करटकटाहदानतोयैः प्रस्विन्नं गिरिमिव निर्झरप्रवाहैः ।
अभ्यर्णं तदनु कमप्यनेकपानामानैष्ट प्रवरममुष्य भूमिजानेः ॥ ५९ ॥
भ्रूसंज्ञां द्रुतमवधाय भूसुधांशोराहत्य प्रतिमुहुरङ्कुशेन यन्ता ।
आभुग्नाग्रिमचरणाग्रमल्पनम्रग्रीवाकं गजमधिताधिरोहयोग्यम् ॥ ६० ॥
मातङ्गं विनतमसौ महीपतीनामध्यक्षः शिखरिसदृक्षमध्यरुक्षत् ।
आरूढावमुमपरौ च भूमिपालौ पश्चाद्धौ करधृतवीटिकाप्रकीर्णौ ॥ ६१ ॥
विज्ञायाशयमवलोकनेन राज्ञो विज्ञास्ते विनयभृतो विशामधीशाः ।
आरूढा निजनिजमौपवाह्यमेनं पर्यन्तक्षितिमधिगम्य पर्यवृण्वन् ॥ ६२ ॥
आहन्यादयमहितान्नृपानमीषु प्राप्ताः किं स्वकुलभवा न वेत्यवैतुम् ।
आयातं शशिनमिवावनीवलारेरग्रे कोऽप्यबिभृत शुभ्रमातपत्रम् ॥ ६३ ॥

बिभ्राणाः कुलबिरुदोद्भवन्ति राज्ञः कोऽप्यग्रे मकरमयानि केतनानि ।
सौन्दर्यादपरिमिताङ्गभूसमष्टिं तं व्यक्तं किमु समसूचयञ्जनाय ॥ ६४ ॥

उत्क्षिप्ते स्फुटमुदितानुबिम्बदम्भात्सौवर्णे धरणिशचीपतेर्धवित्रे ।
विद्वेष्यैः प्रतिमुहुरात्मबिम्बभेदाद्भीतो भूतलमभजत्प्रियो नलिन्याः ॥६५॥

दिवाप्रदीपैर्नरदेवमेनं निषेवितारो निकषा व्यराजन् ।
त्वज्जैत्रयात्रासमयेऽभियातो नोद्दक्प्रतापा इति सूचयन्तः ॥ ६६ ॥

स्कन्धावबद्धगुणसक्तपदाहतेन दन्ताञ्चलाञ्चितधरातलमानमय्य ।
गन्धद्विपान्युगपदङ्कुशगर्भमेनमाधोरणा विरचिताञ्जलयः प्रणेमुः ॥ ६७ ॥

आधूतखड्गतिलका मुहुरानतानि कृत्वा शिरांसि परिकूल्पगभीरघोषम् ।
दूरादकुर्वत तुरुष्कभटा धरित्रीपालकद्विषः सविनयं प्रणतिं हयस्थाः ॥

राज्ञामादधदथ तस्य नेतुराज्ञामुत्तंसस्रजमिव तूर्णमुत्तमाङ्गे ।
कल्पान्तप्रसृमरसिन्धुबन्धुकल्पां सेनानीश्चतुरमनीकिनीमतानीत् ॥ ६९ ॥

सैन्यैस्तस्य जनेश्वरस्य चलितैः शौर्योन्महीमण्डलं
संभ्रान्ते सकले कुलाचलकुले संत्रस्यतामारवान् ।
सिंहानामवकर्ण्य सिन्धुरगणे दिश्ये द्रुते भ्रश्यता
भूभारेण निमग्नमस्तकमणिर्भुग्नः फणीशोऽभवत् ॥ ७० ॥

संबोभूतमनुक्रमेण सदनद्वारावकाशोचितं
बाह्यालीस्थलतो वलत्क्षितिवलप्रद्वेषिणस्तद्बलम् ।
साधर्म्यं बिभरांबभूव सरितामीशस्य कल्पक्षया-
नल्पक्षोभविभिन्ननेतुसरणीनिःसारिणा वारिणा ॥ ७१ ॥

विदधति रघुनाथक्षोणिवृत्राभियातौ
विमतविजययात्रां वीरलोकाग्रगण्ये ।
अनुगृहमदसीयालोकलोलायमानां
कुवलयनयनानां कोऽपि कोलाहलोऽभूत् ॥ ७२ ॥

धरापाकारार्तिं तदनु तनुमध्याः कलयितुं
वितन्वत्यः सौधान्विघटितगवाक्षाररपुटान् ।
जानानां व्याचक्रुर्जनितकुतुकान्वीक्षितुममुं
समुन्मीलन्नेत्रान्विमतजययात्रां विदधतम् ॥ ७३ ॥

अक्षुद्रनैकविधकाव्यरसावसीद दिक्षुद्रवामृतझरीघनमाधुरीक ।
संतानविस्मयविधायकनित्यदानसंतानपोषितसमस्तबुधप्रवेक ॥ ७४ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ७५ ॥

श्रीगोविन्दमखीन्दुवंशमणिना श्रीयज्ञनारायणा-
भिख्येनाध्वरिणा कृते मधुसुधारोधाय मेधाविना ।
काव्येऽपूरि मितश्चतुर्दशतया सर्गो निसर्गोज्ज्वल-
स्तत्राकद्रुद विद्वदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ७६ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
चतुर्दशः सर्गः ।

पञ्चदशः सर्गः ।

प्रचलिता तदनु प्रति वीथिकां पटुरटत्पटहोदितचङ्क्रमा ।
प्रवहदम्बुनिधिप्रभवश्रियं समवनोदवनीभृदनीकिनी ॥ १ ॥

स्थलरथाः किल यत्र समुन्नताः प्रतिपदं रचिताः प्रचकाशिरे ।
नगरदेवतया न कथं धृता बहुविधं फलिताः स्वमनोरथाः ॥ २ ॥

स्थलरथाः स्वकुटुङ्कतटोलगन्मुकुरपङ्क्तिनिभेन मुहुर्मुहुः ।
अनिमिषेण किमक्षिशतेन यान्निरवधिप्रमदं निरवर्णयन् ॥ ३ ॥

जयकृते चरतोऽस्य धरापतेः समुचितं किल यत्र धरा प्रिया ।
विरचिता रुरुचे विरजस्तया प्रतिमुहुर्मिहिकाभरसेकतः ॥ ४ ॥

त्रिशिखया विरजीकृतया जनैः पुनरभूयत भूरिपरागया ।
मम सुमैरिति यां मधुधारया प्रसवतोरणपङ्क्तिरसिञ्चत ॥ ५ ॥

प्रसवतोरणदामभृतासवप्रसनकर्मगतव्यसनानलीन् ।
कनकसौधघटा किमु विद्रुतान्व्यधित यत्र चलध्वजपाणिभिः ॥ ६ ॥

इभगणैरभिषङ्गमिदं भजेत्कुवलतोरणमित्यकुतोहतम् ।
यदभितः स्थितसौधगताः स्त्रियः स्वनयनांशुभिरेव तदा दधुः ॥ ७ ॥

कदलिका गणिकाजनमन्दिरप्रघणसीम्नि गताः प्रचकाशिरे ।
क्षितिभुजे किमु यत्र समेष्यते भणितुमूरुभिरात्मविभाह्वतिम् ॥ ८ ॥

उभयपार्श्वगृहोपरिजालकश्रितवधूवदनाम्बुजदम्भतः ।
मुखसहस्रमधारि मुदैव यां नगरदेवतया न किमीक्षितुम् ॥ ९ ॥

अधियदीयशिरोगृहमञ्जलिप्रचुरलाजभृतो गणिकाङ्गनाः ।
विजयलक्ष्मिविवाहकृते विभोर्हविरिवोचितमादधतो बभुः ॥ १० ॥

रतिपतौ रघुनाथजनाधिपं श्रयितुमात्मपरार्धसमद्युतिम् ।
यदभितःस्थितयौवतसैनिकैः सममधिज्यधनुः समनह्यत ॥ ११ ॥

कनकभाजनकल्पितदीपिकाश्रितकरः किल यद्गणिकाजनः ।
स्वमतनुज्वलनाकुलमीक्षयन्निजनिकावसथप्रघणेऽवसत ॥ १२ ॥

परिगताः प्रतिभूमि जना घना विभुगृहेष्वभमता व्यतपन्त याम् ।
किमवकाशकृते प्रचलिष्यतो नृपबलस्य पुरे निचिताः क्वचित् ॥ १३ ॥
धनिकगेहगवाक्षतटागतानगरुधूपभरानपदिश्य या ।
क्षणदयेव कयापि समाश्रिता जनपतेर्घटनाय जयश्रिया ॥ १४ ॥
तदनु सौधतटेषु शिरोगृहेष्वधिनिकेतकुटुङ्कमपि स्थिताः ।
क्षितिपदर्शनकौतुकशंसिनः कृतपरिप्लवनैर्नयनैर्जनाः ॥ १५ ॥
उपचितं शनकैरुरुघोषणं श्रवणरन्ध्रमरुन्द्ध समन्ततः ।
अरिभयानकमानकसंभवं भवनहर्म्यजुषां हरिणीदृशाम् ॥ ॥ १६ ॥
पटहनिस्वनतो बधिरीकृतश्रवणरन्ध्रतया शफरीदृशः ।
अथ परस्परमङ्गुलिसंज्ञया विविधया स्वगतं व्यवजह्रिरे ॥ १७ ॥
अभवदौष्ट्रकहास्तिकसंसजद्विजयदुन्दुभिघोषविभीषणैः ।
कतिपयैरवनोकमितुश्चमूमुखचरैर्नगरी मुखरीकृता ॥ १८ ॥
जयमहास्तिकहास्तिकसत्समित्प्रकटनोद्भटहड्डटताडिताः ।
अजनयन्प्रभुदुन्दुभयो रणं प्रतिमहीन्दुभयोदयकारणम् ॥ १९ ॥
घनतरौषधशृङ्गकनत्कटौघटितकच्छपुटच्छुरितासिभिः ।
अनऽत्वर्तियुतैर्नलिकायुधैः कतिपयैर्वसुधाथ करम्बिता ॥ २० ॥
पटहभाङ्कृतिभिर्बधिरीकृतश्रवणरन्ध्रजुषः सुदृशोऽभवन् ।
प्रतिभयाकृतिभिर्नलकायुधैः प्रतिमुहुश्च निमीलितलोचनाः ॥ २१ ॥
दृढतरांसधृतेषुधिपार्श्वभूकलितबर्हिकलापकलापिनः ।
अटनिदेशगतामलचामरस्तबकसज्जशरासनयष्टयः ॥ २२ ॥
अनुचराहितवीजनचामरद्वितयमध्यधृतोत्प्लवनैः परैः ।
युगपदीक्षितयोधनपाटवाः पुनरमेदुरयन्पुरवीथिकाम् ॥ २३ ॥
चटुलतावहचर्मतिरोहिताः करविधूनितखड्गलतायुताः ।
उरुभुजस्फुरदोषधिमूलिका वलययन्त्ववशेन समुद्गताः ॥ २४ ॥
स्वतनुलाघवदर्शनपूर्वकं बहुविधं रचितोत्प्लवनादिना ।
मुहुरुदायुधमत्र मुधा युधं निजजनैः सह निर्ममिरे परे ॥ २५ ॥

घनपरस्परघट्टननिध्वनद्रलदयोवलयोत्करपाणिभिः ।
कटिधृतायतकञ्चुकशोदरैः क्वचिदियं समवापि च कौन्तिकैः ॥ २६ ॥
नयनकान्तिमवेत्य नवोत्पलप्रचुरतोरणपाशमधो धृते ।
प्रहरणप्रकरे पथि कौन्तिकैर्झटिति सौधजुषो जहसुः स्त्रियः ॥ २७ ॥
बहुविधेषु पटुत्वमथायुधेऽवनुकलं प्रतिपूरुषमद्भुतम् ।
प्रकटयत्प्रबलं बलमुर्वरावलरिपोरचलद्विशिखां प्रति ॥ २८ ॥
बलरजांसि महीवलशासिनः सकलदिग्वलयं समकोचयन् ।
अपगतान्किमरातिधरापतीन्सपदि शासितुमत्र समन्ततः ॥ २९ ॥
खबलनैर्बलिसद्मभुवा दिवं निबिडयद्रजसां निचयेन च ।
क्षितिपतेः किमु राज्यविवृद्धये त्रिजगदप्यवनीमतनोद्बलम् ॥ ३० ॥
सुरधुनी ध्वजिनीरजसाञ्जसा चुलुकिता समपूरि च भूरिभिः ।
बिरुददुन्दुभिभीषणघोषणस्फुटदजाण्डबहिःस्रुतवारिभिः ॥ ३१ ॥
प्रथमसृष्टिकथापरिमार्जकैरपि बलस्य रजोभिरजोऽभितः ।
प्रसृमरैः परिचिन्त्य जगद्विधिं प्रमुमुदे परमाणुसमागमात् ॥ ३२ ॥
नभसि हन्त नदीपतिमेखलारमणसैन्यरजोभरपूरिते ।
असुमयादपरस्य तनूगतान्न कुहचिद्गतिरास नभस्वतः ॥ ३३ ॥
अथ कुसुम्भपटाहितवेष्टनश्रितविचित्रपतत्रशिरस्तटाः ।
घुसृणकर्दमगुम्भितकञ्चुका विरहिता दयया विनयेन च ॥ ३४ ॥
अतिरुषा परुषाक्षरभाषिणः समचलन्दृढशार्ङ्गशया रयात् ।
अधिगता जवनान्यवना हयानधिपुरोविशिखे पथि केचन ॥ ३५ ॥
अतुलमाश्रमतिश्वसनं रयात्सपदि सादिकशाहतिचालितम् ।
अनवकाशमनन्तमनन्तरं विपुलमस्थगयद्विशिखास्थलम् ॥ ३६ ॥
खरजसा स्थलतामयमश्नुते किमिति शोधयितुं कृतचङ्क्रमाः ।
क्षितितलं नु विहाय विहायसे समवलन्त महेन्द्रचमूहयाः ॥ ३७ ॥
खनरपालकशत्रुपदं नदीपतिरचूष्यत नः पदरेणुभिः ।
किमिति वीक्षितुमेव कृतोत्प्लवा वियति दिद्युतिरे विभुघोटकाः ॥ ३८ ॥

हयखुराहतिभिः कृशया भुवा सपदि मांसलया समभूयत ।
प्रबलसादिपरस्परघट्टनत्रुटितलोहतनुत्ररजोभरैः ॥ ३९ ॥

खरतरस्वखुरक्रमणक्रमस्थलशिलाजनितज्वलनं रुषा ।
स्यदधुतानिलसख्यभुवा हयाः प्रतिमुहुश्च पदैः किमकुट्टयन् ॥ ४० ॥

सह सरत्यनिलश्चलचामरश्रित इति क्षितिशीतरुचो हयाः ।
निभृतचामरमस्य निवृत्तये निरगमन्किमु मानसहंसः ॥ ४१ ॥

अधिगताः परिकंधरमञ्चितां विपुलमञ्चतटीं विधुताङ्कुशाः ।
मणिशिरस्त्रपुटस्तृतमौक्तिका गजतयाप्यगमन्कतिचिद्भटाः ॥ ४२ ॥

हरिदिभैर्विधृता स्वकुलाधिपैरतिलघुत्वमसाययति क्षितिः ।
इति मदाम्बुभरैरिभमण्डलो शमयति स्म चमूजनितं रजः ॥ ४३ ॥

शमयतीभघटा स्वमदैरिति क्षितिरजः किमदोऽजनि कार्मणम् ।
कटकटाहमरुन्द्ध तदन्तरभ्रमिपरभ्रमराश्मपुरःसरम् ॥ ४४ ॥

स्वविभुदानजलांसलमम्बुधिं स्थलयतीति रुषाशमयद्रजः ।
भुवि दिवि त्रिदिवेऽपि भृतं मदैः श्रुतिपुटैरपि सा करशीकरैः ॥ ४५

अत्र निजानिचमूहयरेणुभिः सलिलमामरसैन्धवमाविलम् ।
करिघटाकदलीघटितैः पटैः परमयत्नमभूत्परिशोधितम् ॥ ४६ ॥

हयखुराहतजातरजोभरैरपिहिते भवदम्बुजिनीहिते ।
करिघटाकरशीकरवारणात्सफलमातपवारणधारणम् ॥ ४७ ॥

वसुमतीतलवासवबाहिनीष्वथ गतास्वमितास्ववनीश्वराः ।
निरगमन्सममेव निजैर्निजैः परिवृताः कतिचित्प्रबलैर्बलैः ॥ ४८ ॥

नगरवीथिजुषां नलिनेक्षणाः सदनसौधसदः क्षितिरक्षिणाम् ।
विभवनामविभूषणवाहनान्यथ मिथः स्वसखीभिरकीर्तयन् ॥ ४९ ॥

यवनभूमिपतिः स यदाकृतिः शमनमातनुते शमितस्मयम् ।
विकृतवीक्षणनिष्कृपभाषणक्षपितसौम्यनयक्षतसंधिभिः ॥ ५० ॥

अयमुपैति हयैरतिपौरुषैरिह वृतो मनसामिव मूर्तिभिः ।
तमवलोकय सादिशिरोमणिं त्वमिति काचिदुवाच सखीं प्रति ॥ ५१ ॥

सखि विलोकय सैन्धववाहनः प्रभुरयं परराजभयंकरः ।
भजति यस्य पुरं परितो नदीपतिरहो परिखावलयश्रियम् ॥ ५२ ॥
अयति तस्य विलम्बितमंसयोर्द्रमिडभूमिभृतः श्रवसोर्युगम् ।
विहृतिडोलिकयोर्विजयश्रियः सरणिमित्यपरा समभाषत ॥ ५३ ॥
गजपतिर्वसुधाकमिता पुरस्तरुणि पश्य स याति दयानिधिः ।
अधिगतो गजमभ्रमुवल्लभं विभुरिव त्रिदिवस्य विराजते ॥ ५४ ॥
निधिरसौ महसां निजसामजव्रजपरीतवपुर्व्रजति श्रियम् ।
परिवृतस्य दिनाधिपतेर्घनैरिति वचः समुदीरितमेकया ॥ ५५ ॥
नरपतिः स विभुर्नयनातिथिर्भवति भामिनि पश्य परंतपः ।
विमलहारधरो विजयश्रिया वृत इवात्र मधूकगुणस्रजा ॥ ५६ ॥
संवीतो मणिचतुरन्तयानवर्ती सैन्येन श्रयति स जह्नुकन्यकायाम् ।
राजीवान्तरगतराजहंसलक्ष्मीमित्येका वचनमुदीरयांचकार ॥ ५७ ॥
मनुजाधिपतिर्द्विषंतपोऽयं मगधः पुष्यरथोपरि स्थितोऽपि ।
स तु तिष्ठति रूपयोपरिष्टात्सकलानां सुतनो मनोरथानाम् ॥ ५८ ॥
मकुटं नवमणिखचितं स दधत्तरुणारुणांशुसमतेजाः ।
गिरिरिव गीर्वाणानां प्रासादो भाति रत्नमयशृङ्गः ॥ ५९ ॥
आश्चर्यं वक्तुमुन्मत्तहस्तिनः स्कन्धमास्थितः ।
अधःकृतावुद्धतानामित्याह गिरमेकिका ॥ ६० ॥
कोङ्कणभूरमणो मणिकङ्कणधारी स याति निःशङ्कः ।
सुषमा यस्य वितनुते विषमायुधमात्तगन्धमिन्दुमुखि ॥ ६१ ॥
अङ्गदं तस्य बाहायां संगतं मणिनिर्मितम् ।
विभाति भूचक्रमिवेत्यभाषत परा गिरम् ॥ ६२ ॥
गुर्जरपतिरयमयते निर्जरविभुविक्रमो महाभागः ।
अवलोकय विफलीकृतशिवलोचनवह्निरन्य इव मदनः ॥ ६३ ॥
खड्गं वहन्विशदरेखमसौ कराग्रे विश्वासपत्रमिव विद्विषतां विभाति ।
दत्तस्य वस्त्रविषयस्य ददामि नाकमित्यक्षराङ्कमिति काचिदुवाच वाचम् ॥

प्रासादाग्रसदः परस्परमिति प्रौढं वदन्त्यस्तदा
कामिन्यः स्वकटाक्षनीलकमलस्रग्भिः समभ्यार्चयन् ।
आरुह्य द्विरदेन्द्रमञ्जनगिरिप्रांशुं प्रतोल्यां शनै-
रायान्तं रघुनाथसिन्धुरशनाकान्तं लसन्तं श्रिया ॥ ६५ ॥

बहुलतरवारिधारामग्नान्सद्यः सपत्नमहिपालान् ।
तरणिं नीत्वा स्वस्थांस्तनुषे दययेति विनुत वीरजनैः ॥ ६६ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपुप्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारोऽभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
काव्ये पञ्चदशं च सर्गमतनोत्सोऽयं मखिग्रामणी-
रत्नाकद्रुदविद्रुदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ६८ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
पञ्चदशः सर्गः ।

षोडशः सर्गः ।

आरुह्य शृङ्गारितमौपवाह्यमायान्तमम्भोजदृशः प्रतोल्याम् ।
रतीशरूपं रघुनाथभूपमक्ष्णोरुपग्राह्यमथो वितेनुः ॥ १ ॥
नारी पुरासीद्रघुनाथनेतुः संस्पर्शतस्तस्य शिला सरण्याम् ।
आकारमस्य त्ववलोकयन्त्यो मोहादभूवन्नचला मृगाक्ष्यः ॥ २ ॥
अङ्गेषु रम्येषु विभोरकुर्वन्गतागतानि प्रमदाकटाक्षाः ।
शाखासु पूर्णस्तबकासु लेखसालस्य लोभादिव चञ्चरीकाः ॥ ३ ॥
तलोदरीभिर्मुहुराननं वा द्वयं दृशोर्वा भुजयोर्द्वयी वा ।
अदृश्यतासेचनकाखिलाङ्गकान्तेर्महोशीतकरस्य नान्यत् ॥ ४ ॥
एकैकमेवापघनं मृगाक्ष्यो विलोकयन्ति स्म विभोर्न चान्यम् ।
आलोकितो यद्यपरोऽपि ताभिः स विस्मृतस्तेन समीक्षितः प्राक् ॥ ५ ॥
आयाममक्ष्णोर्भुजयोश्च हर्षादस्यावनीन्दोरनुधावमानाः ।
दृशः समस्ताः सुदृशां चिरेण समश्रयन्त श्रवसी च जानू ॥ ६ ॥
कस्तूरिकाचित्रकमस्य फाले कर्णे तदासीदुतसोवतंसः ।
उरःस्थले चोत्पलकॢप्तमाला कटाक्षशोभा कलभाषिणीनाम् ॥ ७ ॥
मङ्क्त्वा किरीटाग्रमणिप्रभायां कस्तूरिकां प्राप्य च कण्ठलिप्ताम् ।
श्मश्रूणि चोपास्य समं नृपेन्दोः स्त्रीणामपाङ्गद्युतिरंसलाभूत् ॥ ८ ॥
अर्घ्यं प्रमोदाश्रुभवैः कटाक्षमहःसुधाभिर्मधुपर्कक्लृप्तम् ।
अक्षीणि तासां विदधन्ति हर्षादक्षीणमातिथ्यममुष्य चक्रुः ॥ ९ ॥
दृशो विशालाः सुदृशां कटाक्षनीलाश्मलीलानलिकानिकायैः ।
निःसीमलावण्यरसान्निपीय न जातु तृप्ता रघुनाथनेतुः ॥ १० ॥
लक्ष्यं समग्रं ललना वितेनुस्तदीयरूपं सुदृशां सहैव ।
एतन्न चित्रं वसुवर्षकारि यत्स्थूललक्ष्यं प्रथते सुदृक्षु ॥ ११ ॥
अस्याभिरूप्यं हरिणेक्षणानामाकृष्टदाक्षिण्यवनीपरिण्यः ।
अयःशलाकावलिमग्रदेशस्थितामयस्कान्तशिला यथैव ॥ १२ ॥

लावण्यसिन्धौ रघुनाथनेतुर्मग्नस्य गाढं मनसस्तदानीम् ।
न तारकोऽभून्नतमध्यमानां प्रतारकः किं नु बभूव कन्तुः ॥ १३ ॥
विभुत्वमेके मनसो व्यजानन्नणुत्वमन्ये तु तयोरणुत्वम् ।
न्याय्यं तदेकत्र यतो न्यमाङ्क्षीत्प्रमाझरे पत्युरमुष्य धाह्याः ॥ १४ ॥
स्वान्तान्यणूनि स्वत एव किं च मग्नानि लावण्यझरे महीन्दोः ।
प्रहोतुमोशो न पितामहोऽपि कान्ताजनास्तत्र कथं प्रगल्भाः ॥ १५ ॥
चेतांसि दृग्भ्यो नरपालमेत्य स्थितानि तत्रैव वधूजनानाम् ।
अशक्नुवन्तीव पुनः प्रवेष्टुमानन्दबाष्पापिहितासु तासु ॥ १६ ॥
धितानि चेतांसि चिराय भूपं निर्गत्य नेत्रान्तरतो निमेषैः ।
सहामुना ताभिरथाहृतानि यदन्तरासामयमैधते स्म ॥ १७ ॥
अनेकधादृश्यत हन्त मोहान्नारीभिरेको रघुनाथनेता ।
पौलस्त्यसेनासु पुरा प्रयुक्तामधत्त मायामधुना किमेषः ॥ १८ ॥
नेत्राध्वना मे नृपतिः प्रविष्टो हृदन्तरं याति पुरेत्यवेत्य ।
निमीलिताक्षी सरणिर्निरुद्धा तस्येति काचित्तरुणी जहर्ष ॥ १९ ॥
स्रस्ते नृपालोकनसंभ्रमेण स्तनोत्तरीये स्तनयोरवेक्ष्य ।
तस्यानुबिम्बं विदतो तमेव सखीं परा सादरमालिलिङ्ग ॥ २० ॥
परस्परामेक्ष्य पयोधरान्तर्बिम्बं महीजम्भभिदः प्रमोदात् ।
तमेव मत्वा तरसा भुजाभ्यामुभे तरुण्यावुपगूहतः स्म ॥ २१ ॥
परा नृपालोकनपारवश्यश्लथात्पतद्भिश्चिकुरात्प्रसूनैः ।
समावृताङ्गी सकलैरलोकि विद्धेव बाणैर्विषमायुधीयैः ॥ २२ ॥
स्रस्तोत्तरीयेण सखीसमक्षमाच्छाद्य संक्रान्तममुं कुचान्तः ।
आलोकयन्ती तदलभतः काप्यन्तः प्रविष्टोऽयमिति प्रहृष्टा ॥ २३ ॥
संक्रान्तमप्यात्मशयात्मदर्शे सरागमेका न समीक्षते स्म ।
धरावलारिं परितस्तदीयानालोक्य तत्रानुचरान्विभीता ॥ २४ ॥
रागेण दृग्भ्यां रघुनाथभूपं रामा पिबन्ती रतिनाथरूपम् ।
इन्दुं करेणेव जिघृक्षुरेनमिच्छुर्विमोहादिति काचिदूचे ॥ २५ ॥

जयन्तदस्त्रप्रसवास्त्रसृष्ट्या जातं पुरा यज्जलजासनस्य ।
असाधु तत्कौशलमद्य मन्ये लावण्यसृष्ट्या रघुनाथनेतुः ॥ २६ ॥
श्लिष्यन्ति या भूमिसितांशुमेनं ता एव धन्यास्तरलेक्षणासु ।
अन्यास्त्ववन्यामतिरूपधेयभाजोऽपि चित्रप्रतिमाविशेषाः ॥ २७ ॥
बाहे युवां प्राप्य ममाङ्गभूयं विभोरभूतं बत विप्रकृष्टे ।
सखी तु वां चम्पकमालिकेयं कण्ठं समाश्लिष्यति गाढमस्य ॥ २८ ॥
असावलभ्यो मम हन्त चित्तमेनं श्रितं वा पुनरेति चेन्माम् ।
तदास्मि धन्या न तदप्युपागादलन्देषु सौहार्दमतो न कार्यम् ॥ २९ ॥
कटाक्ष तुभ्यं कलये नमस्यामस्याधुनाश्लेषकृतार्थिताय ।
अङ्गेषु सर्वेषु तदङ्गपालीदूरेषु वैयर्थ्यधुरंधरेषु ॥ ३० ॥
आकाररेखामवनीवलारेरालोक्य मोहादिति भाषमाणाम् ।
निश्चित्य तस्मिन्निहिताभिलाषां प्रौढा सखीमित्यपरा बभाषे ॥ ३१ ॥
वशीकरोत्येव वधूः कदापि स्वयं न वश्यः स्वदमानचापः ।
तत्कोटिसाम्यं दधदेष मूर्त्या वश्यः कथं ते वसुधासुधांशुः ॥ ३२ ॥
प्रेष्या कटाक्षस्य पयोधिकन्या वाचां सवित्री वचसोऽपि यस्य ।
प्रसूत्य भर्तारमिमे भजेते सोऽयं कथं ते सुलभो नरेन्द्रः ॥ ३३ ॥
आत्मानमाकर्षति रूपमस्येत्यस्मिन्न विश्वासमये विधेहि ।
महीमहेन्द्रस्य मनस्तदेतत्सरोजनेत्रे सहते न यस्मात् ॥ ३४ ॥
लोकत्रयीलोलविलोचनानां प्रतारकः पञ्चशरः स्वमूर्त्या ।
प्रतारकस्तस्य च पार्थिवोऽसौ कथं विधेयस्तव कातराक्षि ॥ ३५ ॥
अथाच्युतक्षोणिवलाभियातेर्जयन्तमेनं जगतीपरिण्यम् ।
विलोकयन्ती विविधैर्वचोभिरवर्णयत्काचिदमुष्य रूपम् ॥ ३६ ॥
आलोक्य सौन्दर्यममुष्य रत्याः पतिव्रतात्वे सति भज्यमाने ।
करोति रोषं न ततः परं तु कन्तुः स पत्नीति धिया तमस्यै ॥ ३७ ॥
विजित्य कामं विभया तदीयं धुनोति चायं सुहृदं मुखेन ।
श्वासेन वाहं धनजीक्षणेन कैश्येन गव्यं कवनेन चापम् ॥ ३८ ॥

सुरूपशाली न विधुः सुमेषुर्नाह्लादको नैव वृतौ श्रिया तौ ।
भ्रातृत्वपुत्रत्वभृतेस्तदस्य सर्वैर्गुणैः किं समता तयोः स्यात् ॥ ३९ ॥
हित्वोत्तमं च स्वमियाय काष्र्ण्यं परः पुमान्पाटलतां विधाता ।
ईशो वलक्षत्वमपीति खिन्ना हृष्यत्यमुं प्राप्य हिरण्यकान्तिः ॥ ४० ॥
अमुष्य देहांशुसवर्णतायै स्वर्णं स्वजन्मावधि साधु तप्तम् ।
पञ्चाग्निमध्यं प्रविशत्फलं तत्प्राप्नोति न प्रत्युत कार्श्यमेव ॥ ४१ ॥
मत्कर्णिकामस्य तनूमहोभिः समां विधेहीति विधेः सरोजम् ।
तत्साधनं च स्वयमेव बिभ्रत्परागमर्घासनतां प्रयाति ॥ ४२ ॥
प्रभोर्विधायाङ्गविभां परः किमेवं सृजेदेतदिति स्मयेन ।
परीक्षितुं तत्करणैः परागैः सहासृजच्चम्पकमब्जपीठः ॥ ४३ ॥
अमुष्य देहांशुलवैकसाम्याद्धृता वधूभिः स्तनयोर्हरिद्रा ।
सर्वात्मना तत्समता यदि स्यादस्यास्तदा कोऽतिशयो न जाने ॥ ४४ ॥
गोरोचना क्षोणिपतेरमुष्य शरीरशोभाभरसाम्यसिद्ध्यै ।
चूर्णीभवन्ती यतते सुखेन सद्भिः कथं वा समता घटेत ॥ ४५ ॥
प्रभुर्मम स्वप्रभया विजेता तथाप्यसौ मां शिरसा दधाति ।
इति त्रसन्संभृतहीरदम्भात्खिन्नः किमु स्वर्णमयः किरीटः ॥ ४६ ॥
प्रायेण दास्यत्ययमर्थिने मां भवाम्यदेयोऽहमिति क्षितीन्दोः ।
किरीटतामेत्य गिरिः सुराणां मुक्ताभिराभाति हसन्मुदेव ॥ ४७ ॥
विधुर्वसन्तो मदनो विधाता विधाय सर्वेऽपि विभोर्ललाटम् ।
ज्ञातुं किल स्वस्वविधानमेभिर्लेखात्रयोयं लिखितात्र भाति ॥ ४८ ॥
कस्तूरिकाकल्पितमस्य किंचिद्विशालमग्रे तिलकं विभाति ।
भास्वन्मुखेन्दुप्रभयेव सामि हसन्मुखं मेचकमम्बुजातम् ॥ ४९ ॥
एतस्य दीर्घाकृतिरेणनाभिविशेषकः पञ्चशरो विभाति ।
भ्रूवल्लिदम्भेन भुजौ प्रसार्य दैर्घ्यं दृशोः किं धरणीपरिण्यः ॥ ५० ॥
श्रुतं समस्तं वसुधासुधांशोर्यज्जायते दृष्टमिव प्रकामम् ।
दृशोरमुष्य श्रवसोश्च नित्यसंबन्धजन्मा महिमा स एषः ॥ ५१ ॥

नेत्रे महीनेतुरमुष्य दूरस्थितं च कर्णद्वयमाक्रमिष्टाम् ।
आक्रामतो मामपि मध्यभाजमित्युन्नतत्वं भजतीव नासा ॥ ५२ ॥
स्पर्धावशेनास्य परस्परस्य दृशौ भजन्त्याविति दीर्घभावम् ।
उदीक्षितुं प्रापि किमुन्नतत्वं मध्यस्थया नासिकया महीन्दोः ॥ ५३ ॥
मुखेन्दुलावण्यमुधासुधाब्धौ क्रीडत्सु चित्तेषु कृशोदरीणाम् ।
श्मश्रुच्छलेनापसृता महीन्दोः पार्श्वद्वये शैवलपङ्क्तिरेव ॥ ५४ ॥
गलद्वये कर्णिकयोरमुष्य भान्त्यष्ट मुक्ताः प्रतिबिम्बबाजः ।
उच्चार्यमाणानि रघूद्वहस्य मन्त्राक्षराणीव बहिः स्फुरन्ति ॥ ५५ ॥
अमुं श्रयिष्यन्त्यपराणि भूषावृत्तीनि रत्नानि विना प्रवालम् ।
इत्यस्य साफल्यमिव प्रदातुं व्यधान्महीन्दोरधरं विधाता ॥ ५६ ॥
कान्तानुरक्ताधरसंनिधानात्स्वच्छापि तद्वद्भवतु द्विजालिः ।
अत्राप्य नेत्रे श्रुतिमप्यमुष्य कान्तानुरागं कथमादधाते ॥ ५७ ॥
सुवार्द्रसूक्तेर्वसुधासुधांशोः फणीश्वरोऽमुष्य भजेत साम्यम् ।
स्वभावतो येन वचस्तदीयं विषानलज्वालविशेषदक्षम् ॥ ५८ ।
आशीविषेन्दोरमृतोक्तिता चेदध्यापकस्याप्यमृताशनानाम् ।
सहस्रधा चेत्प्रतिपादकत्वं स्थाने तयोरस्य तदा समत्वम् ॥ ५९ ॥
आवर्तनादार्जितमागमानां जाड्यं चतुर्णां जलजासनेन ।
संत्यज्यते सांप्रतमेष भूत्वा चतुर्विधेऽपि प्रभवन्कवित्वे ॥ ६० ॥
प्रबन्धमात्मन्यकरोत्प्रसिद्धं वाल्मीकिरादाविति वाग्विलासैः ।
स एव रामस्तनुते स्म तस्मिन्भूत्वा निबन्धं रघुनाथभूपः ॥ ६१ ॥
सयत्नमाहृत्य सुहृत्प्रमोदं स पारिजातं हरिरब्दमेकम् ।
अधादयं त्वस्य कथां निबध्नन्नयत्नमाकल्पमहो तनोति ॥ ६२ ॥
रामायणोक्तो रघुनाथनेता प्राचेतसादप्यजनि प्रतीतः ।
तत्रान्यवृत्तं वदतः स्वकीयवृत्तस्य वक्तुश्च न किं विशेषः ॥ ६३ ॥
पराजितानि क्षितिपाकभेत्तुः कण्ठेन किं कम्बुकदम्बकानि ।
न्ययुञ्जताम़ुष्य निषेवणाय निजात्मजा निस्तलहारमुक्ताः ॥ ६४ ॥

वीरेन्दिरानित्यविहारबाह्यप्रासादयोर्भूषणजालभाजोः ।
अत्युन्नतौ हाटककूटलक्ष्मीमंसौ धराधीशितुरादधाते ॥ ६५ ॥

रत्नाङ्गदाभालहरीपरीते प्रभोर्भुजे पार्श्वधृतप्रकीर्णे ।
संभावयन्त्यौ स्वभवप्रतापात्कीर्त्तिप्ररोहौ किममुष्य भातः ॥ ६६ ॥

रत्नाङ्गदस्फुरितराजकुलानुबिम्बा बाहुद्वयी बलिभिदो विलसत्यमुष्य ।
संचिन्त्य बाहुजनुषां समरेऽवसानं भूयोऽपि ताञ्जनयितुं भुवि गर्भिणीव ॥

अत्यायतत्वमतिमांसलताममुष्य बाहुद्वयी महिवलासुहृदौ भजन्तौ ।
पूर्वावतारविधृतं भुजयुग्ममन्यत्स्वामिन्प्रविष्टमिति संप्रति शंसतीव ॥६८॥

चाञ्चल्यमक्षितनया स्वममुञ्चदस्य
स्थित्वाब्धिवक्ष इति सिन्धुभवाः किमन्ये ।
आत्मस्वपि स्थिरतरातिशयाय वक्षो-
हाराः श्रयन्ति विविधा मणयोऽप्यमुष्य ॥ ६९ ॥

वक्षो भात्यसुहृन्मनोरथगतिद्वारोपरोधि प्रभोः
सौवर्णं विपुलं कवाटमुपरिस्थानेन्दिराचित्रितम् ।
पार्श्वद्वन्द्वसुयोजितस्थिरमहाबाहार्गलाभासुरं
चारश्मश्रुपरंपरासितपयोजातोन्मिषत्तोरणम् ॥ ७० ॥

निरङ्कुशो नृपतिलकः क्षमाभृतो निरीक्षितो नमयति योऽखिलानपि ।
स सिन्धुरं चलयितुमेव पाणिना वहत्यसौ बत सितमङ्कुशं कथम् ॥

पार्श्वे प्रमृष्टे इव पार्थिवेन्दोर्मेयं वलग्नं करमुष्टिनेव ।
कान्तौ त्वचा हस्तिकराविवोरू मुग्धौ च जानू मुकुराविवास्य ॥ ७२ ॥

स्कन्धे गजस्य चलता श्रुतिचामरेण
पादाङ्गदं वितपते नृपतेः स्थिरस्य ।
आलक्षितं क्षणमलक्षितमात्तरत्नं
बिम्बं वनेन शरदीव विभो रुचीनाम् ॥ ७३ ॥

अम्लानाभिरपास्तरज्जुनहनक्लेशाभिरम्भोरुह-
स्रग्भिः सौभगजुषामपाङ्गजनिभिः सश्लाघमेणीदृशाम् ।
आयुष्मान्रघुनाथभूमिपरिणीरभ्यर्चितो भूयसा
संजातप्रमदो बलेन निरगात्तञ्जापुरीतो बहिः ॥ ७४ ॥

भू........................रभावा-
त्कोपप्रसादौ धरणीश्वरेषु ।
उन्मूलनेनाधिकरक्षणेना-
प्युदीरय........पण्डितौघैः ॥ ७५ ॥

जलनिधिगर्भवासवशनिर्भरदर्परिपु-
प्रतिहतिहेतुसेतुकृतिनूतनदाशरथे ।
कविबुधगायकाभिमतकल्पनकल्पतरो
जय करुणासनाथ रघुनाथ जनाधिपते ॥ ७६ ॥

प्रौढश्रीरघुनाथभूपतिकृपास्फारीभवत्साहिती-
साम्राज्यो निगमागमार्थनिपुणः श्रीयज्ञनारायणः ।
सर्गं षोडशमप्यपूरयदयं स ग्रामणीर्यज्वना-
मत्राकद्रूदविद्रूदद्भुतकरे साहित्यरत्नाकरे ॥ ७७ ॥

इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणश्रीमदद्वैतविद्याचार्यसाग्नि-
चित्यसर्वतोमुखातिरात्रसाग्निचित्याप्तवाजपेययाजि-
गोविन्ददीक्षितवरनन्दनस्य साग्निचित्यसर्वक्रतु-
याजिनः श्रीयज्ञनारायणयज्वनः कृतौ
साहित्यरत्नाकरे महाकाव्ये
षोडशः सर्गः ।

PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS, MADRAS—1932. C4830

OFFICE OF THE DIRECTOR OF ARCHAEOLOGY
15 MAR 1932

2795